

NAŠI ZAPISKI.

SOCIALNA REVIIJA.

Št. 4-5. (april-maj.)

LETO VIII.

VSEBINA :

UVODNIK. — DR. H. TUMA: SEKSUELNI PROBLEM. —
ABDITUS: KAJ JE TOREJ S SOCIALIZMOM? — *Priv.
doc. dr. BORIS ZARNIK*: O USPEHIH ŽENSKEGA
VSEUCILIŠKEGA ŠTUDIJA. — *ETBIN KRISTAN*: IVAN
GROHAR. — *VLADIMIR KNAFLIČ*: QUOSQUE TANDEM?
— *F.*: POLITIČNO ŽIVLJENJE IN NAZIRANJE ANTIKE.
— *ŽIVKO TOPALOVIC*: AGRARNI NEMIRI V BOSNI IN
HERCEGOVINI. — *PREGLED*: POLITIČNI. — BIOLOŠKI.
— ZADRUŽNI. — ŽENSKI. — DIJAŠKI. — LITERARNI. —
DOŠLE KNJIGE. — *Prevel OTON ŽUPANČIČ*: JAZ. — SRE-
— — — ČANJE. — KDO NA MOJE MESTO. — — —

UREDNIK IN IZDAJATELJ: Dr. ANT. DERMOTA V GORICI.

LASTNIK: KONZORCIJ NAŠIH ZAPISKOV.

V GORICI 1911.

TISKA: „GORIŠKA TISKARNA“ A. GABRŠČEK.

Naši Zapiski izhajajo vsakega 1.
v mesecu.

Naročnina : Za Avstro - Ogrsko
za vse leto 5 K s poštnino vred,
za pol leta in za četrt leta so-
razmerno ; za Nemčijo 5 K 80 v.,
za ostale države 6 K 40 v. —
Posamezna številka 42 v.

Rokopisi in časopisi v zameno
naj se pošiljajo na uredništvo,
naročnina in reklamacije pa na
upravo Naših Zapiskov v Gorici.

Čitateljem „Naših Zapiskov“

uljudno priporočam svojo knjigoveznico za vsako-
vrstna naročila v mojo stroko spadajočih del. —
Izdelujem tudi vsakemu ukusu ugajajoče okvirje
za podobe i. t. d., ter jamčim za solidno in točno
----- postrežbo po zmernih cenah. -----

Anton Zupančič,
knjigovez,
Ljubljana, Slomškova ul. 31.

V Gorici 22. IV. 1911.

Edini uspeh, ki so ga prinesli slovenski klerikalci z Dunaja, je bil razpust državnega zbora. In še ta uspeh ni bil posledica njihovega vpliva, marveč češke delegacije, združene v enotnem češkem klubu, oziroma vladne zadrege. In še ta uspeh je tako problematičen, da je jako dvomljivo, če bo rodil tudi kakšno korist slovenskemu ljudstvu.

Gotovo, za klerikalno stranko na Slovenskem pomenja razpust državnega zbora momentano političen uspeh; ravnotako gotovo pa je, da je državni zbor stal neposredno pred rešitvijo važnih predlog, katere bi bilo treba uzakoniti in katere so vsled razpusta zletele pod mizo. Zdelo bi se človeku, da je pametneje in za ljudstvo koristneje, če se uzakoni na pr. predloga o starostnem zavarovanju, nego če se z razpustom državnega zbora vse ogromno pripravljalno delo pokoplje. Saj so klerikalci nele pri agitaciji ob državnozborskih volitvah, marveč še celo pozneje bili vroči zagovorniki starostnega zavarovanja. Saj so celo zahtevali, naj se razširi na kar najširše plasti ljudstva — in so s tem zavlekli prvotno osnovo zakona za nekaj let, — kar pa ni še tako hudo, ker so potrebni starostne preskrbe še drugi sloji, ne samo tovarniški delavci. Torej so tudi klerikalci smatrali to idejo za važno in ljudstvu koristno.

Toda klerikalna slovenska politika je — kakor se je izrazil nekoč v državnem zboru njen navidezni voditelj dr. Šusteršič — baje dalekovidna, »auf weite Sicht«! In ta politika zahteva kar naenkrat, da se ji odstranijo izpod nog neke malenkosti, preko katerih ne more do svojega pravega cilja. Te malenkosti so seveda brez slehernega pomena za razvoj ljudskega blagostanja — ali recimo le za rešitev starostnega zavarovanja. Kakšen pomen naj imata tu na pr. poslanca Hribar in Ploj? In ta dva sta tisti sitni malenkosti... Kdor bi tako razlogovanje smatral za resno, češ, Hribarja in Ploja je treba predvsem spraviti ob mandat, potem še le govorimo dalje o politiki, — ta bi ne poznal klerikal-

cev in njihovih namenov. Ta ne bi vedel, da namen posvečuje sredstva.

Da jih ne? Poglejmo.

Če bi bili klerikalci res tako močni politično in kulturno, kakor pravijo, ali če bi klerikalcem res bilo za blagor ljudstva in ne za lastne koristi, bi jih vendar bagateli, kakor sta Hribar in Ploj, ne motili v njihovem delu. Če bi bilo to delo pošteno in odkrito, bi jim vendar ne mogla biti na poti.

Toda baš zato gre, kaj in kakšno je delo klerikalcev.

Če državne potrebščine nalagajo poslancem dolžnost, da glasujejo za vse neskončne zahteve militarizma, vendar ni treba glasovati zanje s tako navdušenostjo, da opozicija pri tem ob sapo spravi celo vladne stranke. To je že več kot ginljivo: je smešno! Naravnost čudovito je tudi, da ta opozicija v svoji politični taktiki bolj z resnobo povdarja utemeljenost in opravičenost vojaških zahtev, nego vlada sama. Da preti nevarnost vojske z Italijo — to je tisti klic, s katerim udušijo vsak pameten premislek proti naraščanju vojaških izdatkov. Vlada sama se tega argumenta ne upa poslužiti; pač pa naši klerikalci. Na nevarnost vojne s Srbijo smo skoro hoteli pozabiti: ta nevarnost je še hujša od prve, kajti v Ljubljani so se našli zarotniki, ki bodo izdali mogočno Avstrijo ponižni Srbiji! In jedro teh izdajnikov da je med radikalci, zbirajočimi se okrog »Jutra«, ter med liberalci. In da je zarota bolj verjetna, demonstrirajo in provocirajo klerikalci antidinastično na račun liberalnih radikalcev. Tudi to se razpravlja z resnobo — in ravnotako z resnobo verjame ...

Ko se je zbrala večina, ki je podpirala vlado v zadnjem državnem zboru, je bila velika nevolja med Slovani, kar jih ni bilo pri vladi. Toda čudno: vsi so hoteli k vladi — kdo jim je pravzaprav branil, da niso šli in prišli k vladi? Drenjali so se h koritu, a pridrenjali se le niso; kako to? Program jih vendar ni zadrževal: saj tisto, kar naši klerikalci imenujejo svoj program, je Bienertova vlada itak zvesto izvrševala. Kar so hoteli naši klerikalci, se je zgodilo v naših domačih deželah. In v prvi vrsti je šlo klerikalcem za te dežele in za gospodstvo v njih. Uradniška imenovanja, uzakonitev raznih deželnih zakonov, izročajočih prebivalstvo in deželo v klerikalno sužnost in oblast, kasiranje raznih denarnih fondov v deželi, prejemanje raznih podpor klerikalnim gospodarskim in drugim zavodom — — polno drugih okolnosti je še, ki pričajo o tem, da se vladni opoziciji slovenskih klerikalcev ni treba mašiti s političnim ovsejnjakom. In kaj vse govori vpliv, ki ga izvršuje vlada pod po-

veljstvom klerikalcev na kulturnem, da, celo na čisto umetniškem polju! Ali ne gospoduje tu že pravi goli terorizem, hujši od ruske nagajke ali od palice pruskega Friderika? Na Slovenskem gre dandanes res in predvsem za obstoj in veljavo duševne svobode: veliko je nikdar ni bilo, to je res, a škoda bi bilo vseeno, če nam zamoré še to!

Iz tega že sledi, zakaj klerikalci niso mogli na Dunaju drugače opozicionalni biti, nego so ravno bili. To nam že pojasnjuje, zakaj so vselej donesli rešitev Bienerthovi vladi, kadar so se zamajali njeni temelji. Opozicija so bili na zunaj in na Dunaju, — zato da so doma lahko zavladali tembolj na tihem in tem krepkeje. Na Dunaju so potrebovali za svoje namene semtertja drugih Slovanov — in ti so jim nasedli, misleč, da je klerikalcem vsaj za takšno opozicijo, kakršna so bili sami. Skoro bi rekli, da našim klerikalcem res ni bilo prehudo pri srcu, ker ni Šusteršič postal minister: saj so tako še ložje dosegali svoje namene, ker so za vlado delali kot opozicija. Glavni vzrok klerikalne »opozicije« na Dunaju tedaj niso bile morda užaljene osebe, ker se niso vresničile ambicije tega ali onega posameznika: bilo bi pač naivno, če bi to odločalo o politiki in taktiki; marveč to »opozicionalno« stališče je bila samo preračunana poteza, da bi ljudje ne opazili tako očitno, kaj se dogaja doma in da bi se zaverovali v komedijo na Dunaju. Kako bi sicer mogli napredni češki politični krogi ostati z našimi klerikalci le trenotek v isti vrsti, bi nam bilo neumljivo. Toda ostali so....

Torej program, ki ga imajo klerikalci, jim je vlada izvrševala. Klerikalna opozicija na Dunaju je bila zato buknila na dan, da je tem neopaženeje mogla doma zavladati neomejeno. Kar ji manjka še do popolnega gospodstva doma, bi rada dosegla z novimi volitvami v državni zbor. Misli, da je že prišel njen čas tudi v tem oziru...

Novе volitve! Pravzaprav moramo priznati, da ne bodo niti interesantne. Leta 1907. so bile zanimljive, ker so bile prve volitve na podlagi splošne volilne pravice. A sedaj? Leta 1907. si lahko postavil ob volitvah program s širšim konceptom, zasnova si lahko politično idejo in jo praktično izvajal. A sedaj? Sedaj ne gre toliko za politične ideje in koncepte — vlada je poskrbela zato, da je vse politično dejstvovanje in razmišljanje pri nas in v Avstriji otrovala in zamorila — — marveč gre zato, katera politična stranka dobi večje število mandatov. Za število glasov v bodočem državnem zboru gre ali če hočete, za večino, ki bo podpirala vlado. V tem je bistvena prememba po-

litičnega položaja in življenja v Avstriji. V tem znamenju se bodo vršile volitve v državni zbor. Veselo znamenje ni to!

Vendar pa je tudi to čisto naravno. V bivšem državnem zboru je imela socialna demokracija 89 poslancev. Takrat, ko se je kovala nova volilna postava in konstruiral novi volilni red, so napravili proračun le za 40 socialno demokratičnih mandatov. Ti bi bili enako razdeljeni na češko in nemško socialno demokratično stranko. Češki in nemški nacionalisti bi torej bili po priliki enako močni — a oboji skupaj s Poljaki in nemškimi krščanskimi socialisti vred bi tvorili veliko vladno armado. Takšna armada bi pa bila tudi mogoča bodisi brez nemških ali čeških nacionalistov. Toda volitve so ta račun prekrižale in socialnim demokratom dale že pri prvih volitvah več mandatov, nego jim je bilo namenjenih. Volitve so šle torej nekako ultra petitum. Vlada je bila presenečena s krono vred — pa tudi socialni demokrati so bili iznenadeni, seveda prijetno...

In res ni bilo mogoče stalno vladno večino skombinirati. Vlada brez večine je v parlamentarnih državah trajno nemogoča. Celo na Ruskem. To je Beck, kojemu poleg tega visoki krogi niso mogli pozabiti volilne reforme, kmalu uvidel in se je poslovil. Bienenrtha je sicer »večina« še večkrat pustila na cedilu, toda ostal je on, poslal pa je domov parlament. Tudi politična manira! Seveda se tudi takim maniram ne moremo čuditi, če pomislimo, da je nedavno neki nadvojvoda, ko je izvedel na lovu o Bienenrthovi žalostni situaciji, tekel urno na Dunaj, — »um unsern Bienenrth zu halten«! Ker tudi vse visoke protekcije niso mogle nadomestiti Bienenrthu večine, jo hoče dobiti iz novih volitev.

Na račun socialne demokracije seveda. Če zdecimira število socialno demokratičnih poslancev, se mu večina sestavi in ponudi samaposebi. Načrt naposled ni tako jalov. Meščanske stranke, ki se jim muči v vladni tabor, so ga tudi razumele in sprejele. Preludij je že bil pri dopolnilnih volitvah v nemških krajih Češke. Proti socialno demokratičnemu kandidatu so se tu združili vse meščanski elementi v pisan konglomerat: nemški nacionalci in krščanski socialisti, agrarci in radikalci so nastopili enotno v isti vrsti. Zmagali so — a zmaga je bila slabša od Pirove!

Meščanske stranke so se začele loviti s kompromisi. Zaradi zavarovanja posestnega stanja ali mandatov. Sv. Martin — Kompromisnik ni nič proti tem kompromisnikom. »Pol ti, pol jaz — pa bo obema mraz!« — Kompromise sklepa najraje tisti, ki je slab. Kdor je močan, lahko ostane sam. Povsod je bila

pesem enaka — pri Čehih, Nemcih in Poljaki. Le slovenski klerikalci so ostali neizprosni — čutijo se močne; doslej še lahko, nepremagljivi pa niso za vedno. Kakšen bo rezultat naših novih državnozborskih volitev, približno lahko presojamo po izidu ljubljanskih. Za druge mandate, ki so bili doslej še v neklerikalni posesti, ne bo menda niti resnega boja, ker jih klerikalci brez skrbi osvoje; šlo bo le še za ljubljanski mandat. In tu se nam kaže že sedaj, da nima nobena stranka v Ljubljani take moči, da bi — četudi le pri ožjih volitvah — nadkrilila vse druge. Cveteli bodo torej zopet kompromisi — celo pri močnih klerikalcih. X.

Dr. H. TUMA:

Seksuelni problem.

„Moderni socializem se čuti duhovnim dedičem vsega stremljenja navzgor, vsega mišljenja in tvorjenja najboljših duhov preteklosti.“

Dr. Maks Adler (Arbeiter-Zeitung).

I.

Seksuelni problem je kot del socialnega problema pri vseh kulturnih narodih postal aktualen. Tudi med nami Slovenci se je ta problem zadnji dve leti precej krepko spravil na plan. Anton Bonaventura, škof ljubljanski, se ga je lotil prvi ter spisal majhno knjižico važne vsebine: »Ženinom in nevestam. Pouk za srečen zakon«. Skoro za njim je izšla monografija: »Telesni naš postanek, razvoj in konec. Napisal Mirko Černič, medicinec.« Najiminitnejši pa je tretja: »Školjka«, drama dr. Alojzija Kraigherja, mladega zdravnika, polnega lastnega doživljanja in bogate rodbinske izkušnje. »Školjka« ni le pristen umotvor, ampak tudi vsebuje najtočnejši odgovor na seksualno vprašanje. To še posebej poudarjamo, da njegov odgovor prihaja prav iz istinitega življenja in od jedra naše inteligence.

Za Slovence se na prvi pogled omejuje seksualni problem na kmečko maso našega ljudstva. Nimamo velikih industrialnih in trgovskih mest, ki bi bila nastala vsled našega dela in našega uma. Tujci smo na lastni zemlji v velikih centrih, katera so

ustanovili in zgradili drugi kulturni narodi, Nemški in Italijanski. Zato nam je substrat za seksualni problem: Slovensko kmečko ljudstvo. Ker je ta substrat danes skoraj pod izključnim vodstvom in vplivom katoliškega duhovništva, zato je tudi docela naravno, da se je prvi med nami pečal s seksualnim vprašanjem — katoliški škof, ki stoji obenem v političnih bojnih vrstah. Ravno tako naravno je moral priti drugi odgovor na seksualni problem iz onih slojev, kateri, čeravno maloštevilni, so po svojem znanju in socialnem položaju poklicani, da vodijo in vzgajajo ljudstvo. Naša slovenska inteligenca je maloštevilna (največji del odpade na duhovščino), a vendar imam pred očmi le posvetno inteligenco, kajti le krepka, zavedna posvetna inteligenca utegne premeniti smer vzgoje našega ljudstva. Stojimo pred dejstvom, da je ta inteligenca vzrastla naravnost iz kmečke mase. Vsi naši inteligenti so sinovi kmečkih staršev. Le izjemoma ima kdo iz njih lastne izkušnje mestnega, civilnega življenja. Bogato razvito meščansko življenje kulturnih narodov mu za časa študij in najbujnejšega razvoja, telesnega in duševnega, ostane nepoznano; stopi v praktično življenje nazaj sam kot predstavitelj domačega meščanstva neizkušen. Stojimo pred drugim dejstvom, da naš inteligent, ko prestopi prag velikega mesta, dobi prvi pouk za spolno življenje pri prostitutki in malo več nego s tem poukom se vrne v domovino nazaj. In vendar se je na vseučilišču umstveno razvil! Zato se kaže v njem tolika razdvojenost med tem, kar ve, in med tem, kako živi. Njega življenje sega nazaj in izrastlo je iz kmečkega preprostega življenja, nakrat je prestopil v močvirje velikomestnega življenja. Prehod je tako rezek in nepripravljen, tako malo odlastka ima takrat, ko se jame zavedati tega kontrasta, da se vrne v praktično življenje razdvojen in često izkrušen, in menda se ne motim, ko trdim, da je iskati tu vzrok, zakaj se marsikak krepki individij zateče v okrilje katoliške organizacije in tam išče rešitve. Največji del inteligence ostane razdvojen v sebi brez smeri in cilja življenja. Kraigherjeva »Školjka« nam je verna slika te naše posvetne inteligence. Čital sem jo, ko sem imel že odgovor iz teorije, odgovor iz sebe na seksualni problem. Zato je toliko mogočnejše dejstvovala na mene.

Naš narod je čil in zdrav. Lastnega velikomestnega življenja nimamo, zato so tudi perversnosti in korupcija med nami tuja rastlina. Tudi tu nam zdravnik Podboj v »Školjki« daje markantno figuro: »Pagat ultimo«, vsiklikne, ko pride do spoznanja, pa potegne veliko črto čez svoje dotedanje brezmiselno

življenje ter se v jaki moški ljubezni obrne do bitja, ki naj mu bo združeno z duhom in telesom.

Anton Bonaventura ne sega globoko. Njegovo delce je po-božno, brez samosvojega, vse so le že tolikokrat in tolikokrat pogrete propovedi, skromno prikrojene za naše kmečke »fante in punice«. Zaraditega je bil tudi protest liberalne inteligence proti škofovi knjižici nezasluzen in neumesten, kazal je s polu-zatajenim smehom le, da je ta inteligenca v velikem delu fri-volna. Škof Anton Bonaventura našemu kmečkemu ljudstvu v tem položaju, kakor je, sploh ni mogel drugače pisati. Njegova knjižica je izvleček *theologiae moralis*, brez znanstvenega kri-terija in skrčena na najnujnejše poduke, ki se zde potrebni za mladi par pred cerkveno poroko. Zakon je škofu Bonaventuri božja institucija, spolna združitev je prirejena radi te božje (po našem: cerkvene, torej socialne) institucije. Svrha spolne dru-žitve in zakona je vzdrževanje božjega kraljestva na zemlji. Škof pravi: Bog hoče, da njegovo kraljestvo ostane na zemlji do konca sveta. Uživanje ni namen zakonski združitvi, ampak ji je le dodano, da se je zakonski (ljudje) rajši poslužujejo v dosego prevzvišenih namenov.« Brez teh namenov je spolna združitev »blato strasti« in »gnus«. »Le po nerazdružljivem zakonu, blagoslovljenem po katoliškem duhovniku, je mogoče doseči one vzvišene namene, t. j. kraljestvo božje na zemlji. Spol-na združitev brez tega pa ni le gnus, ampak velik smrtni greh. Blagoslovljena združitev v zakonu je sveta, ker je izvor novi dru-žini otrok božjih na zemlji. In Bog je dodal spolni združitvi le zaraditega posebno naslado, da bi se zakonski (ljudje) ne bali te združitve radi otrok.« Škof Bonaventura seveda prav nič ne za-pazi silne nekonsekvence pri razlaganju svetosti cerkvenega za-kona in gnusov spolne združitve. Pred zakonom apeluje na ne-vesto: »Brani se ženinu, ko se Ti približuje in Te prosi, da bi Te smel oskruniti in tako nasititi svojo umazano, svojo živinsko pohoto.« Po zakonu »pa vaju bo združila čista zakonska ljubezen, ... je dovoljena vsaka združitev tudi pri nerodovitnih, v sta-rosti in za časa nosečnosti, ... je spolna združitev tudi sredstvo, da se še bolj vneme zakonska ljubezen med možem in ženo. Mož in žena ne grešita, če se dogodi kak pogled po telesu ali kak dotikljaj kamorkoli.« Po logiki škofa Bonaventure taki pogledi in dotikljaji postanejo torej sredstvo za pospeševanje kraljestva božjega na zemlji! Docela odgovarja učenim traktatom *theologiae moralis*, ako škof priporoča, da naj bodi spolna združitev »pre-mišljena in pripravljena«, da se ta priprava najboljše vrši z molit-

vijo, da naj prvi dan zadostuje miren poljub in sramežljiv pogled. ¹⁾ Docela odgovarja tudi teologiji morali, ako škof le priporoča možu vzdržnost, kadar je žena dižna, ²⁾ zadnji mesec pred porodom in vsaj šest tednov po porodu. Za poštenega, tudi nekatoliškega moža velja nasprotno zapoved, da se žene ne takne za časa diž in v dobi pred porodom in po njem. Za katoliško moralo je neznanski smrtni greh, ako se ljubeči par, premagan po vsemogočnem prirodnem čustvu, spolno združi, četudi premamljen po trenutku najsilnejšega človeškega orgazma, ni pa tako velik smrtni greh, ako posvečen zakonski mož rabi ženo še isti dan, ko je porodila!

Škof Anton Bonaventura se pač ni pečal s problemom spolne družitve iz biološkega in higieničnega stališča, in katoliškemu učenjaku se to ne more zameriti, kajti s tega stališča postane morala — etika in pride često v diametralno nasprotje s theologia moralis.

Sezimo nazaj v zgodovino človeštva vseh plemen in iščimo prve pojave spolnega življenja, pa najdemo, da soitje ³⁾ (coitus) v prvi zavesti človeški ni v nobeni kavzalni zvezi s spočetjem. Pri nobenem človeškem plemenu ne moremo konstatirati v prvih početkih ni zakona, ni zavesti, da se s soitjem, s spolno spojitvijo zarodi novo človeško bitje. Pri vseh divjih plemenih konstatirajo etnologi, se vrši soitje in spojitev radi posebne slasti na sebi, ki jo je v njo priroda vložila, in ne iz družega vzroka. Anatom in biolog pa zopet konstatirata na človeku, da so organi, ki vzbujajo in prevajajo to slast, čudovito razviti. Divjaku je postanek človeka uganjka. Spočetek (človeški embrijo) ⁴⁾ v ženo ne pride vsled soitja z možem, ampak vdihnil se je v ženo od drugod, prinesel ga je fetiš ali bog. Odtod običaji, obsipati nevesto s sadjem, tepežkati jo z vejami plodnega drevja, — sami ostanki čarovanja

¹⁾ Ta vzdržnost prvo noč se opira na staro sveto pismo, knjiga Tobije, kap. 5 vrsta 18, kjer božji angel mlademu Tobiji svetuje, naj prvo noč zakona prečuje v molitvi. Ta prva noč se po tem imenuje „Tobijeva noč“. Take noči pa niso bile samo pri Judih, ampak starodaven, po vsej zemlji razširjen običaj. Jezuit, pater Lafiteau, poroča o severo-indijanskih plemenih, da se raztezajo te Tobijeve noči često na celo leto. Ta običaj ni morda izraz vzdržljivosti in čistosti, marveč spomin na nekdanjo prodajo deve, ki je ostala v varstvu očeta, dokler je niso proti kupnini izročili ženinu.

²⁾ diže, pl. t., die monatliche Reinigung, dižen adj. dižnost = star slovenski izraz istega korena kakor digati se, brünstig sein (conf. digavček = primula, po katerem se krave digajo).

³⁾ Coûmie rabim ruski kot najboljši izraz.

⁴⁾ zametek = živalski embrijo, zarodek = splošno.

nad nevesto, naj bi postala plodna. Odtod tudi pravljica, da golja (štorklja) nosi deteta. Odtod tudi poljubovanje, ki prvotno ni nič drugega, nego izraz animizma, t. j. vdihanje duše v ženo po možu. Soitje se vrši pri divjih narodih le v naslado in s tem tudi ni zvezano nikako moralno čustvovanje. Zato je spolno občevanje dovoljeno mladenkam, zato hodi lahko naga, se pred mladeniči ponaša s polnimi grudi in razvitimi spolovili in šele, kadar jo je mož vzel v last kot ženo, šele takrat se mora pokriti, takrat se spolno občevanje omeji le na njega, če ne tudi na člane cele rodbine ali celega rodu. Prestralo (Schleier), ki se ob poroki dene na nevesto (običaj, razširjen med plemeni cele zemlje, od davnih časov do danes) ni drugega, nego vzetje deve v posest moža. Jus primae noctis in običaj mnogih plemen, da se spolno pojé z nevesto pred ženinom, ni nič drugega, nego vzetje deve v posest celega rodu. Božanstvenega namena, katerega škof Bonaventura podlaga zakonu, torej ni nikjer v početku človeške kulture, ampak je zakon rezultat tisočletnega razvoja človeškega uma, je rezultat že precej razvite kulture. Tisočletno opazovanje (in v prvi vrsti ne na sebi, ampak na živalih) je človeka šele učilo, da je soitje pogoj spočetja, da le vsled spojitve dveh različnih spolovil, moževih in ženinih, postane nov človek. Ob tej stopnji izkušnje, ob tej stopnji kulture pa vsem plemenom človeške zgodovine in cele zemlje spojitve spolovil postane sveta, stopi pod varstvo duhovstva, kjer je teokracija, stopi pod varstvo države, kjer je ljudovlada. Tedaj spolna spojitve prime ime: zakon, t. j. spolna spojitve, ali iz volje božje naj se množi človeški rod, ali iz volje naroda naj se zarajajo krepki člani narodne vojske, plemeniti državljani. Ni katoliška cerkev postavila zakona, ni katoliška cerkev posvetila zakona. Nastopil je po vsemogočni narodi, po razvoju človeštva. In svet je zakon najkulturnejšemu človeku zato, ker se v njem ščiti najtajnejša in največja moč v stvarjajoče narode. Ni katoliška cerkev stvarila monogamije, ni katoliška cerkev posvetila monogamije, ona hodi zopet le pot kulturnega razvoja.

Nikakor ne odrekamo katoliški cerkvi zasluge, da je ta razvoj narode konstatirala in ga sama po moči vzdrževala v pravi smeri, ne pozabljamo pa zgodovine! Ko je nastopilo krščanstvo, takrat je vladal ves poznani svet Rimljan, ne več v svojem počenjanju in nehanju v javnem in rodbinskem življenju občudovanja vredni republikanec, ampak korupten meščan, ki se je obogatil s plenom, nabranim širom poznanega sveta, ki se je navzel spolne perversnosti tujega, nerazumljenega orienta.

Rimska država je bila takrat precej gnila kljub vsemu državnemu sijaju na vnanje, bila je gnila ob korenu, v rodbini. Tretja soproga cesarja Klavdija, Mesalina je najmarkantnejša figura te globoke propalosti. Juvenal piše o njej: »Ko je soproga začutila, da je nje moža objel zaspanec, je izginila v temini noči, spremljana od sužnje, zakrila si je s plavo lasuljo črne svoje lase ter hitela v kurbišče, v za njo pripravljeno celico, naga, s pozlačenimi grudmi, pod pridevkom Lyziska. Kazala je svoj život, z ljubimkanjem je sprejemala goste, zahtevaje plačilo, ležeča vznak je objemala drugega za drugim do ranega jutra, dokler ni zadnja morala pustiti svojo celico, otožna in utrujena, a nikdar sita, duhteča po vonju nočne svetilke in vonju kurbišča, vračajoča se nazaj v cesarsko palačo.«

Drugi izpričevalatelj rimske spolne izprijenosti nam je Tacitus v svoji Germaniji. Kakor vsi stari pisatelji, bil je tudi Tacitus slab opazovalec prirodnega življenja narodov. Njegova Germania ni verna etnološka slika starih Germanov, marveč narisana iz želje, podati npravno propadajočemu Rimskemu narodu na zmagojočem, divjem, a prirodno krepkem narodu izpodbuden vzgled. Tako Tacitus slika Germansko ženo, da bi vzbudil v Rimskih damah ljubezen do zaroda. Zaman je bila njegova slika Germanov, zaman je razpisalo cesarstvo nagrade plodnim soprogam! Bogastvo in razkošje, katero si je pridobil tako čudovito vojaško in družabno organizirani Rimski narod, je rastlo v neizmerno in z njim vréd so stopnjevali Rimski bogataši svoje orgije vživanja in nebrzdanega spolnega občevanja. Tudi v proganjanju prvih krščanov vidimo moment spolne naslade, sadizma. Mučenje devic, rezanje grudi, izpostavitvev razgaljene žene zverem v amfiteatru bi ne bila razumljiva brez tega momenta. Počenjanje Nerona je psihopatično, pod vplivom spolne perverzности.

Rimska država je največja organična socialna stavba, po nje vzgledu so stavljene vse današnje države. Nastajajoča katoliška cerkev je razumela moč in pomen te organizacije, te civilizacije in sprejela jo je kot svojo. To je nje zasluga, a je tudi nje moč. Katoliška cerkev je vredna, mogočna dedica rimske civilizacije in organizacije. Predno pa jo je sprejela in po njej zgradila svojo stavbo, posegle so še mogočnejše v intimno življenje Rimskega občestva nje temeljne načelne ideje. Iz orienta so bili prinesli propovedniki nove vere načelo askeze, čistosti (castitas), ljubezni do bližnjega (caritas). Ta slednja je nastajala na širnih tleh grško-rimske kulture kot reakcija proti suženjstvu, proti zatiranju milionskih ljudskih mas po vladajočem plemenu. Castitas in caritas

so prvi veljaki katoliške cerkve strnili v idejo, ki je prevečala vse čustvovanje; fanatičen odpor pa je vzbudilo pri masi, stremiči po priznavanju človeštva, po svobodi in nekaljeni ljubezni, mučenje pripadnikov nove vere. Visoka filozofska ideja od zgoraj in fanatizem mučeniškega odpora od zdolaj sta potegnili k sebi vse najboljše elemente Rimskih državljanov. Razvajena, varana aristokratka je pustila okrašene svoje dvorane in poleg plebejke in sužnje v podzemeljskih katakombah iskala srečnejšega notranjega življenja. Kot reakcija proti Rimski propalosti in nenravnosti je razumljiva prva sila krščanske cerkve, kot reakcija je razumljiva vsa pretirana askeza in castitas. Na propadajoči rimski državi vidimo prirodni razvoj krščanske cerkve, le na takih tleh in le po tej poti je mogla vskipeti. Vstajanje tlačenega človeštva je caritas, odvrnitev od spolnega propada je castitas. Sprejem Rimske državne organizacije po katoliški cerkvi je osnova in okvir, v katerem je sploh bilo mogoče izvesti in vzdržati ideji caritas in castitas kot goneči čustveni sili. Oboje se je izobrazilo v osebi križanega in preganjanega Krista, spasitelja ubogih in družitelja človeštva.

V spremstvu visokih idej castitas in caritas so se že kmalu izpočetka pojavili izrastki, ki spremljajo v človeškem življenju sploh vsak pojav. Z idejo castitas je jela nastopati misel inferiornosti žene, po nauku izvirnega greha — zaničevanje in gnus pred spolnim življenjem. Poleg pravljice starega pisma o prvem grehu je ta misel vzrastla že davno pred Kristom na grških tleh v praktični smeri, in sv. Hieronim odgovarja po Grškem filozofu Teofrastu (380 pr. Kr.) na vprašanje, ali naj se modrijan poroči: »Če je žena dobro vzgojena in iz plemenite družine in je on sam zdrav in dovolj premožen, potem se končno sme tudi poročiti. Ali ker so ti pogoji le redkokdaj izpolnjeni, je bolje, da se modrijan ne poroči.« Sv. Pavel je očitno iz grške filozofije prevzel idejo, da je za močnega človeka bolje živeti sam. In tako je nastala katoliška teza: zakon in spolna spojitve sta potrebna radi zaroda, vzvišeno in bolje pa je, živeti v askezi. Ravno ideja castitas, ki je tako silno vzdramila in reagirala proti Rimski spolni izprijenosti, se je morala vsled tega stopnjevati do pretiranosti, ki je šla tako daleč, da se je smatrala žena kot inferiorno bitje, kot izvor vsega zla in največjega greha, ali pa, ki je šla še dalje, kakor pri cerkvenem očetu Originu, da se je skopil samega sebe, do modrovanja, ali ima žena sploh dušo ali vsaj istovredno dušo z možem, in se je končno na koncilu v Maconu leta 585 p. K. stavilo vprašanje: ali

je ženska sploh človek? In zopet naravna posledica te pretiranosti, prirodni izbruh človeške spolne moči je nastopajoči spolni razvrat v prvem srednjem veku, ki je zavladal med germanskimi bojnimi krdeli, ko so zmagonosno zasedla Rimske pokrajine. Prevezeta po blišču vnanje Rimske civilizacije niso razumela in niso mogla razumeti velikih idej krščanstva. Z množičnimi družbami menihov, ki so se razširile po krajinah razpadle Rimske države ter odcepile od kulturnega Rimskega središča, zašel je spolni razvrat tudi med propovednike nove vere same. Ta razvrat je bil toliko gnusnejši, čim surovejši po mešanju nove in čvrste krvi Germanskih bojnih plemen, čim oddaljenejši je bil od v boju razteptane klasične kulture. Ako pogledamo v zgodovino Frankov v prvih stoletjih, ko so bili pokristjanjeni, najdemo take pojave spolne nizkosti in grozovitosti, kakor nikjer in nikdar. Bolj ko je izumiralo civilizirano pleme stare Rimske države, bolj ko je zavladala Germanska surova sila, bolj gine in skoraj docela izgine prvotna krščanska ideja caritas, in castitas se skoraj le po skrivališčih goji kot pretirana askeza. Iz teh samotišč se snuje nova morala in nova filozofija — rezultat askeze in obnovljene Aristotelove filozofije. Katoliški asketi postanejo nositelji in učitelji klasične kulture in z njimi je dana vsa asketična smer katoliške cerkve do današnjega dne, z njo inferiornost žene pod možem. Ako trdijo moderni apologeti katoliški sedaj, sredi živega socialnega gibanja, da je katoliška cerkev uvedla monogamijo iz spoštovanja do žene in priznavanja istovrednosti z možem, to ne odgovarja istini: ne radi »vrednosti žene«, ampak radi omejitve spolnega čustvovanja, radi askeze je krščanstvo zastopalo idejo monogamije. Na tej podlagi se gradi morala, ki v prvi vrsti postaja spolna morala, in greh na sebi je greh med možem in ženo. Ne maličimo katoliške cerkve in katoliških institucij, občudujmo jih, ker so v vseh svojih velikostih prirodno nastale in vzrasle ob gotovi dobi in po potrebi človeštva, konstatiramo le izrastke, ki so spremstvo vsakega organizma in vsakega življenja. Zato tudi konstatiramo, da je katoliška cerkev bila ista, ki je vstvarila nečloveške nazore o nezakonski materi, o nezakonskem otroku, ki je v neposvečenem materinstvu videla največji greh in v nezakonskem otroku preganjala tak greh. Kakor so katoliške učenjake in očake obvladale pretirane ideje caritas in castitas, tako so postali nesposobni konstatirati prave človeške nagone in tako so izgubili sled do vira in postanka caritas same. Niso videli in danes katoliški filozofje in zelotje ne priznavajo, da je v največjem ljubezenskem organizmu tudi temeljni

vir ljubezni do bližnjega. Ves živalski svet nam kaže: kjer ni spolnega orgazma, tam vlada goli egoizem. S prvo spolno naslodo pri živali se kaže tudi prva skrb za družega. V največjem ljubezenskem orgazmu moža in žene izgine skrb zase, izgine volja vzdrževanja lastnega življenja, v najvišjem orgazmu ni vsebljenega nič drugega, nego dati se vsega drugemu brez ozira nase. Torej ravno v ljubezenskem orgazmu se človek prvič loči in dvigne nad živaljo. V ljubezenskem orgazmu se strne najmočnejši človeški prirodni nagon v medsebojno dajanje in jemanje dveh različnih individijev. Centraliziranje in sublimiranje te moči, tega hrepenenja, dajanja se drugemu, potom živčevja v možganih, in razširitev tega hrepenenja na subjekte in objekte izven spolnih je postanek vsega socialnega življenja, pravi postanek caritas. Tako je izvorni greh katoliške cerkve izvor caritas. »Die Erkenntnis, dass in diesen gesegneten Liebesmomenten deines Seins nicht ein Abfall zur Sünde dich übermannt, sondern dass ein Heiliges dir darin genaht, das grösser war als du.« (Bölsche, Liebesleben in der Natur. Slovenski: Spoznanje, da te v teh blagoslovljenih trenutkih ljubezni ne prevzame padec v greh, temveč da se ti je približalo v tem nekež Svetega, kar je bilo večje od tebe.) Ravno tako niso zasledili katoliški učenjaki, da nikjer v narodi devištvo nima veljave, marveč je nespolnost znak nižje vrste živali in rastlin, vedno tanjša diferencirana spolnost znak višjih organskih bitij. Stara Rimska in Grška castitas ni devištvo, ampak je ^{ἀνδραγατία} t. j. vlada jake volje nad nagonom. Čistost ni nedotaknjenost, čist mladenič, čist mož, čista mladenka in čista žena so oni, ki brzdajo nagon po razumu. Sokrat: Tvoja delovalnost je šele tedaj krepostna, kadar je ne določajo zakoni in navade, ampak razlogi una. Čista ni ona deva, ki ima še nepretrgano devično loputico,¹⁾ ampak ona, ki se možu ni udala brez ljubezni. Deva po jezikovnem slovanskem pomenu ne pomeni netaknjene žene, ampak za dojenje sposobne, kakor je dete istega izvora in pomeni dojenčka. Prvotni jezikovni čut slovanski čistosti torej ne pozna v drugem zmislu. Načelo katoliške čistosti ni prirodno, ni etično načelo, marveč je socialen, religiozen zahtevke. Fiziološki moment čistosti je spolni mik, ki veje iz netaknjene žene in vabi moža. Čistost kulturni človek po naravnem čustvu visoko ceni; mlada, komaj razcveta devica napravlja oni in višji estetični vtis, kakor iz popka vseveli cvet, a istotako naravno ga obdaja

¹⁾ Jungfernhäutchen.

čustvo otožnosti ob pogledu na cvetko ki je zvenela brez plodu, in stara devica obuja mnogo bolj čustvo pomilovanja nego spoštovanja. Žena v slovenskem jeziku pomeni ono, ki je rodila, — ona, ki ni rodila, ni žena. Kar ne rodi in kar ne doji, je zgrešilo prirodno svojo pot, in spoštovanje z možnosti roditve in dojitve, občudovanje veličja in tajnosti, ki obdaja spočetje, tvori temeljno razliko med modernim in katoliškim naziranjem o spolnosti, ljubezni in zakonu. Rodbina naj bo plod ljubezni, in ljubezen je vzvišena tvoritev spolnega nagona, rodbina je temelj zakonu in ne nasprotno.

Zaman je bilo tudi katoliški cerkvi vse pretiravanje askeze in vse povišavanje svetega zakona. Proti mogočnosti spolne naslade se je bojevala vsikdar zaman in se tudi danes zaman bojuje. Ali ne pravi že sv. Avguštin: »Odstranite javne kurbe, pa vam sila strasti vse prekucne.« Če je cvela prostitucija v propadajočem Rimskem cesarstvu, je cvela prostitucija tudi v celem srednjem veku povsodi, kjer so dvorili mogočni katoliški knezi, posvetni že ali duhovni. Dokler bo katoliška cerkev, bo tudi prostitucija. Dokler ne bo spoštovanja do spolnega akta, dotlej bo prostitucija. Kot šolarji smo se učili na izust: »Naturam expellas furca tamen usque recurret.« Dokler se z vso silo zatira in proklinja zdravo in čisto spolno življenje le zato, ker ni formalno posvečeno v cerkvi, toliko časa bode prekipevala spolna strast in iskala duška, kjer ga tudi najde, četudi v vonju kurbišča. Zlaga se s tem docela tudi statistični material, nabran o nezakonskih otrokih. Prvenstvo v številu nezakonskih otrok imajo katoliške dežele. Najbolj katoliška Nemška dežela je bila in je Bavarska, a ravno ona kaže najvišji procent nezakonskih otrok. Ali pa je med nami Slovenci katoliški vpliv le količkaj odpravil tako razširjeni coitus interruptus med našimi kmečkimi fanti? Devotno se odkriva kmečki fant pred vsemogočnim vaškim župnikom, pobožno poslušajo kmečke device in mladeniči njegove prepovedi o čistosti, in vendar je še danes vsakega kmečkega dekleta sram, če nima fanta, in veselo uka dobro katoliški kmečki fant, ko gre k dekletu v vas. Če bi danes slovenski klerus nastopil z vso strogostjo proti vasovanju in spolnemu občevanju kmečkih fantov in deklet, menda bi se razdrle v prav doglednem času vse Marijine družbe in vse družbe sv. Alojzija, in jaz trdim celo, da bi stroga zahteva castitatis izpodrila tla vsej katoliški moči na Slovenskem.

Nekdanji duhovnik Bavarski Leute, priznava: »Dokler sem bil duhovnik in poznam iz razgovora s svojimi bivšimi kolegi, da so sodili vsi tako, kakor jaz, mi je bila spolna morala posameznih župljanov popolnoma vseeno, le da so nas javno priznavali kot voditelje.« Na drugem mestu pa: »Propovednik mora biti danes skrajno previden, da se ne zameri starim terciarkam. Ne tikati se bistva spolnega vprašanja in spolne morale, in klanjati se hinavščini faranov, ki svojo pobožnost in vernost razkazujejo, je najboljše jamstvo, da duhovnik ne pride v konflikt z njimi.«

To je končni banalni rezultat katoliške theologiae moralis — med maso.

Izogibanje biološkemu, etičnemu in socialnemu jedru spolnega problema tvori značaj brošure škofa Antona Bonaventure. In temu se radi svojega katoliškega stališča tudi ne more izogniti danes najbolj sloveči pisatelj katoliške seksualne morale, dr. Fr. W. Förster, kateri — dasi nečuteč protislovja, mora priznavati: da oni etično fini in trdni (namreč moderni) ne predstavljajo drugega, nego nravni »kapital stoletnega kulturnega dela (= razvojna teorija, priznanje evolucije) in »produkt strnitve posebno ugodnih okoliščin« (= teorija primene, Anpassungstheorie).

ABDITUS:

Kaj je torej s socializmom?

(K dr. A. Ušeničnikovi »Sociologiji«.)

Zgodovina socializma, razkazujoča nam dramatično sliko dviganja in padanja moderne človeške socialne misli, hoteče dati srečo in blagostan tudi zatiranemu delu človeške družbe, je obenem zgodovina človekove nature v raznih kulturnih dobah. Kdor je premeril pisano polje socialističkih teorij in družabnih sistemov, nastalih v raznih časih in v raznih razmerah, je opazil, da je t e n d e n c a človeškega hrepenenja po sreči in po ubijanju zatiranja in izkoriščanja slabejšega, neposestnega dela ljudi ostala bistveno neizpremenjena. Hrepenenje po preureditvi človeške družbe in njene organizacije v smislu višje socialne pravice neoporečno neprestano narašča v ravno tisti meri, v kateri se med človeštvom širi in napreduje vseobčna kultura. Posplošena ljudska izobrazba in gospodarski razvitek kapitalizma

naših dni ne zahtevata zgolj politiške demokracije v najširšem pomenu besede, temveč sta tudi nujna in potrebna predhodnika ljudske socialistične misli, tega resničnega človeškega stremjenja po izpopolnitvi družabne organizacije in njenih funkcij. Vse to, recimo, ljudsko socialistično stremjenje je naperjeno proti človeškemu egoizmu, ki nikoli nasičen išče vedno novih potov do izkoriščevalnih sredstev in novih metod, izkušajoč z njimi vedno več pridobivati na ta način, da upreza druge soljudi pred svoj voz.

Zgodovina socializma je svet družabnih idej, hoteč v tej smeri, da onemogoči divjanje nebrzdanega egoizma, prenoviti kapitalistno družabno organizacijo. Že stari Platon se je pečal s to mislijo, ko je ustvarjajoč svoj državni načrt, postal znameniti predhodnik modernega socializma. Spoznal je, da se tudi njegovi modreci, katerim je namenil posel upravljanja in vladanja v svoji idealni državi, ne morejo neomadeževani vzdržati na svojem visokem, čistem stališču, dokler imajo možnosti in prilike dovelj, se obogatiti in podjarmljati. Zato je vladajočemu stanu, da ga obvaruje pred nevarnostjo lastne samogoltnosti in pokvarjenosti slepega, brezčutnega egoizma, vzel vso posest in družino. Zahteval je skupnost premoženja in žena. Tako je hotel radikalno ubiti korupcijo in državo obvarovati pred nasiljem in sebičnostjo vladajočih in gospodujočih. Dobičkaželjnost je hotel ubiti in možnost sebičnega izkoriščanja enkrat za vselej odstraniti. Tudi Platon je imel žalostne, zelo žalostne izkušnje s svojimi reformnimi idejami.

O njem je šel glas, da je moder državnik, in zato ga je Dionizij iz Sirakuze poklical na svoj dvor. In kaj se je Platonu tam pripetilo? Lastno življenje si je rešil samo tako, da je ponoči in v megli ušel s tiranovega dvora. Tiran se je namreč zmotil. On je hotel, da mu Platon še utrdi njegovo gospodstvo. Platon je brezdvomno po tej priliki imel še trdnejše prepričanje, da se mora najprej odstraniti nevarnost egoistične brutalnosti vladajočih, predno je mogoča družabna reforma. Brez tega družabna harmonija — najvišji ideal sociologije — ni mogoča.

Zatiranje ljudstva po vladajočem sloju, izkoriščanje in neprestano rastoča želja, kolikor največ mogoče iztisniti iz delavnega ljudstva v državi, je vedno izzivalo odpor.

Zgodovina lahko navede nebroj takih slučajev. Velika francoska revolucija na priliko, grozna že ob spominu na krvave giljotine, je našla svoj izvor v lehkomiselnosti in zapravljivosti francoskega dvora, ki je spravil državne finance iz ravnovesja. Boj

Pritisku državnega deficita je pomenjal začetek revolucije. Niti sijaj zgovornega in genialnega grofa Mirabeauja ni pomagal. Nič ni moglo preslepiti dejanske resnice.

Vse revolucije, vsi človekoljubni nameni altruistov v tem pogledu niso popravili človeške družbe in človeške narave. Kjer se je zatiranje in izkoriščanje ubilo, tam, prav tam, je iznova pognalo svežo kal. Zastonj so živeli veliki komunistični utopisti; pozabljen je padel idealni Anglež Tomaž Moor. Vsi dosedanji poizkusi zreformirati človeško družbo v smislu gmotne in javno-pravne enakosti so se razbili ob trdi skali egoističnega pritiska človeške nature. Človekoljubno navdušenje St. Simonistov, ki so hoteli vso zasebno lastnino odkupiti s pomočjo velikanskega državnega dolga, je brez sledu izginilo. Socialne tvorbe Fourierja, Cabeta, prepričanega komunista Roberta Owena, četudi so imeli ti dušepolni družabni reformisti in prekucuhi in predhodniki modernega socializma, na sočasno življenje dovelj upliva, so ostale brez najmanjšega sledu.

Družba se ni hotela izboljšati, nasprotno, sebična želja po vladanju in izkoriščanju je še naraščala, furija kapitalizma je ljudi duševno opustošila.

Socialistična misel pa vkljub vsem neuspehom ni propadala, ampak se celo razvijala. Njeno prvotno sanjaško lice je postajalo bolj in bolj realistiško.

Ko se je pojavil Lassalle s svojim novim programom, hoteč izkoriščevanje delavca-producenta po močnem kapitalistu onemogočiti z ustanovitvijo produktivnih zadrug, se je vsem zazdela ta misel praktiška in zmožna se uveljaviti. Bagatela 100 milijonov državnega kredita bi po njegovem mnenju zadostovala, da se vsa produkcija v svojem temelju izpremeni. Delavstvo je Lassalla slavilo in je glede njegove osebe gojilo nekako mistično razpoloženje. On je bil, ki ni sanjal, ampak izrekel praktično misel; vsi so to prvi mah spoznali.

Kdo še danes uvaža in upošteva ta Lassallov predlog?

In vendar je bil Lassalle človek, živeč v neprestani dotiki z resničnim življenjem, katerega je umel in imel zanj nenavadno bister pogled. Najmanj njemu med socialisti se more očitati sanjaška natura.

Utopistiški socializem ni zapustil — razun v literaturi — nobenih pomenljivejših sledov in mnogo akcij modernega socializma — spominjam samo na gigantski Marxov načrt s pomočjo »Internacionale« preobraziti svet — je oslabeledih propadlo. Socializem se je končno zaril v vsakdanje podrobno življenje in nje-

govo neprestano gibajoče se vrvenje: postal je »znanstven«. K. Marxova kritika kapitala je izzvenela v trdi besedi: Delavec je izkoriščen, ker z nadvrednostjo svojega dela pita samogoltni kapital. Boj proti izkoriščanju v tej obliki je mogoč in potreben, da se omogoči osamosvoja delavskega razreda in gospodarske sužnosti in odvisnosti. Ta boj je samoobramben boj delavskega razreda — je razredni boj. Marxov kategorični poklic: Delavci vseh dežel, združite se! je našel obilen odmev. Ali mislite, da se je zavedni razredni boj v tako obširni obliki zanesel iz spoznane teorije v življenje, da je delavstvo uravnavalo taktiko svojih bojnih organizacij zaradi sanjaško zamišljenih teorij posameznikov? Ne, delavsko gibanje je izšlo iz življenja samega.

Ampak kritika ni mirovala in se je lotila prav te marksistične pozitivne sklepne točke in omajala Marxov nauk o veljavi in delu. Kljub temu pa gre prepir za nadvrednost v praktičnem življenju dalje.

Delavec stori več vrednosti, kot je za vzdrževanje sebe samega prejme. Kapital si vzame nadvrednost in ta kapital je zasebna last posameznika. V tem tiči temeljna možnost izkoriščanja delavske moči po mrtvem, a oblastnem kapitalu. Četudi se uveljavi podružabljanje produkcijskih sredstev v smislu marksističnega nauka, bo moral delavec še vedno več vrednosti proizvajati, kakor pa je bo prejel. On bo kapital s svojim delom obrestoval na ta način, da se bo nadvrednost dela porabila v drug namen, n. pr. za nadomestilo obrabljenega orodja. V tem slučaju pa bi se potrebna nadvrednost zelo zmanjšala, odnosno producent-delavec bo imel pravico do tistega deleža nadvrednosti svojega dela, ki ga v kapitalistiško organizirani družbi porabi zase privatni kapitalist, ali pa kakšna druga personifikacija enakega pomena. Tudi bistvo bi se izpremenilo v toliko, da bi na mesto privatnega kapitalista ali trusta stopila družba sama (konkretno morda država) kot organizacija vseh produktivnih sil. Temeljna tendenca je torej stara, Platonova: Vzeti nebrzdaniemu egoizmu posameznika možnost, s pomočjo privatne posesti izkoriščati one, ki so v gospodarskem pogledu slabše.

Dr. A. Pavlica (Čas V, stran 67) pravi jako dobro, govoreč o Marxovem nauku o delu in veljavi: »Moderna zasebna last je pridobljena prav v mnogih slučajih brez lastnega dela. Drugi delajo, kapitalisti žanjejo. Proti tej krivici je Marx, ne proti pravični lasti (nini). Kar je bil v poganskih časih gospod in suženj, to je v našem času kapitalist in delavec (dminar, kolon). Moderni kapitalizem je nadaljevanje poganskega suženjstva«.

Po mojem mnenju se dr. A. Ušeničnik (glej tudi Čas V, str. 68—74) brezuspešno trudi dokazati pomotnost tega svobodnega naziranja o kapitalistiško pridobljeni zasebni lastnini, čeravno idejno z njim soglašajo tudi nekateri socialistički kritiki. Marxov nauk o delu in veljavi je bil sicer močno napaden, vendar je doslej vzdržal. (Glej tudi Hohoffovo: Bedeutung der Marxschen Kapitalkritik.

Pričakovanje mnogih socialistov, da se skoraj odstrani vsaj proizvodni kapital kot zasebna lastnina po kolosalni ekspropriaciji (katero so idejno podprli že St. Simonisti), se je izkazalo kot varljivo. Tudi mirna preuredba človeške družbe po legislativi še ni napočila, četudi je že ranjki Engels prepričevalno dokazoval, da si vladajoči kapitalisti sami žagajo vejo, na kateri sede. Ampak nekaj drugega smo lahko opazili.

Temperament in duša socializma sta se umirila. Prvotno, iz radikalnih početkov porojeno sovraštvo proti zasebni lastnini v obče se je ublažilo; saj realistiško socialistička misel ni nikjer učila, da lastnina, pridobljena s pravičnim delom, ni upravičena. Šlo je vedno le za izsesavanje in zatiranje; vsaka druga, revolucionarnejša tendenca je morala izvirati iz nerazumevanja in blodnega pojmovanja. In pa za to je šlo: Privatni kapital je emancipacija človeške duše, človekove individualnosti. Gospodstvo stvarine v kapitalistiško organizirani družbi nad človekovo osebnostjo je znak kapitalizma in njegove družabne brutalnosti.

To razmerje smatra socializem za nezdravo in kvarno.

Kapitalistiški razvoj družbe je nepričakovano napredoval. Historična kategorija, ki jo predstavlja kapitalistiška zasebna lastnina, se je začela razvijati v novi, širši smeri in sicer v prvi vrsti tako, da se je kapital še bolj akumuliral v svrhu dosejanega večjega dobička in spretnejšega odiranja delavskih mas (trusti), in da je končno tudi vodstvo produkcije same (akcijske družbe) prenesel na ramena mezdnih delavcev. Ni verjetno, da je s tem kapitalistiška tendenca družbe tudi že dosegla svoj višek. Izkoriščanje se je povečalo in pomnožilo, in kljub vsem napadom kritike na Marxovo teorijo o posiromanjenju mas se je pokazalo, da se neprestano množe ljudje, katerih življenje je odvisno od mezdnega dela, in da vedno večje množice darujejo nadvrednost svojega vsakdanjega pridobivanja kapitalu za obresti.

Zato je zgodovina socializma zadnjih let zgodovina mirnega opazovanja človekove notranjosti in vseobčega družabnega razvoja. Stara nepokojna revolucionarna misel izumira in na

njeno mesto stopa razumno brezstrastno preiskovanje, v koliko sta kapital in lastnina potrebna, da utešita človeško naturo, in v koliko sta ta dva činitelja potrebna za družabno kulturo in njen napredek.

Socializma torej ne smemo soditi zgolj po raznih njegovih teorijah in na pol pozabljenih sistemih. Ne smejo nas motiti njegove mnogobarvne variacije, ki v nas bude resignacijo, vsled spoznanja mnogobrojnih zmot. Tendenca je ostala stara in ta tendenca zahteva tudi socialne etike. Danes je moč socialne etike slabotna, onemogla. Glavno pa je to: Socialistiška misel se je razvila do problema, problem pa hoče rešitve. To je vse. Zato je upanje, da socializem izgine, se izkadi, zastara, varljivo. Tisti, ki so se nekdaj ironično posmehovali socialističkim utopistom, v tem pogledu sedaj sami padajo nazaj v utopijo. Četudi se znanstveni temelji socializma zamajo, socializem raste; danes je socializem družabni problem.

Dr. A. Ušeničnikova »Sociologija« je delo, ki zasluži pozornosti. V naši skromni znanstveni literaturi sta socializem in sociologija najodličnejše zastopana. Čudno. Še pred par leti so bili moderni socialni problemi in socialistički družabni sistemi v slovenski znanstveni literaturi neznani; v tem oziru je vladala popolna tema. Še danes ni v tem oziru led docela prebit.

Ušeničnikova »Sociologija« je morda celo preobširno delo. Na široko in s pedantično natančnostjo in temeljitostjo neutrudljivi pisatelj razpravlja v knjigi o osnovnih idejah sociologije, socialnih organizmih, soc. sistemih in socialnih problemih. Ta široka podlaga zahteva izčrpanja ogromnega materiala in v tem oziru je knjiga — to se mora priznati — monumentalno delo. Vsebina knjige bi opravičevala tudi naslov socialne filozofije. Vendar je tvarina pregledno razdeljena in nudi toliko snovi, da dobro služi vsakemu proučevalcu socializma in njegovih nauk.

Smer je naperjena proti modernemu socializmu vobče in njegovim »zmotam«. Dr. A. Ušeničnik svoje nazore in svoje nauke tudi obširno utemeljuje. Socializma samega se brani in se pri tem opira tudi na novejšo socialističke kritike. Že prej sem povdarjal (in tudi na drugih mestih), da zmote posameznih sistemov ne morejo izbrisati socializma iz človeških src, in da moramo splošno socialističsko idejo presojudati in tudi pregledati à grands courants.

Dr. A. Ušeničnik ne soglaša s posledico socialistiške misli in zato nauke in stremljenja socialistiškega nazora smatra za pomotne. To je veliki utis njegovega dela, Moti pa ga prvič nedotakljivost zasebne lastnine, kakršno uči tudi rimsko pravo, in drugič protiverska tendenca socialistiške prakse. — Privatna lastnina, v kolikor jo utemeljuje kapitalistiško izžemanje širokih plasti ljudstva, je krivična. Moderne države pod pritiskom te jasne zavesti že ubirajajo nova pota. V Franciji kar noče potihnuti zahteva po uvedbi progresivnega davka in angleški državni finančniki se še vedno intenzivno pečajo z mislijo preurediti radikalno dedinski davek. Ali take reforme ne pomenijo neke tajne ekspropriacije? Sicer pa moramo upoštevati to: Socializem in njegovo stremljenje z njim se neprestano prenavlja. On je vsprejel za svoje marsikaj, kar je vrgel na trg že liberalizem. Marsikateri postulati liberalizma se še danes smatrajo za čiste socialistiške postulate, ali drugače povedano, med žitom je še polno ljulike. Socializem še ni povsem izčiščen. To pa ne sme motiti jasnega pojmovanja socialistiške družabne tendence.

Dr. A. Ušeničniku je socializem preveč radikalen operaterski nož in zaradi tega mu je njegovo stremljenje pomotno in utopiistiško. Ako študiramo »Sociologijo«, nam iz nje zaveje močna in dosledna konservativna sapa; presojanje socializma s stališča sv. pisma in cerkvenega prava — katero stališče zavzema dr. Ušeničnik — v taki premočni konservativni maniri ne more voditi do drugih umstvenih rezultatov, kakor jih je v tem pogledu dosegel dr. A. Ušeničnik. Pri tem moram poudariti, dr. A. Ušeničnik očitno marksistično literaturo podcenjuje, zakaj, ako smo pravični, revizionistiška kritika še dolgo ni prepričevalno zmagala temeljskih ekonomskih argumentov marksistične šole. Marxovo analizo kapitalizma in njegovih nujnih posledic nam ne sme motiti marksistični materializem in odločno Marxovo zame-tavanje vsake socialne etike.

Ušeničnik je šel v svojem nasprotju do socializma tako daleč, da je v logičnih stavkih dokazal (teološko), katoličan ne more biti prepričan socialist niti v meri golega ekonomskega socializma, v kolikor ta zametuje zasebno last, ker to nasprotuje prirodnemu pravu.

Kaj je torej s tistimi tisoči katoličanov, ki so ekonomski socialisti? Saj so socialistiške ljudske mase vendar zavedno večinoma le ekonomsko socialistiške. Če smo spoznali in priznali: učinek kapitalistiško nabrane zasebne lastnine je krivičen, smo že s stališča socialne etike opravičeni in tudi

dolžni, jo obsoditi; zakaj kapitalistiška zasebna last je najmanj v 50% krivično pridobljena. Proti pravični zasebni lastnini pa čisti umirjeni socializem nima ugovorov.

Dr. Ušeničnikov ideal je družabni solidarizem. Mislim, da je solidarizem že višja forma današnjega proletarskega razrednega boja, in da je resnični solidarizem mogoč šele, ko preneha biti razredni boj stvar proletariata samega. Zato je potreben popolni razvitek družbe v kapitalistiški smeri, ali kakor je nekdanj dejal dobri Cabet: »Komunizem bo mogoč šele, ko se vsi ljudje prepričajo o njegovi potrebi.«

Danes še ima solidarizem v sebi toliko temeljnih interesnih nasprotij, da je težko vzdržljiv, ali pa mogoč samo tedaj, ako moremo pri nas končno in definitivno zabraniti še nadaljnji kapitalistiški razvitek. Današnji solidarizem, opirajoč se vedno na premoč enega stanu — v tem vidim hibo! — pa ne more zadržati napredovanja socialističke misli, vsaj v zgolj ekonomskem pomenu ne.

Svoje dni je dr. J. Ev. Krek izdal svoj »Socializem«. To je bilo prvo veliko delo o socializmu pri nas. Delo je pisano — zakaj bi to zamolčal? — mestoma nekoliko pristransko. Vendar ni prezreti, da je v knjigi naložen ogromen znanstveni kapital, obdelan z veliko ljubeznijo do predmeta. Živahno pisana knjiga odmeva od svežosti in je prosta tiste ozkosrčnosti, konservativnosti, ki jo ima dr. Ušeničnik vse polno in preveč. Naravno je, da dr. Ušeničnik s Krekom na nekaterih mestih polemizira. »Socializem« je vključb svoji tendenci vzgojil dosti socialistov, ali pa jim celo dal vso teoretično podlago.

Želel bi — in pri malo večji liberaliteti bi bilo to gotovo mogoče — da bi dr. A. Ušeničkova »Sociologija« bila taka; mogla bi nam podati mnogo širše, enotnejše umevanje socialističke ideje in socializma v obče — služeča tudi, v tem pogledu tako revni, posvetni slovenski inteligenci!

O uspehih ženskega vseučiliškega študija.

Proti poizkusom, žensko naobrazbo popolnoma izenačiti z moško, in proti takozvani ženski emancipaciji, ki se je pojavila v drugi polovici preteklega stoletja na vseh poljih, se je dvignila ravno v zadnjem času precejšnja reakcija in to od strani učenjakov, ki so bili preje deloma sami pristaši tega gibanja. Naj omenim samo prof. v. Gruberja v Monakovem, ki v raznih razpravah in tudi v člankih dnevnih listov nastopa pred vsem proti vseučiliškemu študiju žen. Globoko premišljeni članki prof. v. Gruberja zaslužijo vso pozornost; kot biolog in medicinec izkuša pokazati, kako škodljivo je preintenzivno duševno delo tako občutnemu ženskemu organizmu in njega glavni funkciji, roditi otroke. V Gruberjevih sestavkih sem našel mnogo nazorov, ki sem si jih sam stvaril na podlagi svojih petletnih izkustev kot vseučiliški asistent oziroma docent. Ker se je pri nas o tem še malo razmotrivalo, hočem tu izpregovoriti o nekaterih svojih opazovanjih glede uspehov vseučiliškega študija žen.

Brez dvoma je potrebno, da se dvigne ženska izobrazba na vseh poljih; toda vprašanje je, naj bo li ta izobrazba enaka izobrazbi moža. Vodilna misel vseh teh poizkusov je bila, da je žena kot človek enakopravna možu, kot taka enaka možu. Ta premisa je v nekem oziru popolnoma utemeljena, toda glede enakosti v vseh lastnostih, pred vsem v duševnih, pač a priori ne moremo ničesar reči. Ako presodimo stvar z biološkega stališča, je že jako neverjetna. Vsakemu biologu mora biti jasno, da tolika razlika organizacije, kot je med možem in ženo, gotovo tudi na intelektualnem polju ni brez posledic. Vendar bi bilo napačno, dokazovati samo potom dedukcij iz občnih načel. Empirija je tu ravno tako na mestu kot pri vseh drugih prirodznanskih izvajanjih.

No, empiriška dejstva so bila znana že tudi pred leti in mnogo učenjakov se je protivilo ženskemu študiju na visokih šolah, češ, saj vidimo, da ženske doseđaj niso prav ničesar storile za napredek intelektualnih vrednot. Proti tem argumentom so nastopile feministinje z znano frazo, da je bila žena stoletja in stoletja sužnja možu in da le radi tega svojega »suženjstva« ni mogla ničesar doseči v duševni izobrazbi.

Danes so take fraze brezpomembne. Dandanes imamo že skoro 40 letna izkustva z uspehi ženskih v raznih intelektualnih panogah, danes ta problem lahko v celem obsegu pojasnimo induktivno. Ženam je odprta pot na vse strani; študentk in doktoric že vse mrgoli, toda kje so uspehi? Ni jih.

Tudi jaz sem bil prvotno navdušen pristaš ženskega vseučiliškega študija; da, dijakinje so mi bile vzor žene. Toda že prva izkustva so se silno klaverno obnesla in nadaljna izkustva tudi niso bila drugačna. Različnost moške in ženske duše se pač nikjer ne kaže tako jasno, kot ravno v akademskih študijah. Seveda se ne smemo dati preslepiti od vnanjega nastopa, od napiljenih fraz in nekake brezskrbne samozavesti, ki utegne v početku imponirati nekritičnemu očesu.

Na prvi pogled vsakdo strmi nad pridnostjo in marljivostjo dijakinj; one ne zamujajo predavanj, one ne popivajo in ne krokajo (izvzemši Rusinje, ki so tudi v tem oziru silno »emancipirane«). Vedno se moram čuditi in diviti vztrajnosti svojih učenk. Ako sem kako knjigo ali spis priporočil, gotovo ga dijakinja takoj drugi dan prečita, dočim izkušajo dijaki z raznimi praznimi izgovori razkrivali svojo lenobo. V obče sem vedno opazoval, da imajo ženske mnogo boljši spomin kot pa moški; dijakinje se navadno hitreje uče kot pa dijaki. Posebno hitro se privadijo študentke mehaniškim operacijam n. pr. anatomskega raztelesenju mrličev in živali, pripravljanju mikroskopskih preparatov itd. V malem zoološkem praktičnem kurzu za medicince je doslej še vedno kaka dijakinja najlepše razrezavala predložene živali, dočim so bili pri težjih objektih uspehi več kot polovice dijakov popolnoma nezadostni.

In vendar, kako velikanska je razlika med največjim dijakom-lenuhom in najmarljivejšo dijakinjo v prilog prvemu, ako naj kaj samostojno presodi! Že pri najenostavnejših stvareh je ta razlika uprav eklatantna; pri uporabi raznih kemiških potrebščin za napravo mikroskopskih preparatov sem to vedno opazoval. Dijak zna takoj vsak vse, česar se je v kemiji naučil, pravilno uporabiti, takoj razume, ako ga izkušam navesti na to, kako n. pr. naj izpere parafin, kako naj odpravi sublimat itd. A dijakinja, ki gotovo ni izpustila nobenega kemiškega predavanja, ki si je gotovo vsako formulo zabeležila, stoji navadno pri takih vprašanjih nema — treba ji je vse do pičice razložiti, da si more pomoči. Kako silno klaverno se šele obnesejo dijakinje, ako naj znanstveno razpravljajo. Res mučno mi je bilo v zoološkem seminarju diskutirati s kako študentko; dasi je

imela glavo napolnjeno z neštetiimi dejstvi, je bila povsem nesposobna, iz teh izvajati občne stavke ali jih kako obrniti v prilog ali v nasprotovanje kaki hipotezi. Srednjenadarjen dijak s še tako skromnim znanjem zna pa najmanjše dejstvo pravilno uporabiti, najsi bode tudi izkrokran in naj mu rojijo morda pri diskusiji razne druge muhe po glavi.

Obzorje žene ostane sila omejeno kljub temu, da ima v spominu množico dejstev raznih znanosti; občnega pregleda vendar nima, kaj še le kako samostojno znanstveno naziranje. Nam ostane navadno nerazumljivo, da žena večkrat niti potrebe ne čuti po kakem občnem naziranju, da se dolgočasi, ako jo izkušaš dovesti do občnih pojmov. Vedno boljše še, kot ako si je napilila dijakinja iz knjige ali knjižure par visokoletičih fraz in se zaverovala v kako nesmiselno teorijo; zastonj so tu vsi ugovori; vsaka diskusija je brezvspešna, ako ne uplivaš potom svoje avtoritete. Z logiko ne opraviš ničesar. Je popolnoma isto, ako mož zastonj izkuša navesti pred svojo ženo logičkih uzrokov, zakaj je prišel prepozno h kosilu, ali pa ako izkušaš ovreči dijakinji kakšno naj si bode še tako nesmiselno naziranje, ki se ga je hogvekje navzela. Vse zastonj. Naj si je logika še tako neizprosna, na ženo je brez upliva, ker žena stoji le pod vlado čuta in ne intelekta. Le avtoriteta, sugestija deluje.

Jako usodepolna lastnost dijakinj je njih omahljivost. Sicer tudi večkrat pri dijakih opazimo, da dolgo časa pozkušavajo razne študije, predno se odločijo za kako disciplino. Pri študentkah pa ta omahljivost mnogokrat ne pripelje do nikake odločitve, nego tu malo proučavajo, tam malo pobrskaajo, tako da dobe naposled površno in pomanjkljivo znanje neštetilne množice najrazličnejših dejstev, ki se jim vse križem mešajo. Torej popolen bankrot študija, nezadovoljstvo z znanostjo, ki jih večkrat privede do naravnega, ženi primernega življenja; ako stopijo v zakon, jim kmalu preidejo vse znanstvene muhe in večkrat dosežejo v polnem obsegu cilj ženskega bitja ter postanejo srečne soproge in matere. Da bi pač z vsemi bilo tako!

Druge se pa poprimejo z vnemo ene discipline, pridno in marljivo se uče — priglase se k izpitu; tresoč se ko šiba na vodi stopijo pred komisijo. Dokler jih izprašuješ samo po dejstvih, gre izvrstno, toda gorje, ako se zahteva, da malo mislijo. Debele solze jim začno kapati, ihtenje in jok je odgovor. Seveda

je mnogo profesorjev, ki se dado omehčati; vsak mož je več ali manj dostopen ženskim solzam, vsak mož je nehote več ali manj kavalirski, da se mu zdi neplemenito, prizadeti kaki ženi, ki mu ničesar neprijetnega ne želi, kaj hudega. Pogleda se malo skozi prste in gđ. dr. phil. je gotova. Za več kot dve tretjini ženskih izpitov velja ta shematiška slika.

Pomanjkljivi intelekt se posebno kaže pri znanstvenih razpravah dijakinj. Opazovanja, poizkusi itd. vse izvrstno izpeljano, toda izvajanja, da se bog usmili. Tu mora učitelj navadno več ali manj vse sam dodati. Danes ni samo mnogo dijakinj, nego tudi mnogo doktoric, ki se trajno bavijo z znanstvenimi raziskavanji. Navadno izvajajo svoje študije v znanstvenih inštitutih pod vodstvom akademiških učiteljev. Pri takih razpravah je seveda teoretiški del vedno proizvod poslednjih. Pri samostojnih razpravah, ki so navadno le publikacije golih opazovanj, se pa kaže popolno pomanjkanje originalnosti. Zoologinje n. pr. to, kar je kdo našel pri eni živali, izkušajo najti pri drugih živalih, vse po isti metodi; novih potov znanosti, novih raziskovalnih metod, novih misli in teorij dosedaj še nismo opazili pri razpravah žensk.

Facit mojih izkustev je ta, da žena nima niti najmanjše sposobnosti za to, kar imenujemo znanstveno delo, in sicer to pomanjkanje sposobnosti ni morda le slučajno, nego ima izvor v popolnoma drugačni duševni organizaciji žene.

So sicer danes nekatera ženska imena, ki jih čujemo tuptam v znanosti, toda to so silno, silno redke izjeme, brez dvoma duševne abnormitete. Pa tudi za te veljajo v neki meri gornja izvajanja; razum tega proizvode žen navadno precenjujemo, ker smo si nehote v svesti ženske intelektualne slabosti in jo vedno nehote vpoštevamo. Jako dobro se je izrazil pred leti dr. Robida v nekem predavanju, da je to, kar more najspretnejša ženska doseči v znanosti, za moža le sila ponižen griček učenosti.

Uspehi ženskega vseučiliškega študija so torej v vsakem oziru negativni; praktiške vrednosti ta študij nima. Toda čas, ki ga prebijejo dijakinje na vseučilišču, ni samo tako rekoč ukraden, nego intenzivno duševno delo, ki je zvezano z marljivim učenjem, silno škoduje ženskemu organizmu. Na to točko je posebno opozoril v. Gruber. Ako hoče žena v polni meri doseči cilj svoje organizacije in

postati mati, se mora strogo čuvati prenapornega duševnega dela, posebno v zrelejši dobi, drugače so njena deteta slabotna, ali pa postane celo sterilna. Res tragiška je usoda marsikake marljive dijakinje. Kot cvetoče dekline vstopi na vseučilišče; toda že po par semestrih se pokažejo prve gube na licu in kot ovenela devica zapusti šolo učenosti. Duševni napor na ženo pač mnogo škodljivejše deluje kot na toli krepkejši moški organizem. Le malo jih je, ki premagajo vse težave brez škode.

Ako hoče žena količkaj napredovati na intelektualnem polju, se mora popolnoma odpovedati vsaki spolni funkciji. Vse misli mora koncentrirati samo na svojo disciplino, v njej živeti, ako naj količkaj uspeva. Popolna abstinencija pa je za ženo že sama ob sebi mnogo škodljivejša nego za moža; če pride k temu še duševni napor, je jasno, da začne organizem hirati. Poznam razne doktorice, ki so svoje življenje posvetile znanstvenemu delu; neki posebni tip imajo te odrevenele device. Občna slabost in malokrvnost, zgodnje izpadanje las, slabo razvita prsa itd. so karakteristika teh tipov. Lice dobi nekak nenaraven, starikav izraz, vse kaže brzo propadanje specialno ženskih telesnih lastnosti. Značaj jim postane čmeren, nervozne bolezni so nekaj vsakdanjega. In to raj bi bil višek izobrazbe kulturne žene!

Kakor pa hoče žena zadostiti svojim spolnim funkcijam, se še bolj pomanjša sposobnost za znastveno delo. Morda bi bilo v tem oziru vendarle, posebno radi telesne čistosti, priporočati, da se dijakinje že v pričetku študija omože. Toda navadno to ni izpeljivo, in eksponirano in neodvisno stališče dijakinj, ki žive osamljene, ločene od svoje rodbine, glavo polno puhlih fraz o prostosti žene, v zvezi s stalno ozko dotiko z dijaki in s historijo, ki se skoro privseh brez izjeme pojavi radi naporenega duševnega dela, jih privede do tega, da padejo v skrajno razuzdanost, ako so se odločile, da zadoste spolnemu nagonu.

Najsvobodoumnejše so v tem oziru gotovo ruske dijakinje, katerih vzgoja je že od malih nog prikrojena po moški. Kjer nastopajo v večji množini, kakor n. pr. na švicarskih vseučiliščih, presega njih moralna propalost vse meje. Gotovo nikdo ne bo obsojal dijakinje, ako ima svojega ljubimca — ravno v tem oziru ne smemo biti tesnosrčni — toda mnogo Rusinj, med njimi posebno židovski elementi, se ne zadovolji s tem, nego noč za nočjo praznujejo najdivjeje seksualne orgije in bakanalije, vsa nežna ženska čustva so se poizgubila, le pohotnost jih obvladuje. Tako

grozno se maščuje narava za nji protivno smer življenja. In to naj bi bil cilj ženske izobrazbe! — Seveda so popolni neuspehi na vseh poljih posledica teh takozvanih »vypivk«, ki morajo v kratkem totalno ubiti tako občutljive ženske živce. Vseučilišča tu služijo samo za neko posebno vrsto seksualne zabave in jasno je, da pod tem zelo trpi celo znastveno delo teh najvišjih kulturnih zavodov. To je dalo nemškim vseučiliščem, ki so sicer jako svobodomiselnost urejena, prosta vsakega birokratizma, povod, da so v zadnjih letih silno postrila vsprejemne pogoje za ruske dijakinje, kajti spoznala so nevarnost, ki preti nauku od te strani.

Ako se torej vprašamo, jeli priporočati, da študirajo dekleta na vseučiliščih, moramo vsakem oziru odgovoriti z odločnim »ne«. Z ozirom na človeško družbo je predvsem radi tega oporekati vseučiliškemu študiju žen, ker je brez uspeha, ker je žensko znastveno delo za človeško družbo brez vsake koristi. Ni pa s tem rečeno, da naj žena nima višje izobrazbe. Nasprotno. Gotovo je neobhodno potrebno, da se ženska izobrazba dvigne na mnogo višji nivo, toda poizkus z vseučiliščem lahko z mirno vestjo zaznamujemo kot ponesrečen. Zmeren obisk posameznih visokošolskih predavanj, ki so lahko umljiva, je gotovo priporočati; toda redni vseučiliški študij, morda celo v svrhu kakega akademiškega poklica, se navadno ponesreči. Popolnoma pravilno je, da ženske kljub izpitom nimajo v toliki meri pristopa v javne službe kot moške z istimi izpiti. Izkušnje so pri možu pač neko — sicer v mnogih ozirih jako pomanjkljivo! — jamstvo za sposobnost kot zdravnik ali gimn. učitelj ali odvetnik, toda pri ženski ne; kajti ženska je drugače organizovana; potem svojega spomina pač doseže znanje nebrojne množine dejstev, a manjka ji pri tem zadostne razsodnosti, tako da ne zna primerno uporabiti naučene snovi.

Vseučiliškemu študiju žen moramo nadalje oporekati radi tega, ker je naporno duševno delo nasprotno naravnim funkcijam ženskega telesa, ker je silno škodljivo prvi in najvažnejši nalogi žene, roditi zdrave in krepke otroke. Ako naporni vseučiliški študij žen zavzame še večji obseg, je to občna nevarnost za napredek kulturnega človeštva. Na vseučilišče gredo vedno le najnadarjenejše žene; a ravno dekleta z večjim intelektom naj bi se čuvala, da ne oslabe drugih, važnejših funkcij, kajti ona so cvet naroda, ravno te

žene naj bi rodile največ otrok in jim podedovale svojo nardarjenost; le tako je mogoče dvigniti intelektualno sposobnost človeštva. Ako pa ravno najinteligentnejše žene študirajo in niti ne postanejo matere, ali pa rode slabiče, je to nekaka selekcija, ki privede do tega, da ostanejo za zakon samo manj inteligentne ženske, da se torej nivo inteligencije ne more dvigati in stopnjevati.

Marsikdo mi bo morda očital, da sem silno kruto obsodil feminizem. Ne, to ni nikaka obsodba, nego to je le golo konštatiranje navadnih dejstev, ki jih dandanes pač izkušajo zakriti z raznimi frazami, le empirija sine ira et studio.

Jeli pa morda žena zato manj vredna kakor mož, ako ni zmožna tolikega dela na intelektualnem polju? Ne, nikakor ne. Kar manjka ženi na intelektu, toliko in morda še mnogo več primanjkuje možu na polju čutenja. Ona fina temperacija čustvovanja je, ki tvori ženo psihiški močnejšo od moža, ki jo usposobi, da kljub fiziški slabosti obvlada vse dolžnosti kot mati in soproga. Čut je horicont, na katerem se razvija ženska duša.

Glavna napaka feministinj je, da hočejo v vsem posnemati delovanje in izobrazbo moža. Da, dvigniti se mora stališče žene, postati mora svobodnejše, toda treba se je pri tem ozirati na specialno ženske sposobnosti, na lastnosti ženske duše, ki je toli različna od moške. Le popolno neumevanje in neznanje bioloških rezultatov more roditi naziranje, ki ga danes tolikokrat čujemo, da je ženska bila dosedaj »sužnja« in da se bode intelekt povečal, ako delujejo žene na novem potu dalje. Torej po nazorih feministinj naj bi se potom podedovanja pridobljene intelektualne izobrazbe ženska duša v tem smislu premenila. Ko nam vendar biologija tako določno veleva, da se sploh ne podedujejo lastnosti, pridobljene v teku individualnega življenja! Spolna ločitev in diferenciacija ženskega spola kot slabjšega je mnogo starejša kot pa človeški rod. Spolno ločitev najdemo v celi vrsti vretenčarjev; a v celi vrsti sesavcev je samica slabjša od samca, to je v celi vrsti naših prednikov nazaj do trijadne dobe. Razlika med možem in ženo je torej filogenetski utrjena že najmanj 20 milijonov let in ta razlika naj bi se po mnenju feministinj kar v par desetletjih premenila. Kolik nesmisel!

Pa naj si bode, da bi izkušali samo ustrojstvo možganov premeniti, tudi to je nesmisel; kajti vsi organi stoje med seboj v korelaciji, in dokler bodo žene tako organizirane, da bodo rodile otroke, bodo tudi njih možgani ostali v specifiški kvaliteti isti.

Pa zakaj bi se zastoj trudili s posebnim razvojem ženskega intelekta, ko vendar v ženski duši prevladujejo druge zmožnosti. Čustvovanje je ženska domena, na to polje se mora pred vsem nanašati ženska duševna izobrazba in žensko duševno delo.

Ako žena tudi ne doseže tega, kar je cilj njene organizacije, ako ne postane soproga in mati, ina vendar toliko drugih možnosti, kjer lahko razvije svoje plemenite lastnosti srca v polni meri. Kaj potrebujemo zdravnic, pravi v. Gruber, diagnoze staviti, zdraviti in operirati, to znamo mi možje mnogo boljše, toda plemenito in požrtvovalno delo usmiljenk in bolniških strežnic, to je ženska domena, tu mi možje ne dosežemo ničesar, dočim deluje čutiljiva ženska duša tu čudotvorno.

Kako vzvišena je žena, ki se zaveda svojih plemenitih dolžnosti kot soproga in mati in ki ravno v smeri čustvenosti izkuša doseči višjo izobrazbo! Dasi vemo, da smo intelektualno močnejši, nas čustvenost žene vendar popolnoma obvladuje, ako se primerno pojavlja; čustvenost daje ženi v očeh moža nekak nimbus, ki jo dviguje visoko nad nivo vsakdanjosti.

Ako pa stopi žena na intelektualno polje, je podobna ribici, o kateri govori bajka, da je kljub svarjenju matere zapustila svoj element in skočila na suho med zapeljivo cvetje, kjer je klaverno poginila. Ravno tako klaverni so poizkusi žen, delovati na znanstvenem polju; dočim je žena v svojem elementu nekaj višjega, je tu tragikomiška figura, ki nam more izvabiti k večjemu pomilovanje. Dočim more žena kot mati, ki skrbno vzgaja svojo deco, dati človeštvu mnogo krepkih bojevnikov za intelektualni napredek in tako posredno velikansko pospešiti razvoj prosvete, je plod njenega dela, ako se odpove naravni funkciji in poseže sama neposredno na prosvetno polje, navadno negativen ali vsaj brezpomemben.

Torej v vsakem oziru, z obče človeškega stališča, s stališča intelektualne selekcije, s stališča napredka znanosti se moramo držati starega, sicer nekoliko krepkega a jako točnega pregovora: *mulier taceat in ecclesia.*

Ivan Grohar.

april 1977

V sredo, 20. t. m. ob 1/212. po noči je v deželni bolnici v Ljubljani umrl slikar Ivan Grohar. V petek popoldne smo ga pokopali na novem ljubljanskem pokopališču. Slovenska javnost in slovenskega naroda oficialna zastopstva so ob tej žalostni priliki pokazala še žalostnejšo sliko, nego je umetnikova smrt sama ob sebi. V grob smo polagali moža, ki je bil dal slovenskemu narodu svojo srčno kri, a ta narod še razumel ni, kakšna tragedija se je zaključila pod grobarjevo lopato v tisti uri, in kaj je izgubil, ko je izdihnil Ivan Grohar. Slovenski narod pozna mnogo imen, ali svojih najboljših ne. Tudi Groharjevo je komaj poznal, kaj še da bi ga bil znal oceniti po zaslugi! Par zastopnikov nekaterih kulturnih društev ljubljanskih je spremljalo Groharjevo krsto do Vodmata, peščica njegovih tovarišev, slikarjev in literatov, nekoliko osebnih prijateljev in zelo skromno številce dam je šlo do groba. Pa petnajst do dvajset mladih dijakov. Preden je sprevod krenil od mrtvašnice, so škojeloški pevci zapeli. Krsto so pokrivali trije venci... Na ljubljanskem rotovžu ni nikomur prišlo na misel, da bi se glavnemu mestu spodobilo vreči pest prsti na umetnikovo krsto. Kranjskemu deželnemu odboru, ki se sicer kaj rad šteje za oficialnega reprezentanta slovenskega naroda se je za malo zdelo darovati mrtvemu umetniku par cvetlic in poslati svojega zastopnika k pogrebu. In izmed vseh tistih, ki se štejejo za veljake in odličnjake, za voditelje naroda, ni bilo nikogar v sprevodu.

Tužna je povest o sodobnem kulturnem življenju slovenskega naroda in poglavje o Groharju je eno najžalostnejših v njej.

Rojen je bil Grohar leta 1867 v Sorici na Gorenjskem. S siromaštvom se je seznanil v zgodnji mladosti, katero je preživel kakor večina kmečkih fantov iz revnih hiš. V sebi pa je imel bogastvo umetniške duše, komaj sluteče svojo moč in svojo vrednost. Slikarski nagon se je kmalu zbudil v njem, pa je začel študirati z vso resnobo, ki je bila lastna njegovemu značaju. Že v učnih letih se je od slučaja do slučaja stikal z onimi, ki so pozneje postali njegovi ožji umetniški tovariši. Zlasti pri pokojnem Ažbetu v Monakovem so se vrstili in shajali sedanji vodilni slikarji, ali pozneje so se zopet razkropili po svetu, vsak s svojimi skrbmi in bremenii. Tega blaga je imel Grohar prav

veliko. Slabo pa je bilo s tistim blagom, ki je za življenje najbolj potrebno; nedostajalo mu je tudi tistih lastnosti, brez katerih se tudi najmočnejše individualnosti ne morejo uveljaviti. Bil je skromen, vsiljevati in pehati v ospredje se ni znal, reklamna nadarjenost ga ni dičila in kupčevalska navihanost mu je bila neznana. Gmotne skrbi so ga ovirale na vseh koncih in krajih. Ker ni bilo nobene slovenske umetniške organizacije, je poizkušal svojo srečo sam na nekaterih zunanjih razstavah, v Curihu, v Gradcu. Kar je prodal, ni neslo niti toliko, da bi bil lahko vsak dan sit. V domovini se z umetnostjo sploh ni dalo kaj posebnega zaslužiti in Groharjevo življenje je bilo vedno proletarsko brez najmanjše ozaljšave.

Zunanje boje za vsakdanji kruh so spremljali njegovi notranji boji za umetnost in njene načine. Študiral je stare in moderne slikarje, posnemal jih je tuintam, ali kakorkoli se je znal navduševati za tega ali onega velikana oziroma za njegova dela, vendar ni našel popolne zadovoljnosti. Kadar bo mogoč pregled vsega njegovega stvarjanja, v katerem se menjajo manire in izraževalna sredstva skoraj neprenehoma do zadnjega časa, bo očitno njegovo strastno stremljenje po popolnosti in bo jasno, da je iskal samega sebe. Grohar ni bil slikar, ki bi se z dušo in telesom zapisal kakšni šoli; njegovi cilji so bili vedno v bodočnosti, njegovim očem so se neprenehoma razkrivale nove skrivnosti, nove lepote. Čeravno se je zadnja leta umetniško že bolj umiril, vendar še ni bil njegov razvoj dokončan. Misleč da pojde s podporo kranjskega deželnega odbora v Italijo, je sam pričakoval, da se mu tam odpro novi zakladi, iz katerih bi zajel vse kaj večjega od vsega, kar je ustvaril doslej.

Ali že v dosedanjih njegovih delih je velikansko bogastvo, ki opravičuje trditev, da slovenski narod še ni imel večjega slikarja od Groharja. Kdor bi hotel ocenjevati njegovo umetnost, bi moral porabiti veliko več prostora, nego ga morejo temu namenu posvetiti »Naši Zapiski«. Važno pa je, da so Slovenci imeli priliko spoznati svojega umetnika. Na prvi slovenski umetniški razstavi, katero je leta 1900 priredilo tedanje umetniško društvo v Ljubljani, je Grohar razstavil slike iz svoje prve periode. Njegova originalnost se v njih še ni popolnoma izražala, ali moč njegovega čopiča je bila že očitna. Baval se je takrat ponajveč s figuralnimi predmeti; slike niso bile vseskozi popolne, nekatera je bila bolj poizkus kakor gotov umotvor, ali že takrat se je predstavljal občinstvu umetnik velike potence. Udeležil se je tudi druge ljubljanske razstave, na kateri je pokazal presenetljiv

napredek, pa razstave v Trstu, pa kasneje vseh razstav v Jakopičevem paviljonu. Domovina ga je torej lahko spoznala, če je le hotela.

Toda Slovenci ne zaupajo radi svojemu človeku. Zlasti Groharjeva umetnost se je večini zdela tembolj tuja, čimbolj se je oddaljevala od tiste šablone, ki ne mara nič novega in sovraži poglobitev. Ko je z Dunaja in iz Berlina prišla beseda »secesija«, so tudi Groharja imenovali »secesionista«. In to je bila navadno že obsodba. Kdor je pohvalil to ali ono slovensko sliko, je običajno mislil, da je to le blagohotnost, za katero bi moral umetnik biti posebno hvaležen.

A prišel je čas, ko so morali tudi skeptiki in nevedneži spoznati, da imamo umetnike, ki ne potrebujejo milostnega prizanašanja. Ljubljansko umetniško društvo, ki ni imelo javnih smotrov in tudi po svoji sestavi ne žive moči, se je razbilo. Umetnikom je kaj malo koristilo. S svojim tesnosrčnim psevdonacionalizmom, ki jim je hotel zabraniti vsak korak v svet, jih je le oviralo. Razkropili so se zopet po svetu in le nekoliko osebnih prijateljev med njimi je še ohranilo stike po pošti. Grohar je prišel na Dunaj, kjer se mu je nepopisno slabo godilo. Takrat je izkusil stradanje v najhujši obliki. Cele mesece je trpel kakor brezposeln delavec brez prihrankov. Komaj da je mogel živeti pod streho; topla hrana mu je bila po cele tedne neznana in suh kruh mu je bil včasih delikatesa. V največji sili je poiskal dela v nekem ateljeju za gledališke dekoracije, kjer so mu hoteli dati 40 forintov na mesec za dvanajsturno dnevno delo. Tam mu ni bilo obstanka. Po kratkem času je zapustil tisto delavnico in slikal stradajoč. Ob najhujši lakoti je bila njegova duša polna idealov.

Na Dunaju je bil tudi Berneker. Jakopič je živel v Pragi. Ta trojica in Žmitek, vsi skupaj brez sredstev, tako da so goldinar smatrali za veliko svoto, so si belili glavo, kako bi svoje delo pokazali svetu. Porodila se je ideja razstave na Dunaju, ki je bila namenjena za jesen, a se je pospešila tako, da se je otvorila spomladi. Bili so posamezniki, ki se niso prištevali nobeni šoli in niso snovali nobene obligatorične struje. Edino načelo, ki jih je združevalo, je bila svoboda umetniškega stvarjanja. Tudi razstavo so prvotno hoteli prirediti kot svobodna skupina posameznikov. Miethke, v čigar salonu so imeli razstaviti, je pa želel, da bi nastopili v organizirani skupini in zato so ustanovili klub, kateremu so iskali ime s pravim »Galgen-

humorjem«. Končno je obveljal naslov »Sava«, ki se je ohranil tudi za poznejše skupne nastope. Ne vedoči, če bodo imeli do otvoritve razstave sploh kaj jesti, so s čudovito vnemo in kakor da je denar njih najmanjša skrb, izvrševali vse obsežne priprave za tisto razstavo, ki ohrani za vse čase največji pomen v zgodovini slovenske umetnosti. Omenjeni četvorici se je pridružilo še nekoliko tovarišev in ko se je salon otvoril, je bil moralni uspeh gotov. Vsa resna dunajska kritika je bila polna iskrene hvale, katere je bil zlasti Grohar v veliki meri deležen.

Takrat so se dunajske recenzije ponatiskovale po slovenskih časopisih in vse je bilo ponosno na »naše« umetnike, katerim je dotlej komaj kdo verjel, da so umetniki.

Nekoliko umotvorov so prodali v tisti razstavi, tudi Grohar je zaslužil par kronic, tako da se je lahko preselil v domovino. Stalno se je naselil v Škofji Loki, kjer je ostal skoraj do svoje smrti.

Ali tisto tiskano priznanje, ki so ga zabeležili časopisi, je bilo tudi vse, kar so »Savani« dobili od svojega naroda. Nikomur ni prišlo na misel, da je slovenska umetnost sposobna razširiti izpričevalo o slovenski kulturi po svetu in s tem moralno več storiti za slovanstvo kakor sto navdušenih patriotičnih govornic, da pa morajo umetniki živeti, če naj delajo in da umetniško stvarjanje ni zastoj. Grohar je n. pr. moral opustiti figuralno slikanje, katero je posebno ljubil, ker ni imel denarja za obleko, kaj še za modele. Dunajska razstava je bila svetla točka v Groharjevem življenju, ali to življenje se je po razstavi zopet zarilo v bedo.

Prišel je v leta, v katerih ima vsak akademik kolikor toliko zagotovljen obstanek; on pa se je moral neprenehoma bojevati za življenje dneva. Toliko je bilo njegovega mučeništva, da je tudi to krepko naturo napadala misel na samomor. In kljub temu je delal in delal; Groharjeve slike so se razstavljale v Belgradu, v Benetkah, v Londonu, v Krakovu, v Zagrebu itd. Slovensko ime je slavno raznašal po svetu, njegova nagrada pa je bila zopet in zopet stradanje ...

Lani se je kranjski deželni odbor pogajal za njegovega »Sejalca«. Prijatelji, ki so posredovali, so zahtevali 2000 kron, deželni odbor je ponujal 800 kron!

Letos so se vendar v ljubljanskem deželnem dvorcu zgenili pa so Groharju dovolili 2000 kron podpore, da bi šel študirat v Italijo. Prepozno! Ko je zvedel za ta sklep, je bil že bolan. Mislil

je, da trpi »samo« na želodcu, ki ga je mučil vsako leto. Ali bila je jetika. Namesto v Italijo je moral v bolnico in to je zapustil še le tisti dan, ko so ga prepeljali na pokopališče.

To je bil konec umetnikovega življenja, umetnikovega mučeništva.

VLADIMIR KNAFLIČ:

Quosque tandem ?

Téma »Krščanstvo — socializem« dobiva vedno več aktualnosti tudi v Nemčiji, Italiji in drugod. Zakaj? Zato, ker čutijo vsi prizadeti, zlasti moderni inteligenčni naraščaj, potrebo po izbistrenju pojmov, tako tudi po končni definiciji pojma »Kulturni boj«. Pod tem izrazom moremo razumeti marsikaj; tako n. pr. boj imperialistične nemške državne rezone, liberalizma in junkerskega konservatizma, proti južnonemškemu malo-meščanskemu katoliškemu centru [Bismarck — Primerjaj Wilh. Busch, »Pater Filuzius:« Angelika, svobodna nemško-liberalna državna cerkev nasproti katoliški in protestantski]; pod tem izrazom moremo razumeti kulturni boj francoske revolucije [Voltaire: »Ecraséz l' Infame«; Robespierre in boginja razuma]; včasih pa nam znači kulturni boj nekaj realnejšega: Boj za svetno gospodstvo. (Saj je v gotovem smislu kulturni boj tudi to, kar vganja Pij X. v zadnjih letih in sedaj ob slavju Zedinjene Italije). Kadar govorimo o kulturnem boju, moramo najprej ugotoviti, kaj hočemo izraziti s to besedo. Dokler govorimo drug mimo drugega, tako dolgo sporazum ni mogoč.

V svojem članku se sklicuje dr. Ušeničnik na Abdita iz »Naših Zapiskov« in Hansa Müllerja iz »Social. Monatshefte«. To še daleč ni zadosti. Poglejmo n. pr. znano Sombartovo knjigo »Sozialismus und soziale Bewegung«, kjer izvaja Sombart, kako je bil nekoč socializem istoveten s surovim Feuerbachovim materializmom, in kako je bil v prvih časih ateizem bistven del marksizma, kako pa je to izginilo ne le iz teorije, ampak tudi iz prakse, odkar imamo revizijo ne le ekonomskih podlag socializma in njegove taktike [namesto surove revolucije revolucionarno evolucijo], ampak tudi filozofskih (spoznanjskih) temeljev: Kant, pa Krščanstvo. Istotako obširno razlaga Masaryk v »Socialni otazce«, kjer najdemo nekaj uprav klasičnih mest.

Mogel bi tako nanizati vse polno teoretskih, — ne le izjav, ampak znanstvenih utemeljevanj, ki bi mogla do dobrega potolažiti dr. Ušeničnika, da socializem ni protiverski, da njegova doktrina v tem oziru prav gotovo ni več Feuerbachovska, ampak docela realistična. Bernstein in Masaryk nista sama; le da je verovanje posameznega socialista svobodno: Veruj, kar hočeš, in živi dobro [sittlich]! Verskih resnic kot verskih ne bo napadal noben pravi socialist, le polizobraženec. Pač pa se množijo pojavi, iz katerih se da sklepati, da raste zanimanje za etična dobra; le svobodo raziskovanja si pridržujemo, in zavračamo a p r i o r i z e m, ki je na strani cerkve, ne na naši! [Glej najnovejše Pijeve ukrepe!] Toda to je posebno poglavje. Da se vrnemo k predmetu: Lanska debata v »Zapiskih« je mnogo koristila. Sam se ne sramujem priznati, da sem izprva napačno razumel Abditu, ravno ker sva govorila drug mimo drugega; »Kulturni boj« nama je kril različne pojme. Abditus je nastopil proti kulturnemu boju kot boju zoper etična načela zato, »ker je socialno čustvo našega naroda prepojeno s krščanstvom« itd., jaz pa sem govoril o kulturnem boju kot boju za neodvisnost verovanja od prerealne gospodarske in politične cerkvene organizacije in zagovarjal z a t o ločitev cerkve od države; sam sem se pri tem ravnotako skliceval na zgodovino, kakor Abditus, ki je rekel, da je treba naslanjati se na zgodovino cerkve v srednjem in novem veku! No, in socialna demokracija je istega naziranja, dasi ali pravzaprav, k e r vedno bolj izginja stari materializem. Saj kaj je »katoliška« organizacija drugega, ko organizacija mednarodne reakcije pod cerkveno firmo? Politični dogodki vsakdanjosti nam to potrjujejo vedno iznova, le slepi smo zanje, tako da se že čuti pri nas potreba ne le po politični zgodovini, ampak posebej po spoznanju bistva politike, po spoznanju pojmov liberalizma in klerikalizma kot dveh g o s p o d a r s k i h principov, ne pa kot dveh struj za ali proti duhovnom. »Naši Zapiski« vrše tudi tu svojo pripravljalno in pojasnjevalno dolžnost.

Končno še nekaj manj važnega. Abditus je to trdil, in dr. Ušeničnik ponavlja za njim, da pobijam Abditu »ne iz življenja, ampak aprioristično, s stališča materialističnega svetovnega naziranja. Abditu tega ne zamerim, ker je branil nekaj drugega, nego to, kar sem napadal, t. j. ker sva govorila drug mimo drugega. Glede na članek dr. Ušeničnika pa čutim potrebo, izrecno opozoriti na to, da nisem pobijal Abditovih izvajanj proti verstvu, a sem priporočal kulturni boj kot boj za ločitev cerkve od države, kot političen in gospodarski boj, kot politično in gospodarsko

organizovanje naprednih sil v demokraciji. Pri tem sem se držal zgodovine in njenih nauk, ne aprioristično, in moja zgodovinska filozofija, če hočete tako, ni materialistična, ampak realitična. Dobro vidim, da je verstvo ostro orožje v rokah cerkve, in zato želim tem večje zgodovinskokritične izobrazbe mas in simpatizujem z necerkveno, t. j. proticerkveno, ker protireakcionarno in protikapitalistično moderno proletarsko politično in gospodarsko organizacijo, ki je sredstvo za izvojevanje države. Saj predno more proletariat dobiti državo v svoje roke, se mora rešiti cerkvene zavore, ki je s svojo organizacijo močna opora malomeščanskega, fevdalnega in agrarnega kapitalizma in reakcionarnosti [boutique]. Kje mora stati v takem boju moderno meščanstvo, ni dvomljivo.

F.:

Politično življenje in naziranje antike.

Politika v današnjem smislu razlikuje se v glavno od politike Grkov v toliko, da je tedanja politika v splošno obsegala samo eno pokrajino, ali eno obmestje; na to kaže že sama beseda, ki je izpeljana iz »polis« (πολις), kar znači mesto. V tem mestu (n. pr. v Atenah ali v Šparti, v Tebah) se je osredotočilo vse politično življenje in delovanje in to je bilo Grkom za vzor kulture, ker združitev (sinoikismos) v mesta, iz preje raztresenih vasi je šele ustvarila meščana (polites) in mu dala političnih pravic poleg dolžnosti. Za ta način političnega razvitka je bila menda največ merodajna zemljepisna opredeljenost in razkosanost balkanskega polotoka. Deloma morje, deloma pogorja, reke in druge okolnosti so odločevale meje posameznim malim državicam, ki so se semintja v časih velike vojne nevarnosti združile, ali to vse le mimogrede; v splošno so pa imele takozvane hegemonije za posamezno državicico le postranski pomen, kakor tudi še dandanes zveze (na primer trozveza) z drugimi državami nimajo v notranji politiki (v ožjem pomenu) preveč odločilne moči; vsekakor je pa zunanja politika naših dni mnogo važnejša, kakor kdaj preje.

(* Na podlagi v. Arnimove knjiga „die politischen Theorien des Altertums“.)

To namreč, kar mi razumevamo pod pojmom politika, je drugačno od onega v antiki tudi v tem oziru, da so bili Grkom politični interesi isto kakor državni, dočim se pri nas, v modernem času odigrava politično življenje, ne da bi moralo obenem biti že tudi v ožji zvezi z ustrojem države same; v našem času se stranke v splošno in v prvi vrsti potegujejo le za svoje strankarske interese, in ni jim vedno zato, kdo stoji na čelu države ali dežele, kakor je to pri Grkih bilo posebno v početku največjega pomena in kakor so se vedno za to tudi bojevali.

Da se okrožje politike antike ni razširilo in da so v splošno obstajale le male državnice oz. pokrajine, je po mnenju teoretikov utemeljeno tudi dejstvo, da je v starem veku bilo življenje koncentrovano mnogo bolje, ravno v glavnem mestu vsake državnice, in tega tudi Aleksander Veliki ni mogel izpremeniti, ko je ustvaril mogočno državo, niti potem, Rimljani. O znanstvenem naziranju politike, ki bi stremilo po večjih političnih sestavih t. j. državah, pa že vsled tega pri Grkih ne more biti govora, ker za časa Aristotela, moža, ki je dosegel višek državne in politične filozofije, še itak ni bilo onih velikih aleksandrinskih držav, in niti Platon niti Aristotel bi se za svojih časov nikdar ne mogla navdušiti za veliko državo, kar ima tudi svoje globoke vzroke v splošnem naturelu in značaju grškega naroda; ljubezen po prostosti v vsakem oziru je eden izmed najvažnejših faktorjev. Prvotna in še dolgo obstoječa razlika v običajih, narečjih in v kulturi je bila vedno velika ovira združitve in niti visoka, nadkriljujoča kultura Aten, pripoznana od cele Grške, pozneje ni mogla združiti samoljubnih malih državic. Ta razdeljenost ali partikulizem je tudi postal za Grke usodepoln; svojo svobodo bi bili že izgubili za časa perzijskih vojsk, da jih ni takrat še nekako rešila vojna neizurjenost sovražnika, dočim so bili Grki sami (posebno Špartanci na suhem, Atenci na morju) v vojski izurjen narod. —

Enotnosti in razteznosti političnega mišljenja je tudi suženjstvo stavilo meje, kajti suženj je bil nekaj predpogoj antičnega življenja; celo Aristotel se ni drznil tega ovreči, nego smatra suženjstvo za neobhodno potrebo; tudi on ga opravičuje s tem, da kaže na dejstvo, da je le Grk rojen za krepost (ἀρετή) in za vladanje, barbari pa (t. j. vsi narodi, ki ne govore grško), ti so, da služijo in delajo nizka dela; teh pa Grk ni mogel delati, ker to mu je bilo proti časti, kajti ovirala bi ga v njegovem stremljenju po kreposti telesni in duševni. Potemtakem je celo najbolj demokratična enakopravnost veljala le za že proste ljudi, ki so že

nekako iz narave vplivali na teorijo politike; na drugi strani pa so odločevali pri Platonu in Aristotelu vsaj nekateri momenti, ki so bili v nasprotju z razmerami njih časa, in to v politiki kakor tudi v socialnem oziru.

Kakor nam Aristotel v »Upravi Aten« pripoveduje, je bilo že v najstarejših časih pred Drakonom, torej v prvih početkih kraljestvo; prvotnemu kralju je bil kmalu dodeljen »polemarh«, ki je vodil vojne, ker ni bil vsak kralj tudi dober vojskovodja. Temu je sledil še arhon itd.; zavladovalo je tedaj plemenitaštvo in že v 7. stol. pr. Kr. so to bili samo najbogatejši plemenitniki, ki so imeli v posesti vso zemljo, in le to je bilo tedanje bogastvo. Tem nasproti je stalo ljudstvo, ki je tvorilo večino, a bilo brez juridičnih, brez političnih in torej tudi brez gospodarskih pravic.

Ob koncu tega stoletja je ljudstvo začelo boj s plutokracijo in klici po prostosti in enakosti so spremljali to demokratično gibanje. Prvi uspeh je bil, da so dobili pisane zakone, ki so veljali za vse državljane, razven sužnjev seveda, potem so zahtevali še politične enakopravnosti. Solon jim je dal prve pravice in pozneje so ljudstvu pomagali celo tirani, Pisistrat in nasledniki. Koncem šestega oz. s početkom tega stoletja je bila politična svoboda in enakost prišla do vrhunca. Slično se je razvijalo v vseh drugih državah in povsod je zavladoval demokratizem. — Vsekakor je to značilo velik napredek napram brezpravnosti v zavoženih oligarhijah (vlada nekaterih) in plutokracijah; moč in blagor ljudstva sta vscvetela; tako so tudi n. pr. ljudske reforme Kleistena imele za posledico, da so se Atenjani tako zmagovito ubranili premoči Perzijcev. Pa to je bilo le mimogrede; ker so pozneje v enakopravnosti zašli do pretiranosti, pokazale so se njene slabe strani. Napačno je bilo mnenje, da more vsak navadni človek brez izobrazbe uspešno sodelovati pri upravi države; zmožnosti za to si je mnogo lažje pridobil bogatin, ki je imel za to več časa in sredstev, imel bi torej tudi več odločati, ali tu je bil zadet princip enakopravnosti. Četudi bi ti bogati izobraženci le vsled izobrazbe imeli več odločati, se je ljudstvo vendar balo, da bi to prednost izrabili v še večjo pomnožitev svojega bogastva ali posestva; če bi pa brez ozira na zmožnost upravnih uradnikov oddajali mesta uprave, potem bi le ta izgubila svoj upliv in pomen in tako bi torej ljudstvo nadvladovalo upravo, ki jo je vendar poverilo gotovim osebam. Ljudstvo pa ni hotelo več poverjati teh mest nepriljubljenim plemenitašem oz. bogatinom, ki so jim bili boljda sovražni kot stanovski nasprotniki, nego je rajše vse prepustilo demagogom, t. j. ljudem, ki so znali

ljudstvu lepo govoriti in mnogo obetati, a so s svojo površno izobrazbo in nizko neznačajnostjo bili še bolj pristranski; postavili so enakopravnost popolnoma na glavo, ker je niso zmerno prikrojili, temveč zatajili pravo zmožnost, ki je seveda bila po danih premisah v ozki zvezi z neenakostjo rodu in bogastva. — S tako enakopravnostjo, ki je v svoji pretiranosti prezrla vsako prednost izobražencev in značajnejšev, kar so bili pogostokrat tudi plemenitaši, s to so torej ravno poteptali zdravo bistvo enakosti in prostosti, ki naj bi vendar po zmožnosti in značajnosti delila tudi pravice oziroma upravno moč.

Že Solon je uvedel, da je ljudstvo moglo poklicati upravne osebe pred sodišče, če niso vršile svojih dolžnosti; pa to moč, katera je menda najbolj povzdignila upliv ljudstva, katera je menda najbolj povzdignila upliv ljudstva, je ljudstvo preveč izrabilo in tako je v splošno vzrasel oni pretirani demokratizem, — ker če je vsa ljudska masa celo že nadvladala sodišča, je na ta način prerivala državni voz uprave semintja; iz drugih ran in še iz te je atenska državnica izkrvavela.

Politična enakopravnost torej ni izravnala socialne neenakosti, katero povzroča razlika posestva. Ob tej točki se je demokratična enakost najbolj izpodtaknila, četudi je nekako dosegla politično in v postavah zajamčeno enakopravnost. Svoboda namreč, ki jo je ozir. bi naj jo spremljala, je ravno spet pripeljala do enakosti; vsakdo si je pač mogel in smel razvijati duševne in telesne sile, a vsak ni dosegel istih zmožnosti in tako si je le zmožnejši spet pridobil več sredstev in s tem več moči ali pravic. Razlike so med gotovimi sloji torej ostale in, ker se to ni upoštevalo, ni bilo konfliktov konca. Kakor je torej demokratizem stremil za svobodo, tako ga je ravno to načelo v pretiranosti začelo spet ovirati; gospodarska enakost ali enakost posestva oz. bogastva je torej ostala nedosežena. Ti procesi se vrše slično tudi še danes in vršili se bodo vedno, kar je popolnoma umljivo. Nasprotstvo med bogastvom in uboštvom je pač mogoče ublažiti do gotove meje, ali odpraviti ga popolnoma nikdar; to prizna vsak zdravi razum. V tistih časih je tedaj demokratizem ustvarjal vedno hujše in slabše upravne razmere. — Politične pravice sicer niso bile več razdeljene po imetju ali bogastvu, ali upliv bogastva na politiko je bil kakor vedno, vendar še velik. »Četudi so se menjali posestniki bogastva, denar je bil vedno na vrhu«. Vojska med bogatini in ubožci je torej sad enakosti in svobode, in vendar so Atene kakor tudi vse druge demokratične

države vse kaj drugega pričakovale; bogatini so tvorili seveda manjšino (oligarhi), a revnejši sloji večino (demokrati) in ta velika razlika v številu je zadnje tem lažje včasih zapeljala do notranjih, prav krvavih bojov, v katerih je revni proletariat upal rešitve, ali seveda krvava sila še tem redkeje rodi pravi uspeh. Ko je torej nerazsodna in nezmožna masa upravljala in vodila državne posle, so se seveda bogatim plemenitašem mnogokrat godile tolike krivice, da so morali nastopiti zoper tako enakopravnost, ki jim je v davkih in konfiskacijah posestev hotela v s e odvzeti; otresti so torej morali demokratizem te vrste in res dvakrat (l. 411, 405) so zavladali plemenitaši - oligarhi. — A zdaj so spet ti preveč izrabili vladu v svojo korist. Vse take revolucije in nato žalostne vlade oligarhov, so se še žalostneje končale, ko jih je včasih ljudstvo kar pognalo iz mest, tako da so si z orožjem morali priboriti povratek. Za to so vporabljali celo zunanjo politiko, posebno za časa peloponeških vojn, ko so demokrati vlekli z Atenci, a oligarhi s Spartanci.

V Atenah in še nekaterih drugih državah so se včasih celo tirani povzpeli do vlade, kot nasledniki demokracije, a potem spet oligarhi kot nasledniki tiranov. Vsi pa so vladu izrabljali v svojo korist, vedno in povsod so vodilne osebe stremile za imetjem in užitkom, a če so v svojem egoizmu šli predaleč, jih je vedno zadel kazen — naravna in socialna posledica. Ko so pa sofisti celo omajali vero v Olimp, je ostal edini bog v podobi denarja in posestva, ker tudi druge trdne moralne ali etične moči in opore tedaj ni bilo; kajti to so bili menda najbolj razrujani časi moralnega in političnega življenja Atenjanov.

Vir sreče in zadovoljnosti so videli le v dobrinah. Država pa, ki je imela nadzorovati in urejevati ta nasprotstva strank, oz. slojev, ki so iz prevelike dobičkaželjnosti povzročali prevrat za prevratom, ta je torej sama bila v boj zapletena, dočim bi imela po možnosti premostiti in ublažiti prepadno razliko v posestvu ter ustvariti kar največjo srečo večine, da bi ljudje lažje živeli v edinosti in miru, v procvit etičnega in umstvenega napredka.

Naloga pa je tu čakala tudi one, ki so se prvi začeli baviti s politično teorijo, da rešijo državo iz viharnega morja; v toliko se je morala ta teorija začeti razvijati v nasprotju z obstoječimi razmerami.

Predsokratično modroslovje do sofistov se ni skoro nič bavilo s politično znanostjo; mimogrede bodi omenjeno, da je v Homerju kot glavno načelo veljalo: *Ὅλα ἀγαθὸν πολυκοιρανίη* (nič dobrega ni vlada mnogih). Solonovi epigrami govore pač največ o razmerah države, ali to ni še bila znanost v strogem pomenu

besede. Šele sofistii in v prvi vrsti Sokrat so se začeli baviti s človeškimi problemi v splošno. Aristotel pomenja vrhumez znanosti sploh in posebej tudi politične; skupno s Solonom je tudi on najbolj spoštoval srednji stan, ter mu pripisoval največ važnosti. Oba sta tudi uvidela, da mora imeti gotove politične pravice, ali ne preko meje, kar bi utegnilo biti v nesrečo. Drugi filozofje pred Sokratom oz. Platonom, kakor n. pr. Pitagora in Heraklit so bili nasprotniki demokratizma. Učenci Pitagore so propagirali ideje, da bi se iz oligarhije povzdignila aristokracija t. j. vlada najboljših mož (torej v drugem smislu od današnjega). Gotovo jako idealno stremljenje, ali ravno tako težko izvedljivo.

V petem stoletju pr. K. se je torej sofistika začela baviti tudi z državnimi in družabnimi načrti, ali s tem je le napeljala pot, kajti sama ni zasledovala nobene posebne teorije, ni se dosledno navduševala za nobeno državno obliko, ker v svoji vzgojevalni metodi državnikov poleg drugih učenjakov je govorila v vsaki stvari »za« in »proti«; tako n. pr. za demokratizem ali kraljestvo, in tudi proti njima. — Sicer pa je bil upliv sofistike zelo mogočen; tako je n. pr. zavrgla vse zgodovinske pravice oz. tradicije in je le priznala, kar je bilo po razumu utemeljeno ter torej zdravo in pravo. Iz tega se je seveda rodila živahna kritika vsega obstoječega in iz stremjenja po poboljšanju razmer razne utopije in ideali države in družbe.

Na tej podlagi sta pa tudi Platon in Aristotel začela zidati svoje nauke in nazore. V splošno se je tedaj mislilo, da bi se dala čez noč ustvariti tako idealna državna uprava, če bi le bila moč v rokah teh idealistov; ali šli so mnogo predaleč od neizprosne resničnosti življenja, ki rada vstraja pri starem, četudi slabem. Kakor ima vsak pojav gotove predpogoje, in v takih slučajih nepregledno mnoge, tako so morali tudi vsi idealni problemi in poizkusi, v katerih je bilo premalo računanja, ostati največkrat brez uspeha. Posebno v novih naselbinah so mnogi upali doseči svoj državni ideal, a dobro je, da niso mnogo poizkušali, bili bi tudi bolj razočarani, nego veseli uspeha. Značilno je bilo tudi mnenje sofistične preporodne dobe, češ, da so nastale vse nezdrave razmere v državi in družbi radi odtujitve od naravnih pravic, ki so v nasprotju s historičnimi. Kakor je nekdaš bilo, tako bi moralo spet biti, tako so mislile vse stranke, a vsaka si je vendar slikala v bodočnost prenešeno preteklost precej drugačno. Nekatere so sanjale o oligarhiji kot naravni obliki človeške družbe oziroma države, druge spet o demokratični vladi na podlagi že od narave

utemeljenih pravic itd., in to so jim bili zgodovinski dokazi (!), da bi se dal uresničiti tak ideal; saj ljudje vedno hočejo v mislih ideal prav doseči, da bi se mu le bližali — to se v sanjah in mislih celo redkeje godi, kakor v resnici.

Pa tudi empirično realističnih problemov se ni manjkalo, v katerih niso kar samo vprašali, kaka državna oblika da je najboljša, nego so rajše preiskovali namen obstoječih uprav, najboljšo sposobnost kake gotovih oblik za posebne razmere oz. dežele; in v splošno so ti teoretiki le bolj presojali posamezne posledice sestavljenih poizkusov.

Posebno prednost ima v tem oziru Aristotelovo naziranje, v katerem je ta učenjak poleg postavljenih idealov vendar še bolj upošteval realnost ali istinitost življenja. Sokratika, temelj Platonove in Aristotelove državoznanosti, se je pa glede svojih državnih problemov držala popolnoma idealistične smeri, češ, pravice oz. pravičnost niso nastale po volji zakonodajalcev, po kateri bi se lahko menjavale v času in v raznih strankah, nego so človeku že prirojene ideje. O kaki teoriji Sokrata samega ne moremo govoriti; a gotovo je njegova metoda raziskovanja imela tudi za državoznanost velik pomen in upliv. Kakor je v njegovi osebni etiki pojem pravičnosti igral največjo vlogo, tako ga je morda tudi mimogrede kdaj vporabil za državne probleme.

Njegov nauk, da obstoja neko nad vsako osebnostjo (individualnost) vzvišeno znanje, nas dovede do sklepa, da je mogoče tudi za državo oz. družbo neko absolutno znanje. Po tej hipotezi bi bil Sokrat moral nastopiti proti absolutnemu demokratizmu, ki je vsakemu prostaku pripisoval soudeležbo in odločevanje v državnih poslih. Vsekakor pa je to Sokratovo naziranje, četudi po svoji hipotezi ni bilo popolnoma pravo, vendar bilo v veliko vspodbudo v prvi vrsti za Platonovo in za vso sledečo, tako še tudi Aristotelovo politično teorijo.

(Sledi dalje.)

ŽIVKO TOPALVIČ:

Agrarni nemiri v Bosni in Hercegovini.

I.

Neposredno pred tem, ko se je zbral bosensko-hercegovinski deželni zbor na novo zasedanje, na katerem je imel razpravljati o najvažnejšem političnem in socialnem vprašanju teh dežela: o

agrarnem vprašanju, je nastalo po vsej Bosni silno gibanje med kmeti. Nemiri so se pojavili najprej v nekaterih vaseh gradiškega okraja, pozneje so se pa nenadoma razširili po vsem banjaluškem okraju. Najprej so kmetje katoliške vasi Šimiči in pa pravoslavnih sel Radosavska, Slavička in Piskavice odrekli davke svojim graščakom. Takoj so se temu gibanju pridružile tudi vasi nad Banjoluko: Berkoviči, Bistrica, Prnjavor, Jolaši, Gornji Pervan, Melina, Vigusi, Radmaniči, Žaviči, Dobrinja, Šljivno, Zelenci Stričiči, Lusiči, Lonveri in Dujanovci. Šele pozneje, ko se je gibanje v teh selih poleglo, ne toliko vsled uporabe sile, kolikor vsled obljub nekaterih deželnih poslancev, češ da bo deželni zbor oprostil kmete od tretjine, in so kmetje rekli, da bodo »samo še to leto, zanaprej pa ne« dajali tretjino, — je nastal upor v krajih pod Banjoloko: Mahovljani, Maglajni, Kobatevci, Petroševci, Jakutovci, Krneti, Čardačani, Liloševci, Doviči, Veliko Blaško, Glamočani, Aleksiči, Boškoviči in Šušnjari. Z gotovostjo lahko trdimo, da so bili v tem gibanju solidarni vsi bosanski kmetje in da, ako se agrarno vprašanje v Bosni in Hercegovini v najkrajšem času pravilno ne reši, da stojimo pred splošnim kmečkim puntom, ki se ga bo udeležilo na stotisoče ljudi in ki ne bo zahteval nič manj žrtev kakor kmečki upor na Rumunskem.

V nasprotju z enakimi gibanji po drugih deželah, je imelo to kmečko gibanje lice politične demonstracije. Kmetje so graščakom sporočili, da jim za to leto ne bodo dali tretjine pridelkov. Zbrani v krdelo so šli mirno v bližnje selo, sklicali vse tamošnje stanovnike in jih pozvali, da tudi oni odpovejo tretjino. Ko je bil sklep proglašen, odpravili so se ljudje obeh vasi v tretjo in krdelo je naraščalo čimdalje bolj. Nastalo je relouvacionarno razpoloženje in zaupanje v svojo moč. Po poti se prepeva nova kmečka marseljeza, ki se začne z besedami: »Ne bom ti več tlačani! o beg!« Govori postajajo vsebolj ostri. Pogosto se ponavlja: »Mi nismo dolžni rediti age, bege in njihove podrepnike.« »Mi smo pognojili to zemljo s svojo krvjo in potom pet metrov globoko«, Škode pa niso uporniki nikomur nič naredili. Graščaki žive po mestih, zato ni prišlo do kakih spopadov z njimi, njihovi zastopniki-upravitelji so pa brž vsi pobegnili iz vasi. Nasilja so se zgodila ponekod, šele ko je bilo gibanje končano. Zažgano je bilo nekoliko sena, nekoliko graščinskih pristav in dva bega sta bila ubita.

Ko so prvi uporniki prehodili pet vasi, so se utrujeni vrnili domov, drugi so pa pot nadaljevali in tako se je gibanje neverjetno hitro razširilo na vse strani. Udeležujejo se ga popolnoma solidarno pravoslavni in katoliški, pa tudi mohamedanski kmetje.

Mohamedanski kmetje sicer niso mogli hoditi od vasi do vasi, ker so imeli takrat ravno svoj največji post - ramazan, toda upornike so povsod dobro sprejeli ter jim ponujali denarja za potne stroške.

Graščakov se je polotil neznanški strah. Osebno in pismeno so iskali pomoči pri državnih policijskih in vojaških oblastvih. Jokaje so prosili, da se jim ohranijo dobra, ki so si jih z mečem v roki pridobili. Mohamedanski deželni poslanci, ki so vsi graščaki, so pretrgali vse zveze s srbskimi poslanci, svojimi dotodanjimi političnimi zavezniki, zato ker so se ti izjavili za obligatorni oakup kmetov od graščakov. Njihova deputacija je takoj odhitela na Dunaj in v Pešto, da zaprosi brambe pri gospodarjih Bosne in Hercegovine. Njihovo glasilo »Musafat« je napadlo srbske poslanke z besedami: »Mi smo pripravljene vse prej dati kakor zemljo in rajši pretrgamo vse zveze nego izgubimo zemljo. To, kar smo danes v Bosni in Hercegovini, in ako ima kdo kak rešpekt pred nami, se imamo zahvaliti samo zemlji in svojemu imetku.« Ta trditev je do pičice resnična. Samo pri volitvah, da o drugem ne govorimo, ima graščak 125 krat več pravic nego njegov kmet, in to samo zaradi svojega imetka.

Jako značilno za psihologijo razreda, ki mu je organ »Musafat«, je naziranje na to kmečko gibanje. Želja po krvi in krvava rešitev je edina rešitev, ki zna zanjo ta razred v socialnih bojih. »Musafat« piše: »V tisti tolpi, ki je ustala, da nam pograbi imetek in nas prežene iz naše domovine, vidimo čisto navadne razbojnike in mislimo, da jih nihče ne bi smel podpirati v njihovih zahtevah. Mi jih bomo smatrali za navadne razbojnike in grabeže brez ozira na to, ali so pravoslavni, katoliki ali pa mohamedanci. Ta drhal se je vzdignila proti najvišjemu temelju človeškega obstanka, proti lastninskemu pravu, proti zakonu, ki ga je priznala celo avstro-ogrsko uprava, in ta zakon določuje, da je zemlja lastnina graščakov in da mora kmet za obdelovanje te zemlje izvrševati določene dolžnosti in dajati graščaku zakonito tretjino. Temu zakonu mora država napraviti kakor vsakemu drugemu potreben rešpekt, in da se zakonom napravi rešpekt, ima država eno močno sredstvo: orožje. Saj zato plačuje dežela in narod na stotine milijonov davka da se to sredstvo ohrani in da se ne more po zahtevah pijanih in izgubljenih kmetov izpreminjati zakon in temelji prava, ter da se ne pusti upropastiti en ves sloj deželnega stanovništva.« Ako bi se manifestacije nadaljevale, zahteva »Musafat« brezpogojno, da se prelije kri »kajti to mora storiti država, da napravi pred zakonom rešpekt, in s tem bo stvar končana. Ta je naša pravica in ta naša pravica se mora

spoštovati tako dolgo, dokler je mi iz svoje volje ne zamenjamo za kaj drugega.«

Graščaki izjavljajo, da prenehajo z vsako opozicijo proti avstrijski politiki v Bosni in Hercegovini. Pripravljeni so postati njeni najpokornejši agenti, samo da se jim rešijo graščine. In da dokažejo svojo pravico se pozivajo na srednjeveški fevdalni zakon, ki ga je priznala tudi Avstro-Ogrska. Govore kakor Šajlok: »Funt mesa, ki mi gre, je drago plačan. On je moj in jaz ga zahtevam. Ako mi ga ne daste, pljamem na vaše zakone. Jaz se pozivam na zakon.« Graščaki niso zadovoljni s funtom kmečkega mesa. Oni hočejo življenje stotisočev. In zato se pozivajo na zakon, ki naj bi se jim ščitil s kruto silo. Izjavljajo celo, da so pripravljeni sami braniti svojo pravico, ako jim je zakon neče. »Musafat« piše: »Mi smo v položaju, da sami napravimo rešpekt naši pravici, ako vlada neče braniti zakona, ki ima še vedno svojo veljavnost.« Drugi organ »Muslimanska Sloga« piše: »Vlahi (zaničljiv izraz za Srbe) so se izmislili, kako bi naš narod uničili s srednjeveškimi in nekulturnimi sredstvi in ga pregnali z naše starodavne, s krvjo naših očetov in dedov prepojene grude. Otroci našega človekoljubja, našega tradicionalnega marhamata (dobrodušja) in kulturne naklonjenosti so pokazali svoje grde strupene zobe, ter so, oboroženi z gorjačami, noži, sekirami, revolverji in puškami, prišli v divjih tolpah, da nam izkažejo svojo hvaležnost za to, da so so jih naši predniki nage, bose, raztrgane, lačne in žejne sprejeli na svojo zemljo, jih oblekli, nasitili in napojili.

Muslimani, sovražniki, so zastavili vse svoje sile, da nas pogube. Čuvajte svoja dobra, ne dajte svoje zemlje. Glavo dajte, a zemlje ne!«

Graščaki identificirajo sebe z muslimanskim narodom. Res je pa, da je jako mnogo tudi muslimanskih kmetov, ki se pa nimajo kje oglasiti in tako razpršiti očitno laž, da pomeni pet tisoč graščakov, kolikor jih je vseh skupaj, toliko kakor pet sto štirideset tisoč muslimanov, kolikor jih živi v Bosni in Hercegovini.

(Konec prih.)

Pregled.

Politični.

V modernih državah je minister zunanjih poslov najmočnejši gospod. Avstrijska zunanja politika se od aneksijske krize sem naslanja na zvezo z Nemčijo. To zvezo sta sklenila že Bismarck in Andrassy. Bismarck je začel in avstrijski cesar je potrdil, dočim se je stari Viljem I. tej zvezi nenavadno dolgo upiral. Ta zveza pa zahteva danes bolj kot kdaj prej od Avstro-ogrske velesilno državo, vojaško organizirano državo. Naš mornariški poveljnik Montecuccoli je torej le nek eksekucijski organ gospoda zunanjega ministra, ako zahteva veliko in močno mornarico, in po angleškem vzorcu dridnavte. Zakaj njegov sorodnik je že pred več stoletji vskliknil: Vojska velja denar, denar in zopet denar. Tudi moderni železni pomorski velikani-dridnavti, veljajo denar — mnogo denarja. Zato zahteva letos naša vojna uprava skoro vse državne dohodke zase. Kdo bo dal denar? Predujem za zgradbo prvih avstroogrskih dridnavtov je dal ravno kar umrli baron Rotschild. Visokostoječe osebe ne delajo obiskov pri mogočnih mednarodnih finančnih baronih in špekulantih brez povoda, brez cilja. In Rotschildov naslednik bo zahteval obresti od tajno, brez ustavne garancijske podlage posojenega denarja. Končni skupni račun pa plačajo brez nadaljnega dvoma državljani. Pri nas se že dolgo pripravlja reforma državnih financ. Država živi v vednih denarnih stiskah. Ta „reforma“ bo brez dvoma ljudske mase, predvsem delavstvo, iznova pritisnila ob zid. Revolver na prsa: Denar ali življenje! V prvi vrsti vsled zahtev vojne uprave so v bližnji prihodnosti novi davki neizogibni. Ne bodo uvedli progresivnega davka, da bi zadeli z njim mednarodne Rotschilde, ampak davki bodo posegli po najpotrebnejših življenskih potrebščinah. Ako

mirno opazujemo to vsakoletno zviševanje izdatkov za armado in mornarico, se nam dozdevata praktiška Amerikanca Taft in Carnegie — velika sleparja, da govorimo v „Slovenčevem“ dialektu. Pehata se za svetovni mir. Sama? Vsi vladarji in prezidenti brez počitka nাপrestano govore o miru; in militarizem narašča tudi neprestano. Končno mora priti na tej poti tudi militarizem do absurdnosti.

Slovenska državnozborska delegacija je bila zadnji dve leti parlamentarnega življenja posajena na opozicijsko klopico. Pobjjala je pristransko nemško buržoazno vlado. Zgodilo se je prvič, odkar poznaino Slovenci ustavno življenje in se ga udeležujemo, da je slovenska parlamentarna skupina prišla do veljave. To je predvsem zasluga drja. Sušteršiču, ki je kot voditelj „Slovanske Enote“ opozicijo zelo spretno vodil po opolzkih tleh parlamentarnih zapletljajev. Vladi je prizadejal toliko grenkih ur, da bi vsaka druga, količkanj parlamentarna vlada že davno omahnila. Bienert se je kljub vsemu vzdržal nad vodo, ki ga je zalivala neprestano in brez odmora. Čudno? Ne — zakaj njegov nemški sistem se je trdno naslanjal na zid zunanjega ministristva. Zunanji minister pa je — kakor smo že rekli — najmočnejši gospod v državi, ki se po stari avstrijski tradiciji zanima za življenje navadnih državljanov zelo skromno.

Kaj je storil parlament? On zboruje, govori, se opoteka. Nobe-nih zaslug nima še danes prvi parlament splošne volilne pravice. Neznosna draginja se je naselila v monarhijo; konsum pada; velik del industrije umira na pomanjkanju odjemalcev; trgovina, posebno mala, se vzdržuje le še siloma na ta način, da brezobzirno izžema kupovalca; delavske socialno-politiške zahteve so ostale tam, kjer so bile. Birokracija in častniki — ta prva

opora vojaške države — se potaplja v milijonskih dolgovih. Kulturna središča pa stoje pred revolucijo splošne lakote.

Država pa potrebuje več vojakov in dridnavtov, iznajdbo hitro napredujoče moderne tehnike, o kateri iznajdbi se danes ne ve sigurno, če ne bo že jutri stara. Dr. Sušteršič je danes priznani voditelj Slovencev in edini našega rodu, ki ima nekaj resne veljave v monarhiji. On dovoli nove izdatke, brezpogojno. Da, on prehití celo znane vladne lakaje. On, prvi in upoštevani opozicionalec v centralnem avstrijskem parlamentu. Brez drja. Sušteršiča bi bil dovoljen zahtevani ogromni vojaški kredit. Kdo dvomi? Toda on je politik, ki računa in dobro vè, koliko je tam zgoraj ura bila. Vojaške kredite dovoljevati nas je naučil že stari Bleiweis, ki je vendar „oče slovenskega naroda“. Ali so liberalci delali v tem oziru izjemo? Torei nič novega. Ostanemo zvesti stari konservativni tradiciji oficíelne slovenske politike. Kam hoče torej dr. Sušteršič?

Cilj je ta. Pridobiti Slovincem s pomočjo katolicizma in armade tisto stališče in miniature v državi, ki ga uživajo že od nekdanj Poljaki. Ali je ta cilj mogoč? Dvom je upravičen. Slovenci smo proti buržoaznim Nemcem povsod v defenzivi in nemška vlada, neprestano upirajoča svoj pogled na sitni, nervozni Berlinski obraz, ni nikjer prisiljena se ozirati na slovenske tožbe in prošnje. Morda je slovenska državnozborna delegacija prav zadnje čase bridko okusila, da zastopa mali narod, ki ima v primeri z mogočnimi sosedi premahne moči. Zakaj torej navdušenje za militaristiške izdatke? Zakaj vedno kovanje na italijansko obroževanje? Morda tiči za tem politiška misel! Za slučaj italijansko - avstroogrsko vojske bi Slovenci kot narodnostna skupina prišli do nekake veljave, in takrat bi se država ozrla po nas. To bi bil ugoden trenotek in morda bi se dalo v malem posnemati ogrskega Deáka iz leta 1866-7. Četudi

je ta politiška misel vabljiva, zavreči se mora. Brezpogojno. Sicer moramo — vsaj začasno — vsprejeti zahtevano italijansko-avstroogrsko vojsko kot posebno točko v slovenski narodni program.

Tudi slovenske zahteve po vseučilišču so zaenkrat padle. Slovenska državnozborna delegacija je videla, da sedaj s temi zahtevki ne more prodreti. Kdor je kaj drugega pričakoval, je bil v zmoti. Ampak tu se nam pokaže podučno berilo. Kljub politiško zamišljenemu brezpogojnemu glasovanju za nove militaristiške izdatke — nobenih narodnih koncesij. Bienenrth je ostal zvest svojemu prvotnemu principu, ne dovoljevati narodnih koncesij na škodo Nemcev.

Vseh teh neuspehov ne zakrije niti dejstvo, da je „Slovanska Enota“ iznova oživela. Brezdvojma bomo Slovenci na usta drja. Sušteršiča v tej parlamentarni organizaciji mogočen faktor. Ali je to politiški uspeh? Zanikamo. Vse dotlej, dokler se Poljaki preživo zavedajo svojega sedanjega ugodnega narodnega socialnega stališča, nima „Slovanska Enota“ bodočnosti večjih pozitivnih uspehov. Obsojena je na opozicijo, ki se sicer upošteva, ki pa nima upanja priti do vlade; kljub zgoraj zelo dobro zapisanemu drju. Fiedlerju. Tajnih svétnikov je dandanes namreč že vse preveč in zato se njihove kretnje ne upoštevajo tragično, temveč komično-tragično. Zato so vsi upi, doseči s „Slovansko Enoto“ kaj resnično resnega, za bližnjo prihodnost, prazni. Vendar se mora priznati, da je slovenska narodna politika zadnja leta napredovala. Eksperimentirala je. Menda prvič v celem svojem ponižnem življenju. Eksperiment se za enkrat ni obnesel. Enotne narodno-zavedne politike Slovenci danes še ne poznamo in ne pojmujejo. Zato je treba še — čakati!

Pri vseh teh neuspehih slovenske politike se nehote živo spominjamo na slučaj vojvodinje Berry, ki je za časa vladanja Louis Filipa hotela pridobiti francoski prestol

svojemu sinu — Bourboncu. Zanetila je romantiško zamišljeno vstajo, ki jo je Thiers, ki je bil tedaj že minister „meščanskega kralja“, s silo zadušil in skrivajočo se vojvodinjo ujel ter zaprl. V zaporu se je šele pokazalo, da je ovdovela vojvodinja imela poviti nezakonskega potomca. Minister Thiers se je močno razveselil. Dogodek je razglasil in ukazal je v čast novorojencu trikrat ustreliti iz topa. Vojvodinji in njenemu nezakonskemu sinu je izkazal čast. Stem je njo pred ljudstvom diskreditiral in ji odvzel glorio nevarnosti; lahkega srca jo je izpustil. Dobiček pri tej tragikomiki je imel te oni izdajalec, ki je pomagal vojvodinjo vjeti. Ta neznanec namreč ni posnemal Judeža Iškarijota, ki je prodal Boga za borih trideset srebrnikov, temveč je zahteval za svoje izdajstvo 500.000 frankov.

Najprej je slovenska politika oponirala; imela je ime in nekaj veljave. Nato je nakrat brezpogojno dovolila ogromne vojaške kredite in je pri tem zgoraj prišla ob dobro ime. Plačilo prejme — militarizem.

Ali še ne bo prišlo spoznanje, da se mora naša narodna politika omejiti zgolj na doseganje našega resničnega, faktičnim življenjskim razmeram odgovarjajočega narodnega programa, ki ni nič drugega, ali vsaj biti bi ne smel nič drugega, kakor gospodarski in kulturni program slovenskega delavnega ljudstva?

As.

Biološki.

(So-li nižje živali slepe za barve — kako ptice občutijo barve — mravlje in rastline — instinkti Ceylonskih mravelj — Ehrlich-Hatta in Schaudinn — novejši nazori o človeški filogeniji — neandertalska rasa — aurnagnacska rasa — cromagnonska rasa — monofiletski nazori Schwalbeja — polifiletska izvajanja Klaatscheva).

V živalski fiziologiji se je vnela živahna debata o vprašanju, ako morejo brezvretenčarji in nižji

vretenčarji razločiti barve. Oftalmolog Hess je v tem smislu delal poizkuse z najrazličnejšimi živalmi, z ribami, tintnicami, hobotnicami, malimi raki, gosenicami, muhami i. t. d. Njegova metoda je bila, da je postavil živali spektralnim barvam. Večina teh živali ima namreč lastnost, da se gibljejo proti najjačji svetlobi (phototaxis); ako jih imamo v kaki posodi, se zbero vedno na onem mestu, kjer je najsvetlejša. Ako stekleno posodo, v kateri so take živali, razsvetlimo s spektralnimi barvami, je torej jasno, da se bodo zbrale na mestu, ki ga obseva barva, katero občutijo kot najsvetlejšo. Pri vseh omenjenih živalih je bil to zeleni del spektra. Hessovi poizkusi, ki sem jih tudi jaz imel priliko videti, so res jako eklatantni; že v par minutah so n. pr. vse ribice zbrane v onem delu akvarija, ki ga obsevajo zeleni žarki; ako pomikamo spektrum, sledi vedno celi roj ribic zeleni prog. Iz tega razvidimo, da občutijo vse te živali zeleno luč kot najsvetlejšo, dočim je za naše oko rumeni del spektra najsvetlejši. To nam kaže, da gotovo vse te živali barve popolnoma drugače občutijo kakor mi. Značilno je, da tudi ljudje, ki so popolnoma slepi za barve, občutijo zeleni del spektra kot najsvetlejši; oni seveda ne vidijo zelene barve, nego občutijo barve le kot različne nijanse od svetlosivega do temnosivega. Iz tega izvaja Hess, da so razun višjih vretenčarjev vse živali slepe za barve, da jih občutijo tako kakor človek, ki je totalno barveno slep. Ta sklep je vendar nekoliko prenagel. Kajti mogoče je vendarle, da občutijo nižje živali barve kot take, toda s tonom, ki je različen od naših barvenih občutov. Po Hessovem naziranju bi morale občutiti nižje živali rdečo barvo kot temnosivo, skoro črno. Živalska ekologija nam pa kaže, da so mnoge nižje živali jako živo barvane in večkrat najdemo tudi rdečo barvo; barva živali pa stoji vedno v kore-

laciji z njihovo sposobnostjo razločevati te barve. Samci mnogih rib imajo za časa drstenja jako žive barve, in vse kaže, da je funkcija te „svatovske obleke“, da privlači samice, ki morajo torej barve občutiti. V. Bauer je zbral nešteto takih primer in ugovorov proti Hessovemu tolmačenju. Ako vse to pretehtamo, moramo le pripoznati, da tudi nižje živali razločijo barve kot take; Hessovi poizkusi nam le kažejo, da je ton teh občutov različen od občutov našega očesa, da morda, da se konkretno izrazim, vidijo te živali barve tako, kakor mi, ako gledamo skozi zeleno steklo.

Zanimiva so raziskavanja Hessova o barvenem čutu ptic. Pri pticah je v stanicah očesne mrežnice (retine) neka rdečkasta oljnata tekočina. Že iz tega je lahko sklepati, da njih oko ne more biti posebno občutljivo za modro in vijoličasto, ker ona rdečkasta tekočina te barve absorbira. Lepo nam potrdi to poizkus, Hess je v temnem prostoru razprostrl pred kokošmi zrna ter slednje razsvetlil s spektrom. Zrna, ki so bila na rdečem, rumenem in zelenem polju, so kokoši takoj pozobale; najprvo so začele pri rumenem. Toda naprej proti modrem so pustile vsa zrna, dokaz, da teh barv ne vidijo, da je zanje modro in vijoličasto isto kot črno. Ptice torej vidijo približno tako, kakor mi, ako gledamo skozi oranžasto steklo.

V popularnih razpravah je mnogo čitati o čudovitih pojavih simbioze mravelj in rastlin. Posebno botaniki so vedno povdarjali, da mravlje čuvajo rastline pred nepoklicanimi gosti. Nekatere tropiške rastline imajo celo posebne šupljine, v katerih stanujejo mravlje, in botaniki so to tako razlagali, da so se te šupljine razvile v zvezi s simbiozo mravelj, da je njih funkcija dati mravljam pripravno stanovanje, te živalice pa da so zopet koristne rastlini, ker jo čuvajo pred raznimi škodljivimi žuželkami. Po novejših raziskavah so pa to le bajke. E-

scherich je našel, da so mravlje na teh rastlinah pravi paraziti, da niti najmanj ne branijo rastlin pred sovražniki, nasprotno: v onih šupljinah se večkrat vgnezdijo najrazličnejši mrčes, ki popolnoma v miru z mravljami izsesava rastlino.

O čudovitih instinktih mravelj obstoji danes že jako obširna literatura, toda vse dosedaj znane instinktivne zmožnosti nadkrijuje, kar je opazoval Bournion na neki Ceylonski mravlji (*Oecophylla smaragdina*), ki živi na drevesih. Že drugi naravoslovci (Doflein i. dr.) so mnogo poročali o neverjetnih tehniških sposobnostih teh mravelj. Bournion je opazoval, kako prekorajajo te mravlje večje razstoje n. pr. od enega lista do drugega. One napravijo namreč neke vrste most. Po tri, po štiri mravlje primejo druga drugo z čeljustimi za zadnji del telesa nalik členom verige. Poslednja mravlja se krepko oprime robu „brezna“, druge pa vise prosto v zraku in se nihaje gibljejo, dokler prva ne doseže zaželjene točke, kjer se poprime. Tako nastane pravi pravcati most. Nato zopet poslednja mravlja izpusti in cela veriga se polagoma skobaca na drugo stran. Ni li to že prekoračenje meje instinkta? se vpraša francoski učenjak.

O Ehrlich - Hattovem sredstvu proti sifilidi se je že toliko pisalo, da tu pač ne kaže več razmotrivati o tem gotovo najvažnejšem biološkem odkritju preteklega leta. Pripomniti hočem tu le, da se je pri slavljenju Ehrlicha skoro popolnoma pozabilo na žal prerano umrlega mladega zoologa Schaudinna, ki ima gotovo na tem polju ravno tako velike zasluge kakor Ehrlich. Schaudinn je odkril provzročitelja sifilide, *Treponema (spirochaete) pallidum*, in kar je najvažnejše, on je dokazal, da ti spiroheti niso bacili, nego živalice sorodne močelkam ter pred vsem v najožjem sorodstvu s tripanosomi, živalicami, ki provzročajo spalno bolezen. Že preje je bilo znano, da so arzenovi preparati sredstvo proti

tripanosomom. Iz Schaudinnovih odkritij je bilo torej sklepati, da je tudi pri uporabi arzena proti spirohetom pričakovati uspeha. To je bil temelj Ehrlichovih poizkusov. Gotovo gre Ehrlichu ogromna zasluga, toda v isti meri moramo biti tudi hvaležni njemu kongenitalnemu Schaudinnu, ki ga žal danes ni več med nami, da bi mogel videti velikanski uspeh svojih napornih raziskav.

Odkritja fosilnih ostankov pračloveka v poslednjih letih so omogočila znanosti, hipoteze o naši filogeniji vedno bolj in bolj poglobiti. Največjih zaslug na tem polju sta si stekla Strassburški anatom Schwalbe, ki je antropološke merilne metode eksaktno predelal, in pa Vratislavski antropolog Klaatsch. V diluvialni dobi moremo po novejših raziskavah z vso gotovostjo razločevati tri človeške rase. Najbolje poznana nam je Neandertalska rasa, ki je bila skozi celo diluvialno dobo po vsej Evropi razširjena. Karakteristika te rase je nizko opičasto čelo, debeli nadočni oboki, čeljust brez brade, nizka rast (višina 160 cm.), krepke debele kosti udov in visoka strmo postavljena medenica (os ilei) kakor pri opicah. Jasno karakterizacijo te rase so omogočile najdbe poslednjih let. Razun dveh lobanj najdenih v prejšnjih letih (v starodiluvialnih skladih v Neandertalu in v največjem diluviju v Spy-ju) poznamo sedaj več celih okostij, ki jih je našel v starodiluvialnih nasipinah pri Krapini Gorjanović-Kramberger, nadalje črepinjo iz Le Moustier-ja (1908) in iz La Chapelle (1908).

Zasluga Klaatscheva je, da je s primerjanjem paleontoloških dejstev dognal, da je v isti dobi živel v Evropi še druga pračloveška rasa, ki je mnogo sličnejša današnjemu človeku kot pa Neandertalska. Lobanja je precej podolgasta (doliocefalna) in vzbočena, nje vsebina jako obsežna, udi so jako vitki, kosti tanke in gracilne; v tem oziru spominja ta rasa na današnje

Avstralce. Najnovejša izkopina te vrste je popolno okostje, ki ga je našel Hauser l. 1909 v Combe-Capelle na Francoskem. Njega starost so s popolno gotovostjo določili kot starodiluvialno. Klaatsch je pokazal, da imajo razne prejšnje izkopine: okostje najdeno l. 1902 v Mentone-u, nadalje lobanja iz Mosta (Brüx) 1878, iz Galley-Hilla na Angleškem (1888) in takozv. lobanja št. I iz Brna — vse iste znake, da je bila torej že v starodiluvialni dobi po celi Evropi razširjena poleg Neandertalskega plemena ta pasma, ki jo Klaatsch naziva Aurignac-sko raso.

V poznejši diluvialni dobi je nastopila še tretja rasa, ki jo zovemo Cromagnonsko, po okostjih, ki so jih našli l. 1868 v Cromagnonu na Francoskem. Visoka rast, velika glava, vzbočeno čelo, čeljust z brado in precej krepke kosti so znaki tega plemena, ki že jako spominja na današnjega človeka. Slične ostanke so našli tudi v Chancellade, v Egisheimu na Alzaškem, v Longerie-basse i. dr.

O takozvanem Homo heidelbergensis, ki je iz poznejše terciarne tvorbe in stoji v gotovem oziru nižje kakor recentne antropoidne opice, ter o pitekantropu smo že preje na tem mestu poročali.

Schwalbe tolmači vse te najdbe tako, da vodi descendenčna vrsta od terciarnih antropoidnih opic preko Homo heidelbergensis in Pithecanthropus erectus (ki sta po Schwalbeju jako slični formi) do Neandertalca (Homo primigenius) in odtod do današnjega človeka (Homo recens). Hiba tega nazora je ta, da nam manjkajo pravi prehodi od Neandertalca do modernega človeka. Schwalbe meni, da je lobanja iz Mosta tak prehod. Torej po Schwalbeju je človeški rod nastal monofiletski iz ene skupine prednikov, ki so bili opice, slične današnjim antropoidnim.

Drugih misli je Klaatsch. On zastopa mnenje, da je človeški rod nastal polifiletski iz različnih

panog opicam sorodnih prednikov. Da je Homo heidelbergensis skupni prednik človeka in recentnih antropoidnih, je dandanes pač popolnoma utrjen in s tehtnimi dokazi podprt nazor. Nadaljni razvoj te skupine, ki jo Klaatsch naziva Propithecantropus, vodi na razne strani. Ena descendenčna vrsta vodi do pitekantropa, ki je po Klaatschu nekak ponesrečen poizkus včlovečenja in je poslednji člen te panoge. Za ta nazor govori med drugim dejstvo, da je Pithecantropus iz mnogo poznejše dobe (spodnji diluvij), kot pa bi moral biti, ako je Schwalbejev nazor pravilen. Druga panoga je Neandertalska rasa, ki je tudi konci diluvialne dobe izumrla. V celem ustroju okostja kaže to pleme iste poteze kakor Afriške antropoidne opice, pred vsem gorila, docim spominja Aurignacska rasa v raznih momentih na azijske antropoidne opice, na orangutana. Klaatsch sklepa iz tega, da imamo tu dve vsporedni razvojni vrsti, eno v Aziji, drugo v Afriki, da sta se torej orangutan in Aurignacska plemena razvila iz ene skupine prednikov, a gorila, šimpanz in Neandertalci iz druge skupine. Tip teh prednikov je kakor rečeno, Homo heidelbergensis. V diluvialni dobi je prišla Aurignacska rasa od vzhoda v Evropo ter je s pomočjo svoje višje inteligencije polagoma izpodrinila Neandertalsko pleme, ki je že preje od juga dospelo v Evropo. S časom se je Aurignacska rasa pomešala z ostanki Neandertalske; tako je nastala Cro-magnonska pasma, ki nastopi v poznejši diluvialni dobi in res kaže posamezne znake obeh starejših ras. Iz Cro-magnonske rase se je potem polagoma razvil recentni Evropejec. Izvor Evropejcev je po Klaatschu torej difiletski. Druga človeška plemena so se neodvisno od teh razvila iz skupnih propitekantropov. Tako pred vsem Avstralci, ki kažejo še dandanes nekatere opičje znake n. pr. ostro lineo temporalis (na sencih) i. t. d.; oni so se gotovo v istem času od-

cepili od skupnih prednikov kakor Neandertalci.

Klaatsch evi nazori so morda v raznih točkah nekoliko pretirani; gotovo zadene pravo glede pitekantropa, ker vse kaže, da je to zadnji člen neke samostojne descendenčne vrste, Najbrže pa velja isto tudi za Neandertalca, tako da je iskati naše prednike samo v Aurignacski rasi; predopičja stopnja bi bila pa Homo heidelbergensis.

Priv. doc. dr. B. Zarnik.

Zadružni.

Doma. Zadnjič sem napisal: „Agro-Merkur“ v konkurzu“, danes pa bilježim: „Glavna posojilnica v Ljubljani“ v konkurzu. Žalostno dejstvo! — Na čelu „Glavne posojilnice“ je stal ljubljanski advokat dr. M. Hudnik, ki jo je porabljal v špekulacijske svrhe. Menda je dr. Hudnik največja dubiozna terjatev: K. 1,200,000!! Za njim je trgovec Meglič, bivši obč. svetnik ter član nadzorstva „Glavne“, s 370.000 kronami, ki so tudi več kot dvomljiva terjatev. Sodna preiskava, ki se vrši proti članom načelstva in nadzorstva, med katerimi bude pozornost „millionar“ Elija Predovič (znani veletržec in bivši ljubljanski obč. svetnik), grajščak in deželni poslanec Turk (tudi bivši obč. svetnik v Ljubljani), trgovec Karol Meglič (tudi obč. svetnik ljubljanski), dr. M. Hudnik — bo menda prinesla na dan gorostasne reči, ki bodo kričale o tem, kako nečuvno lahkomišlno se je upravljalo tuje premoženje in kako nesramno se je izrabljalo zaupanje vlagateljev. Tudi o čudnih strokovnjaških revizijah v denarnih zavodih bo podana slika, poučna sicer, ali v sramoto naše gospodarske izobrazbe. — Pisal sem že v Naših Zapiskih o reviziji v zadržah ter pokazal na sestavke v časopisu „Der Konsumverein“ o tem. Danes moram zopet reči to-le: pri nas (in marsikje drugje tudi gotovo!) se smatra revizija v zadržah za nekaj, kar sicer po postavi

mora biti, ali se opravi po domače: s komplimenti na levo in desno. Pogleda se blagajniška in glavna knjiga, primerjajo položke v glavni z bilanco in zaradi lepšega se še škontrira blagajna. Nato se napiše: „v redu, izborno, za vzgled lahko drugim itd.“ Načelstvo se za „strokovnjaško kritiko“ toplo zahvali; g. revizor se povabi na večerjo in kozarček črnine... L. 1909, sem saniral konsumno društvo rudarjev v Hrastniku, ki se je nahajalo pred konkurzom. Par mesecev pred mojim sanacijskem delom pa je bil v Hrastniku revizor „uradno poslan od nadzorstvene oblasti“ iz Celja. V revizijskem poročilu je stalo doslovno to-le: „Konsumno društvo rudarjev v H. je izborno urejevan zavod, z imenitnim knjigovodstvom, vzornim gospodarstvom itd“. In takrat je že bilo nad 120.000 kron zapravljenih ter obe revidirani bilanci falzificirani, tako, da sem moral 64.000 kron odpisati od rezervnega sklada. Prepričal sem se takrat, da je revizija zelo težko delo, ki ga more vršiti le pošten in vesten strokovnjak-zadrugar, ki ve, kaj je bistvo zadruge in bistvo bilanc. Pri denarnih zavodih je glavno vprašanje, ki ga je revizorju pregledati: kje in kako je naložen zadržugi zaupani denar, ali je odbor pri tem pravilno postopal, ali so dolžniki aktivni? Pri blagovnih zadrugah je pa vitalno vprašanje: kakšna je v resnici blagovna zaloga; ali je vzeta v bilanco po kupni ceni, iz česa obstoji; — kako je bila napravljena inventura? Kakšne dolžnike ima zadruga — koliko je izterljivega, koliko ne! — Katere in koliko upnikov (z natančno navedbo svot) ima zadruga? Vse ostalo je knjigovodsko delo, ki pa že mora biti pravilno. Nepravilnost v tem pogledu mora poznati strokovnjak na prvi pogled.

Pri konkurzu „Glavne posojilnice“ je žalostno najbolj to, da bodo plačevali ogromne svote tisti, ki so si par stotakov iz nje izposodili za svojo potrebo in kot taki so morali postati člani... Mnogi so že

posojila vrnili, pa se v svoji brezbriznosti niso več brigali za „Glavno posojilnico“, dokler jih sedaj ni likvidacijski odsek spomnil na že pozabljeno — članstvo.

Vprašanje je: bo-li po izkušnjah pri „Agro-Merkurju“ in pri „Glavni posojilnici“ kaj več resnosti pri gospodarskem delu v naših krajih?

Povodom vznemirjajočih vestij, ki so jele krožiti v decembru 1910, in januariju t. l., se je vnel zopet ravs in kavs po liberalnih in klerikalnih časnikih: kateri zavod je vreden večjega zaupanja? Ob strani stoječi opazovalci so dobili neprijetne občutke, ker preveč kričeča reklama zakriva prerada notranjo slabost. Po mojem bi bilo veliko pametneje, če bi naše dnevno časopisje jelo prerešetavati notranja vprašanja denarnih zavodov. N. pr. v premnogo denarnih zavodov imamo deleže „glavne“ in deleže „opravilne“. Lastniki „glavnih“ deležev, ki so po navadi po 200 K., so faktični gospodarji zavoda; le oni smejo biti voljeni v odbor, le oni razdeljujejo čisti dobiček in si dovoljujejo remuneracije. Opravilni nimajo drugih pravic kot — „neomejeno“ garantirati za vse dobro in slabo, kar naredo pač „glavni deležniki“. Naloga javnosti je, da se preneha paševstvo v denarnih zavodih in da postanejo take institucije, ki hočejo zaupanje najširših mas, tudi demokratične v svoji upravi in v vsej notranjosti. Poznam velik zavod na Slovenskem, ki mu je zaupanih mnogo, mnogo milijonov, pa je v rokah nekoliko mogotcev, ki odločujejo, ker so lastniki večine glavnih deležev... Glavni deleži so omejeni na gotov krog. N. pr. dovoljeno jih je 100 po 200 K., kar znaša 20.000 kron. To je ves ustanovni kapital. Teh 100 deležev ima do 100.000 kron dobička in de facto poseduje nad pol miliona rezervnega sklada. Opravilni deleži po 5 K. imajo pravico: Maul halten und weiter dienen. To je nezdravo. Kam vodi to: evo slučaj „Glavna posojilnica v Ljubljani“...

Na Štajerskem pa je politični boj segel z vso ostudnostjo v zadružništvo. V Celju obstoji „Zveza Slov. posojilnic“, ki poseduje tudi nekaj gospodarskih objektov, ki so v rokah liberalnih politikov. Klerikalci jih hočejo strmoglaviti, in eto boja v zadrugah z nečednimi sredstvi. Vsled denunciacije se je celo uradoma zaprla Zvezna Tiskarna v Celju za par dni. Tretji — nemčurska klika Štajerska — se krohota in žanje. Kaj pomaga vsa Ciril-Methodova družba, vsa Slovenska Straža, ko pa nezrelost in hudobnost na eni strani v enem dnevu podereta, kar se je v desetih letih sezidalo!...

O Kočevski posojilnici, tem nesrečnem detetu dr. Žerjava, pa pride prihodnjič žalostno poglavje slovenske lahkomiselnosti v zadnjih letih. Prav tako se prihodnjič osornemo na na ukrepe Kranjskega dež. odbora glede zadružništva, ki so res v vsakem oziru značilni.

Kakor prihajajo žalostne vesti o zavodih našega meščanstva, tako so poročila iz delavskih zadrug vesela znamenja srečnejših dni.

Občno kons. društvo v Idriji je v l. 1910, napravilo znaten napredek. Denarnega prometa je imelo 639.889 kron 66 vin. Blaga je prodalo v dveh prodajalnah svojim članom za 260.829 kron 47 vin. Prekoračen je že prvi 1/4 milijona kron! V mlinu je pa zmlelo moke za svoji prodajalni v znesku 81.281 kron in pa 33 vagonov za člane rudarje rudarskega žita. Dve prodajalni izkazujeta 7912 kron 85 čistega dobička, mlin pa 2485 kron 65 vin. Aktiva društva tvorijo vrednost 186.358 kron. Članski delež 22.680 kron 64 vin., članske vloge za mlin 23.062 kron 92 vin., skupaj 45.743 kron 56 vin. članskega kapitala, kar prekaša mnogi denarni zavod, ki se baha z milioni hranilnih vlog. Članski rezervni sklad znaša 15.188 kron 70 h., dispozicijski pa 2256 kron 80 h. Skupnega članskega premoženja 63.189 kron 06 h. Delo 12 let!! Članov pa zbranih v društvu 667.

Občno konsumno društvo v Zagorju je v l. 1910 imelo denarnega prometa 492.624 kron 58 h.; blaga je prodalo v dveh prodajalnah za 232.471 kron 76 h. in doseglo čistega prebitka 13.783K 96 vin.

Konsumno društvo rudarjev v Hrastniku je sanirano in stoji na trdnih nogah. Promet je znašal 332.883 kron 76 vin. blaga se je prodalo za 160.343 kron 64 vin.; čisti dobiček je bil 6400 K; razdelila se 5% dividenda. Rezervni sklad znaša še K. 39.723.40.

Lepe, vesele vesti, ki jih zapiše človek z mirnim srcem.

Anton Kristan.

Ženski.

(Konec).

Po naših malih mestih in trgih imamo precejšnje število neoženjenega ženstva, ki lahko živi brez vsakega dela. Ni jim treba svojih moči izrabljati v boju za vsakdanji kruh. Kakšen dolgčas predejo dostikrat ta dekleta. Ko bi pa hotele spoznati ono tesno vez, ki je med delom vsakega posameznika in med napredkom naroda, bi pa tudi spoznale, da je naravnost greh sedeti v brezdelju. Ravno te, ki so neodvisne, bi lahko storile največ za osvobojenje našega ljudstva iz zastarelih nazorov, v katere jih oklepajo klerikalci. Ali, če igrajo v „Čitalnici“ in prodajajo pri veselicah ter krase pri plesih dolgočasne veselice prostore, pa menijo, da so storile svojo dolžnost. V tem jih seveda potrjuje tudi časopisi, ki razglašajo tako delo za narodno delo. Da bi pa doma vzele knjigo v roke, a seveda ne kak sentimentalni roman, da bi pogledale, kako žive slabo situirani ljudje, kako preživlja delavec z borno plačo veliko družino, s plačo, ki bi njej ne zdostovala za eno samo toaleta, tega seveda ne store. Večje zadovoljstvo bi jih po takem delu navdajalo, kakor pa tedaj, če pridejo izmučene in razočarane od veselice. Življenje,

ki ga živi sočlovek, knjiga z globoko vsebino — to sili k razmišljanju, premišljevanje pa rodi spoznanje. Ali se mar tega boje v svoji komodnosti?

Omoženemu ženstvu pa se prehitro postara duh. Gotovo je, da marsikateri omoženi ženski ne pusti soprog, da bi se zanimala še za kaj drugega, kakor le za njegov želodec. Namesto bodrila dobiva kratko, jedrnato razlago — to te nič ne briga! Velika krivda zadene tudi moške, da je naše ženstvo še tako zaostalo. Tudi moški se boje za svojo komodnost. Omožene ženske so nekoliko tudi same krive, da so v zakonu le za „velike dekline“. Pred poroko si iz same hvaležnosti, da jo vzame za ženo, ne upajo kazati presamostojne, pozneje je seveda prepozno. Vsaka omožena ženska, ki je tudi mati, bi morala imeti živo zanimanje za vse, da bi bila svojim otrokom dobra vzgojiteljica in temeljita učiteljica. Kako krasna, kako plodonosna bi bila organizacija mater! Vse, brez razlike stanu, bi se združile, vse bi vabil en cilj — po otrokih do lepše bodočnosti!

Povsod torej preozko obzorje, premalo zanimanja za pravo življenje, preplitvi nazori o važnosti človeštva, vse premalo zavesti in napačni pojmi o resnosti vsakega poklica!

Prav gotovo je, in žalostno bi bilo, če bi ne bilo tako, da so med slovenskim ženstvom tudi izjeme, ki se zavedajo svoje naloge nasproti samim sebi in nasproti človeški družbi. A ogromna večina našega ženstva samo vegetira v nekakem mračnem polsnu in ne vidi svetlega solnca svobode, ki se oglašča dandanes vsepovsodi. Nič prej se ne bodo izpremenile razmere med našim ženstvom, predno ne bo seme spoznanja pričelo kiliti v vsaki posamezni. Takrat mu bomo hotele dati krepke hrane in združile se bomo. Iz organizacije se bode širil mogočen glas po svobodi in vzbudil bo nezadovoljnost v vseh onih, ki bodo še vedno dremale v tihi zadovoljnosti. Tako organizacijo bomo dobili takrat, kadar bo med

Slovenci več industrije. Delavke bodo tudi pri nas, kakor drugod, ustvarile zdravo organizacijo, ki bo vzbudil odpor v meščanskem ženstvu in pričel se bo boj. Da bi že skoraj prišel čas!

Štebi Alojzija.

Dijaški.

Najnovejši narodno-radikalni program.

G. urednik! Stara psihološka resnica je, da človeka zaskeli, če mu pokažeš napako, ki je do tedaj ni poznal ali pa jo je tajil. Reakcija na to je tem večja, čim višji se je domneval in čim rezkejši je bil udarec, barvo ji daje intelektualna in etična višina oziroma nižina, trdnost pa pravost ali nepravost postopanja.

Na ta splošni psihološki pojav so me spet opozorili odgovori, ki so sledili mojim dopisom o dijaštvu, zlasti narodno-radikalni struji v „Naših Zapiskih“ (VII št. 9, 10, 12 in VIII št. 1 in 2). Poleg groženj, s katerimi so obleglil Vas, g. urednik („Omladina“ VII str. 189), so tudi meni privoščili večalimanj radikalno dozo obkladkov, hoteč s streli na osebnosti odvrniti pozornost od vrzeli, ki so zazijale v njihovih okopih. Ta namen izjaloviti, v to mi dovolite še enkrat besedo — dijaški politiki v slovo.

Brezdelje v kosih ne pada od mene, tudi tega se ne zavedam, da napihnjen od kritične modrosti še nisem ganil z mezincem niti pomislil z lastnimi možgani, kako vstvariti izboljšanje („Oml.“ VII str. 98); zato se čutim upravičenega, vzeti pod lupo narodno-radikalno strujo in pobijati, kar je nezdravega, — saj sem svoja visokošolska leta preživel pod njenim krovom, opazujoč njene vrline in slabosti. Na drugi strani je moja dolžnost, rešiti, kar se rešiti da in hoče, ker bi bilo res škoda, da pri podrtiji stavbe poginejo tudi zdravi elementi. Od moje naloge me ne odvrnejo niti vrlo radikalne ljubeznivosti, ka-

kor „demagoški komedijant“ („Oml.“ VIII str. 10), „ignoranca in umazani ter podli nameni“ (VIII str. 12), „Naše Zapiske lahko mistificira kak megaloman“ (VIII str. 48) — same cvetke, ki vonjajo na livadi pomankanja stvarnosti in zavesti lastne nemoči. Palma v tem se mora prepustiti dunajskemu odseku eksekutive, ki v zadnji „Omladini“ (VIII str. 48) namiguje celo z nekakimi razkritji. Smešno! —

Najprej mi je konstatirati veselo revidiranje narodno-radikalnega programa. Cesar so se tako branili in kar smo jim revizionisti toliko časa zaman pridigali, — revizijo programa namreč — je sedaj v najživahnejšem tiru. Prejšnja radikalna indolencija se umika, delajoč prostor kritiki sebe samega. Seveda marsikateri mašivec v preveliki gorečnosti postavi kamen mesto v vrzel na zid, ali neroden, kakor je, odkruši vogal stoječe škarpe, podira trud svojega druga, mizernost na ta način še bolj razgaljujoč — a to se v naglici povsod dogaja. In kdo si upa trditi, da se nedostaki več ne bi mogli izboljšati, vsaj ob priliki kolavdacije.

Po najnovejših publikacijah so te tri kardinalne točke narodno-radikalnega programa: brezversivo, narodnost, izvenpolitičnost; vsaj tako razglašala uredništvo radikalnega glasila „Omladine“ (VIII str. 2) v programatičnem uvodniku. Sicer še ne vem, ali je cela struja v soglasju s temi nazori uradnega glasila ali ne, toda premočimo stvar, kakršna se nam kaže.

V verskem vprašanju sta bila Dunaj in Gradec vedno konservativna. „Vera je privatna stvar posameznika“ — se je razumevalo tako, da vera in versko sploh ne spada v narodno-radikalni program. In res je bilo dosledno temu nazaranju tudi nekaj vernih ljudi v radikalnih vrstah. In nemalokrat sem čul radikalce, da so radi tega vstopili v radikalno strujo, ker ni niti liberalna niti klerikalna. To se je razumevalo verstvo in politično.

Pozneje je začel iz Prage pihati drug veter, ki se je ogrel pri Masarykovem verskem ognjišču in zanesel to gorkoto med slovenske radikalce. Dunajčani in Gračani niso povsem odobravalni teh sapic, a molčali so, ker se večinoma drže lepe navade, da se mora žrjavica prikivati s pepelom, pozabljajoč, da iz žrjavice utegne nastati usoden požar. Po dolgih akademskih razpravah, po nasprotujočih si nazaranjih posameznikov je prišlo nazadnje do tega, da je letos uredništvo uradnega glasila brez ovinkov zapisalo brezverstvo na svoj prapor. Tako imamo vendar enkrat jasnost — post tot discrimina rerum.

O narodnosti, ki tvori drugo kardinalno točko najnovejšega radikalnega programa, pri nas še niso akti sklenjeni; manka še mnogo temeljnih točk, predno se more problem definitivno rešiti. Ipak se mora narodno-radikalni struji priznati, da je njen Praški del presadil mnogo zdravih cepil s Češkega na naša tla, v narodno-obrambno oziru namreč. Sicer je pa to eno najhvaležnejših polj za vsakega, ki je zmožen si napraviti sistem in ga dosledno izvajati. V nobeni drugi panogi ni pri nas toliko navdušenja in toliko sredstev na razpolago.

Politika, slovenska politika namreč, to je pa specialiteta posebne vrste; in narodno-radikalna politika je te specialitete najposebnejša vrsta.

Ko so se radikalci polastili dunajske „Slovenije“, so napravili narodno-radikalni program, ki je veljal tudi za Graški „Tabor“ in Prusko „Adrijo“, seveda lokalno prikrojen. Sedma točka tega prvotnega narodno-radikalnega programa se glasi: „Slovenija“ je nepolitično društvo. Z ničemer, niti z brzojavkami, niti z adresami, se ne vtika v vprašanja dnevne politike“. Iz tega se je konstruiralo proslulo narodno-radikalno nadstrankarstvo, ki pa je bilo vedno velika komedija. Da bi to komedijo uspešneje zakrivali, so se ofi-

cielne glave ponovno povspele do zofizma, da je struja nadstrankarska, posamezniki pa so lahko strankarski. V teoriji nekako bagateliziranje politike, v praksi pa se niso branili kake sočne hruške, četudi je zrasla na političnem drevesu. Ljubljanski licej in magistrat, podporno društvo „Radogoj“ in še marsikatera stvar si šepetajo različne skrivnostne storije. Seveda, tudi radikalci imajo povsem zdravo načelo, da je bolje za domovino živeti nego umreti — pa tudi udobnejše je! Če je tudi bolj radikalno, čemu izgubljeni besed?

Ob času zofizmov je krožilo tudi geslo: „Politika nam je le objekt proučevanja, politika nam je znanost“. Stvar se lepo bere, tudi ušes ne draži preveč — a radikalnih zofizmov žal ni nadkrilila. Vendar je prinesla eno, da so si namreč radikalni politiki izposodili od Masaryka sledeči pojem politike: 1) politika je znanstveno proučevanje vseh norm, ki so potrebne za zavestno, kolikor mogoče enotno in konsekventno voditev družbe ter za njen razvoj; 2) politika pomenja praktično izvajanje politiške teorije („Omladina“ VI str. 146). In v istem sestavku, v katerem so zapisali te besede, so se povzpeli do konkluzije, da treba „študirati politiko, ne pa delati politike“ („Oml.“ VI str. 178)! Da se mora iz tako zmešane moke speči samo kisel kruh, je evidentno. Dati politiki znanstveno obilčje, je eno, tako politiko v praksi dosledno izvrševati, je drugo. Slednje ni manjše od prvega, prej morda narobe, če se spomnimo na dejstvo, da je v Nemčiji in Italiji že marsikdo pisal in govoril o zedinjenosti, a da sta bila edina Bismarck in Cavour, ki sta to izvršila. In Bismarcka je Slovencem tako krvavo potreba!

Če niso oficijelni radikalci niti do konca enega članka mogli biti konsekventni, jeli čuda potem, če so jo po preteku enega leta vsekali iznova in zapisali na zastavo

„izvenpolitičnost“! Če bi se bili vsaj poprej informirali o pojmu politike — zastoj sem tem trdokljunežem skušal ta pojem razjasniti v posebnem članku („N. Z.“ VII št. 12) — ali pa se zmislili na to, kar so si prisvojili od Masaryka („Oml.“ VII str. 146), pa bi morda že prišli vsaj ped dalje pri luščenju tega, za radikalce tako trdega oreha. Pa ne! Izvenpolitičnost in izvenstrankarstvo, to je tem radikalnim znanstvenikom eno in isto. Drugače si človek njihove politične konfuznosti ne more razlagati. Pa če bi si bili vsaj v konfuznosti vsi edini! Niti oficijelne publikacije se ne strinjajo in pobijajo druga drugo. Letošnji „Dijaški almanah“ piše na strani 124: „Ustvariti si moramo nekak okvirni politični program, v katerem bodo začrtana vsa nova glavna kulturna načela z ozirom na dnevna politična vprašanja“. Čez pol leta pa pride „Omladina“ s svojo „izvenpolitičnostjo“, in njen političen embrijo maže članke brez repa in glave, v katerih se mu sanja, da šele z njegovo modrostjo „oborožen je treba vstopiti med prve“ („Oml.“ VIII str. 11)! Vajeti povsod — to so že od nekdaj skomine vseh pravovernih radikalcev!

Tako se s politiko mučijo predstavitelji narodnega radikalstva. Članstvo je deloma poslušna čreda, deloma — kolikor vem iz pogovorov — vidi politično nalogo radikalizma v prenovljenju liberalnih strank, nekateri pa trdijo, da vodi pot najdirektnije v socialno demokratični tabor. Tako je torej z narodno-radikalno politiko: vsak po svoje in vendar vsi „izvenpolitično“.

Kakor vsaka reč na tem božjem svetu, tako je tudi narodno-radikalna „izvenpolitičnost“ precej minljiva. Ko doraste eden ali dvojica voditeljev, pa čez noč iznajdeta, da „narodno delo ni popolno, če se ne deluje tudi politično“ („Oml.“ V št. 11 na platnicah) in kreneta s svojo zvesto četo v politične ojnice tiste stranke, proti kateri so ustanovili svojo strujo. Znamenito

je, da se to dogaja natančno v trenutku, ko je pri mizi za njihovo število dovolj pogrnenih mest. To so nam dokazali ljubljanski starejšine zelo nazorno. In tudi sedanji narodno-radikalni „izvenpolitiki“ ne zataje svojih vzorov. Kdaj se to zgodi? Morda kmalu, kdo ve?! —

Na koncu si ne morem kaj, da se ne bi pobavil z enim reprezentantom radikalne „izvenpolitičnosti“ posebej. Ta „izvenpolitik“ je namreč g. V. M. Zalar, ki se v „Omladini“ VII str. 189 huđuje nad mojim člankom v „Naših Zapiskih“, (VII str. 378), kjer sem brez imena namignil nanj, da takšen narodno-radikalni nadstrankar ne bi smel biti. Sicer je težko pogruntati iz njegovega odgovora, kaj pravzaprav mozu na srce tišči, vendar je sledeči stavek vreden, da se otme pozabi: „Za enkrat naj konstatujem z ozirom na opazko o mojem političnem dejstvom in „nadstrankarstvu“, da sem sicer res **že od nekdanj** pripadnik politične stranke (in sicer socialno-demokratske) . . .“. Torej: g. Zalar sam pravi, da je bil „že od nekdanj“ strankar (tudi kot dijak seveda!), in takrat, ko je govoril o nadstrankarstvu na narodno-radikalnih shodih, je prišel kljub svojemu pripadništvu k socialno-demokratski stranki v uredništvo „Slovenskega Naroda“ in sicer kot zastopnik mladine, kar je njihova znana trobenta na vseh narodno-radikalnih sestankih razglašala kot velik mladinski uspeh napram starinom. Več storiti v politični zmedenosti, kakor se je to posrečilo g. Zalarju, je menda tudi radikalca nemogoče. Quod erat demonstrandum!

Mirko Černič.

Literarni.

Fran Milčinski, „Pravljice“. Z risbami G. Birolle in M. Gasparija. Založništvo L. Scwentner v Ljubljani. Cena v platno vezani knjigi K 4.— s poštnino K 4.20.

Pisatelj nam pove, da se njegove pravljice izvečine naslanjajo na slovenske narodne pesmi. Ljudsko, naivno fantazijo je preli v gladko tekočo prozo. Zato zavzemajo Milčinskega pravljice čisto samo svoje mesto v slovenski beletristiki, dokazujoče nam, koliko lepe estetike in narodne pedagogike vsebujejo naše, malone že skoraj pozabljene narodne pesmi. Prav zato so „Pravljice“ izredno prikupno in užitno čtivo. V njih zagledamo zlata zrna naivnosti priprostega ljudstva; tu najdemo našo preprosto ljudsko moralno filozofijo. In ta fantazija! Zaman iščemo fantazije v taki nežni obliki v umetnem slovenskem lep-slovju. Zato je reklo opravičeno: „Pravljice“ niso le same sebi namen, temveč pomenjajo začetek mladostnega prenovljenja slov. leposlovja v novi smeri. „Pravljice“, zajete naravnost in slovenskega ljudskega življenja, so nam danes bolj kot kdaj potrebne za temeljitejšo spoznavanje nature preprostega ljudskega življenja, katerega površne oči komaj opazijo, nikoli pa povsem ne razumejo.

Milčinski je snov narodnih pesmi spretno uporabil; pripoveduje v jeziku, ki je naivno-fantastični snovi „Pravljic“ najprimernejši. Le resnično umetniško čuteča duša je mogla to lepo gradivo zbrati in zaokrožiti, četudi je ponekod pisatelj grešil na račun ljudskega humorja. Jezik je kljub temu mehak, pripovedovanje nežno, naivno. V prozi je torej dobro zadet pesniški jezik, v katerem je naše poljedelsko in viničarsko ljudstvo zapelo svoje pesmi. Knjiga nam odpira oči, da vidimo, kako močna je narurna ljudska estetika in koliko resne pedagogičske vsebine imajo narodne pesmi. Vse polno naukov o poštenju, skoposti, lenobi, gizdavosti, pridnosti i. t. d. najdemo med nežnim tekstom. Pri vsem tem lahko zapazimo, kako naši pedagogi po poklicu tavajo v valovju motnih, pustih, brezživljenjskih teorij, dočim ima resnično življenje poleg njih nedotaknjena polna perišča peda-

goškega zlata. Milčinskega pravljice so nehotoma živo spričevalo, kako daleč smo se oddaljili od ljudskega življenja, njegove estetike in narodne pedagogike. Izkratka: „Pravljice“ so brez dvoma najzanimivejše literarni pojav med nami v zadnjem času. To je knjiga, ki nas lahko vodi k našemu prvotnemu izvoru, med ljudstvo, njegovo čustvovanje in mišljenje.

Knjiga je tudi bogato opremljena z risbami. Risbe pa se niso vse posrečile in nekatere (glej posebno naslovno risbo „Krivični mlinar in njegova hči“) so naravnost neokusne in knjigo bolj kvarijo, kot lepšajo. Nekatere ilustracije so risane v žanru karikatur in to je zmotno. Tudi nista risarja povsod zadela naivno - fantastične pravljici vsebine. Dvomno je tudi, če je ta risarska tehnika prava, da more zbuditi v čitatelju utis vzajemnosti med tekstom in podobo. Seveda se mora povedati, da je nekaj risb dobro pogojenih.

P. B.

Volja in moč. Spisal Ivan Cankar. Cena broš 2 K, eleg. vez. 3 K. Založništvo L. Schwentner v Ljubljani. — Ta nova Cankarjeva knjiga sestoji iz treh krajših novel: Melitta, Mira, Dana. Ali je mar Cankar nenadoma in po zmoči zašel v Marcel Prevostov damski salon? Ali nam hoče slikati damske tipe? Nič takega, zakaj naslov knjige že kaže tēmo, ki si jo je Cankar v tej knjigi izbral. Vse tri novele so po svoji notranji snovi in — rečem — tendenci enake: raziskujejo razmerje med voljo in močjo v človeku. Pokazal in razkrojil nam je bitje, katero vsi občutimo — večalimanj — pa skoraj nikdar ne razmišljamo o njem. Ali nas je strah? Neenakost med voljo in močjo nas davi, seka rane naravnost v obupujoče srce. Tēma sama je vsakdanja, vsi jo večalimanj poznamo iz svojega individualnega življenja. Čudno — ogibamo se premišljevanju o njej in z vsemi mogočimi talenti jo za-

krivamo. Sram nas je, da naša volja in naše hrepenenje ne moreta do cilja. Človek ima namreč voljo in ima moč, zelo redki so, ki bi imeli vsaj toliko moči, da bi za silo, vsaj tupatam zadovoljevali svoji volji, svojemu koprnenju. Ko pride kruto spoznanje, da imamo premalo moči zadoščati hrepenenju, se naša notranjost razpara. Lepe ženske: Melitta, Mira, Dana so nam le simboli lepote in dobrote in čistote, po kateri hrepenimo zaman. „V nobenem človeku ni samospoznanja tako malo, da bi se mu vsaj za hip ne odprle duri v globine dno, da bi tam vsaj za hip ne vgedal strašne podobe sebe samega. Kdo je prisluškoval ponoči ob postelji teh ljudi, ki so podnevi neradovoljni komedijantje?“ „Nič groznejšega ne more biti, nego občutek, da volja vidi cilj in mu hiti naproti, a da ga prešibke noge nikoli ne bodo dosegle.“

Jakob Jarebičar ima voljo postati kipar — umetnik. Njegova dela so korektna, izvrstna. Umetnosti pa v njih ni. Življenja ni v njih. Česa manjka? Mladosti vendar, zakaj on, četudi po letih mlad, je resničen devetdesetletni starec. Roki steza po lepoti in življenju. Zaman. Melitta nikoli ne bo dosegel, in to spoznanje je zanj kruto in zato omaga. Miha Jošt slika slike po trideset goldinarjev za pijačo — slikar ne bo nikoli. Natančno ve, kam gre njegovo veliko hrepenenje, toda kje vzeti moč? Zato je Mira nedosegljiva. Stefan Bratina hoče ostati čist, mlad — toda noge so prešibke in on omaga.

Interesantno in nenavadno zanimivo obdeluje Cankar to razmerje med voljo in močjo; v plastični besedi nam razkrije to morda najhujše individualno gorje v daljo in višavo hrepenečega človeka, ki končno omaga. Veliko tragike tiči v tem poglavju.

P.

Socializem in moderna veda. Napisal Enrico Ferri, član italijanske poslanske zbornice in profesor kazenskega prava na rimski univerzi. Poslovenil Milan Jaklič. Cena K. 1'20. — Delavska tiskovna družba v Ljubljani, ki je izdala to knjižico, je obogatila zopet revno slov. socialistično književnost. Italijanska socialistična literatura je prikupljivejša od nemške, ker ni tako suhoparno učenjaško pisana. Zlasti Ferri je mojster živahnega razglabljanja, ki bolj zainteresuje čitatelja nego severni način dokazovanja dejstev. — Knjižica ima tri dele, in sicer: darvinizem in socializem, razvojni nauk in socializem, sociologija in socializem. Pridejan ji je kratek tolmač ptujih besedij. — Upamo, da najde to lepo delce obilo čitateljev, ki jim ne bo žal, da so ga kupili. Cena je nizka. — st. —

Javna ljudska knjižnica v Nabrežini. V spomin petletnice 1906—1911. Sestavil tajnik. Izdal odbor „J. Lj. K. v N.“ Tiskal M. Seber v Postojni. — Tako je naslov brošurici na 10 str., ki opisuje kronologično postanek in razvoj društva „javna ljudska knjižnica v Nabrežini“. V razvoju tega društva je zanimljivo, da jo je izprva obč. odbor nabrežinski podpiral z 8—kronami mesečno, l. 1909 v maju pa ji je podporo odtegnil. Sestavitelj pravi: vzrok temu je iskati v „političnih momentih“! Pavliha vstani — razloži, kaj je v izposojevanju knjig „političnega“ in povej to svetu! — V knjižici, ki je vestno sestavljena, pogrešamo imenika v knjižnici se nahajajočih knjig ter statistike, koliko knjig se je v tej petletni dobi izposodilo in ktere so se najraje izposojevale. Iz te statistike bi se marsikaj zelo zanimljivo videlo. Pa upajmo, da nam to drugič — vsaj ob 10 letnici — navedo. V kolikor iz lastnega vpogleda poznamo javno ljudsko knjižnico v Nabrežini, ji pa želeli mnogo posnemovalcev.

— st. —

Dr. Ljudevit Pivko, Zgodovina Slovencev. 2. snopič, Ljubljana, 1910.

Slovenska Šolska Matica je izdala 1910. v publikaciji „Poljudno znanstvena knjižnica“ 2. snopič Pivkove Zgodovine Slovencev, ki obsega dobo od 1276. do 1800.

Pri kmetiskih uporih pravi pisatelj, da je bila gospoda večinoma jako poštena in pobožna (str. 137). Gotovo so bile posamezne izjeme, kar se tiče poštenosti in pravičnosti, toda v celoti je odločevala socialna krivica, ki jo je tedanji pravni in družabni red smatral za pravico. Pisatelj sam na drugem kraju (str. 147) pripomnja, da so bili n. pr. kranjski graščaki v XV. stoletju zatajili do 5000 kmetij in si s tem prilastili del cesarskega davka. Res je pa seveda tudi to, da kmetiskih uporov ni zakrivila samo krivična gospoda, marveč tudi drugi vzroki, kakor turški napadi, elementarne nesreče itd.

Pomen slovenske reformacije pisatelj podcenjuje (str. 190 in 191) kljub temu, da piše v naprednem zmislu. Ako je uvaževal mnenje Hešičevo¹⁾, ne bi bil smel puščati v nemar protimnenja Prijateljevega²⁾ in zlasti Kidričevega³⁾. Da bi bila protireformacija udarila v plemstvu in meščanstvu predvsem nemško moč na Slovenskem, ki bi bila sicer prevladala slovenski živelj, ker bi se bili slovenski protestantje prilagodili v čustvovanju in mišljenju nemškim sosedom, dočim pod okriljem katoliške cerkve za narodnost odslej ni bilo več nevarnosti (str. 191), to je domnevanje antitrubarjancev, kakor naziva dr. Kidrič to kulturno strujo med Slovenci. Ali se t. zv. katoliška doba ni prilagodila v čustvovanju in mišljenju nemškim, oziroma laškim

¹⁾ Dr. Fran Hešič, Primož Trubar in njegova doba. Trubarjev Zbornik, Ljubljana, 1908.

²⁾ Dr. Ivan Prijatelj, O kulturnem pomenu slovenske reformacije, Ljubljana, 1908.

³⁾ Dr. Fr. Kidrič, Epilog k Trubarjevemu Zborniku. Naši Zapiski, Ljubljana, 1909.

sosedom? Da ni bilo takrat za slovensko narodnost več nevarnosti, o tem sodi drugače tudi zgodovinar P a r a p a t⁴⁾, ki je bil katoliški duhovnik.

Absolutno ne moremo trditi, da tisti, ki hvali napredek šolstva v prosvitljeni dobi, hvali le napredek nemškega šolstva (str. 210). Treba je relativnega merila: primerjati razmere prej in pozneje, upoštevati dejanski položaj in značaj tedanje dobe. Priznati moramo, da je bila dana možnost do omike, da je prodrlo načelo, ki je bilo sposobno razvoja. Pisatelj sam pripoveduje, da je do leta 1770. obiskovalo šolo komaj 4% otrok in da ste ji bila nasprotna plemstvo in duhovščina (str. 208-209). Ako uvažujemo vse okoliščine, ki so ovirale ali pospeševale šolstvo na Slovenskem⁵⁾, potem mislim, da poleg senčnih strani, ki jih nikakor ne smemo prezreti, ne moremo podcenjevati važnosti šolske preosnove v dobi prosvitljenosti.

Kar se tiče podrobnosti, omenjam n. pr., da si je Tirolsko pridobil že Rudolf IV. (1363) in ne še le Leopold I. (str. 191). Doslej je bilo navadno, da smo govorili in pisali o bitki pri Suhih Krutih in ne „Krutah“ (str. 112). Kaj je bolj upravičeno, naj razsodijo jezikoslovci.

Dr. L.

⁴⁾ Letopis Matice Slovenske v Ljubljani, 1870.

⁵⁾ Jos. Apih, Ustanovitev narodne šole na Slovenskem. Letopis Slovenske Matice v Ljubljani, 1894. in 1895.

Odgovor „Omladini“.
Dragi prijatelj! Opozorili ste me, da v zadnji „Omladini“ zopet nekdo „resnicoljubi“ nad menoj, zaradi mojega predlanskega referata v „Kolu“ seveda. Že lansko leto sem na tem mestu pojasnil, da se nisem pečal tam z narodno-radikalno smerjo med slovenskim dijaštvom obširneje, temveč le mimogrede. Rekel sem menda — knjige nimam pri roki — da je to gibanje v svojih ciljih in smereh še megleno, nejasno. Nisem se zavedal, da sem s tem storil komurkoli krivico, in se tega še danes ne zavedam. Zato brezpogojno vzdržujem že v „Kolu“ zapisane besede. Še marsikatero drugo gibanje, ki ima v svetu morda še večji pomen, kakor ga ima narodno-radikalno gibanje med slov. dijaštvom, ni povsem na jasnem o svoji smeri in svojih ciljih. Opozorim naj le na končni cilj socialne demokracije, o katerem gredo menda tudi razna mnenja po svetu. Pa kaj bi to pripovedoval ljudem, ki pošteno mišljeno besedo razglašajo za zavratna sumničenja in obrekovalna lopovstva in se skrivajo za uredniškim hrbtom. Nimam ne časa in ne volje se pripraviti zaradi irelevantnih stvari, dasi bi o priliki morda imel veselje, se pomeniti o tem z resnim in odkritim človekom. „Resnicoljub“, ali kakor se že imenuje tista mila jera, pa naj pride na dan z imenom, da bom vsaj vedel, kdo je in kaj hoče. Dragi urednik, to je moj odgovor in napravite z njim, kakor Vam je prav in ljubo.

Abditus.

Došle knjige.

Dr. Jos. Tominšek, *Antibarbarus. Studije o napakah in pravih slovenskega pisanja*. I. Ljubljana 1910. Schwentner. Cena broš. 1:20 K.

A. P. Rušič, *Mina. Roman*. Ljubljana 1910. Narodna knjigarna.

Prof. Dr. Matko Potočnik, *Vojvodina Koroška*. II. zvezek. Zgodovinski opis. (S 13 slikami.) Ljubljana 1910.

Zbornik Maticе Slovenske. XII. zvezek: Dr. Bogumil Vošnjak, *Ustava in uprava ilirskih dežel. (1809—1813.) Prispевki k nauku o recepciji javnega prava prvega francoskega cesarstva*. V Ljubljani 1910.

Prevodi iz svetovne književnosti. VII. zvezek: Julij Zeyer. *Jan Marija Plojhar. Roman*. Preložil Podlimbarski. V Ljubljani 1910.

Zabavna knjižnica. XXII. zvezek: Dr. Fr. Detela, *Pegam in Lambergar. Povest*, II. izdaja. V Ljubljani 1910. Založili Matica Slovenska in Matica Hrvatska.

Knezova knjižnica. XVII. zvezek: Dr. Iv. Lah, *Brambovci*. Zgodovinski roman. I. del. V Ljubljani 1910.

Fran Milčinski, *Pravljice*. L. Schwentner. V Ljubljani 1911. Cena vez. 4 K, s poštnino 4:20 K. (Z risbami G. Birolle in M. Gasparija.)

Erhebung über die Kinderarbeit in Österreich im Jahre 1908. I. Teil. Tabellen. K. k. arbeitsstatistisches Amt im Handelsministerium, Wien 1010. Alfred Hölder. 4 K.

Euriko Ferri, *Socializem in moderna veda*. Poslovenil Milan Jaklič. Ljubljana 1911. Založila „Delavska Tiskovna Družba v Ljubljani.“

Dr. M. Murko, *Zur Kritik der Geschichte der südslawischen Literaturen*. An die Leser des „Archivs für slawische Philologie“. Laibach. Kommissionsverlag L. Schwentner. 1911.

Il sesto congresso delle organizzazioni professionali in Austria 17—22 ottobre 1910. Dal protocollo stenografico. Editore Antonio Hueber. Trieste 1910.

Dr. Ljudevit Pivko, *Zgodovina Sovencev*. 2. snopič. (Poljudno znanstvena knjižnica. 2. zv.) V Ljubljani, 1910. („Slov. Šolska Matica“.)

Alfons Vales, *Kemični pozikusi s preprostimi sredstvi*. V Ljubljani, 1910. („Slov. Šol. Matica“.)

Luka Lavtar, *Didaktika*. III. del. Posebno ukoslovje računanja v ljudski šoli. 2. snopič, V Ljubljani, 1910. („Slov. Šol. Matica“.)

Pedagoški Letopis. X. zvez. Uredba H. Schreiner in dr. Jos. Tominšek. V Ljubljani, 1910. („Slov. Šol. Matica“.)

Ivan Cankar, *Volja in moč*. V Ljubljani, 1911. Vez. 3 K. Založil L. Schwentner.

Schwentnerjev katalog slovenskih knjig 1911. Izdal in založil L. Schwentner v Ljubljani. IV +84 str. Cena 50 h.

Juraj pl. Tomišić, *Počela sociologija*. Sastavio — — — . Zagreb, 1910. Cena 1 K. Str. 33.

Jaz.

Jaz prvi sem tega tešinskega ljudstva,
bard prvi z Bezkid, ki je govor dobil.
Za tujim pohajajo plugom tam doli,
mleko in voda jim teče iz žil.
Boga ima enega vsak njih na nebu,
drugi, še večji, na zemlji živi.
Dànj prvemu gornjemu v cerkvi plačuje,
drugemu dànj s krvjo in z dlanmi.
Ta, ki je gori, za življenje da kruha,
vodo dal ribi, metulju cvet.
Ti, ti, ki v bezkidskih si vzrasel planinah,
tebi pod Liso dal božji ta svet.
On dal ti te gore, dal te ti lesove,
vonje, ki jih razstilja gaj;
vse to ti vzal drugi le z enim je mahom, —
v cerkvi potoži se onemu zdaj.

Moj sinko z Bezkid, boga in gosposko
častiš, prav — to obrodi ti sadu.
Angel-stražnik iz tvojih lesov te preganja,
in ti tak globoko se klanjaš mu!
»Tatiček iz Krasne! Je tvoje drevo to?
Padi, poljubi v pokoro zemljo!
To les je gosposki! Hajd z mano, tja v Frydek!«
Ti, ti tam gori — kaj praviš na to?

Lej, jezik ostudni tvoj žali gospodo,
nevoljen celo je angel stražar.
Zavrzi ga! Bolje se bo ti godilo,
tvoj sinek šele uvidi to stvar!
Tako je. Tak hoče gospod. Noč pada na narod moj,
poginemo, predno zasine svit.
V tej noči sem molil k demonu Osvete,
jaz, prvi in zadnji bard z Bezkid.

Srečanje.

Na ramenu lankasterko,
za klobučkom sivo péro,
v srcu borovega lesa
srečal me je markiz Gero.

Češko šolo nam ponemčil,
poljske dal duhovne k fari.
Zdaj počiva — drago puško
je prislonil k bukvi stari.

On, krvnik, mrzi moj jezik
(ali gorske ljubi hčerke)
dvajset le korakov stran je —
jaz pa nimam lankasterke.

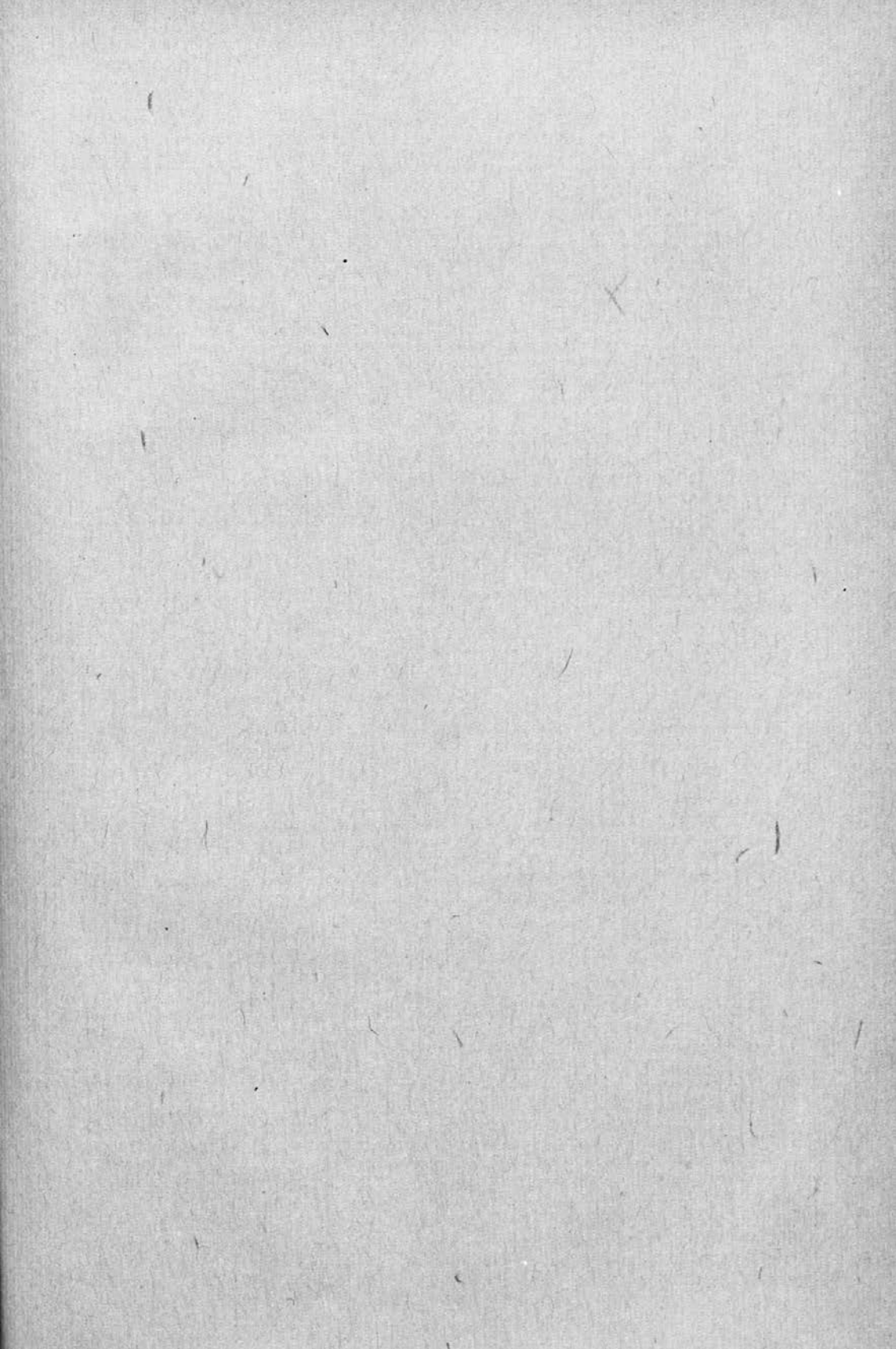
Kdo na moje mesto?

Tak malo krvi, a še ta iz ust
mi vré.

Ko grob pretké
mi trava, ko bom gnil,
kdo na moje mesto,
kdo dvigne moj ščit?

Noč zrla mi iz oči, iz nozdrvi mi plamen sukljal,
v dim vitkovskih plavžev zagrnen sem stal,
naj žarelo je solnce, naj svod se večeril,
s pogledi sem mrkimi vrage te meril;
te žide, te grofe iz žlahtnega kova,
jaz, grdi rudar, kot sem skočil iz rova.
Diadem se je enemu s čela blestél,
a pogled moj uprti le vse je skelel,
moja stisnjena pest, moj upor,
gnev rudarja z Bezkid in z gor.
Tak malo krvi, a še ta iz ust
mi vré.

Ko grob pretké
mi trava, ko bom gnil,
kdo na moje mesto,
kdo dvigne moj ščit?

Založništvo L. Schwentner v Ljubljani,

Prešernova ulica št. 3

priporoča nastopne nove svoje publikacije.

Cankar Ivan, Volja in moč. Broš. K 2.—, vez. K 3.—. V treh povestih: Melila, Mira, Dana, nam kaže pisatelj disharmonijo med voljo in močjo na umetnikih, ki hrepene po najvišjem cilju, pa omagajo in se končajo spoznavši, da je cilj previsok, moči prešibke. Njih volja jih žene v obupni konec. Pisane so te povesti s tako sugestivno silo, kakršna tiči le v Cankarjevem peresu.

Janka Kersnika, Zbrani spisi. XI. sešitek: Kersnik in njegova doba. Spisal dr. Ivan Prijatelj. Kritika je soglasno priznala nenavadne sposobnosti dr. J. Prijatelja ter ga označila kot tistega, ki je poklican, da nam napiše moderno zgodovino slovenske književnosti in kulture. To knjigo bi moral imeti vsak slovenski inteligent. Cena K 2.50.

Leta 1911 izide še 12. sešitek kot drugi del spisa »Kersnik in njegova doba«, s čimer bo zbirka končana.

Zbrani spisi Janka Kersnika obsegajo doslej 5 zvezkov v eleg. platnени vezbi po K 6.—, v fini pol franc. vezbi po K 7.—.

Kristan E., Samosvoj. Drama v 5 dejanjih. Broš. K 2.—, vez. K 3.—. O tem najnovejšem dramatičnem delu se je že izrazila literarna kritika najlaskaveje in je tudi uvrščeno v letošnji repertoire slov. gledišča v Ljubljani. Zanimiva je ta drama v svoji vsebini in po svojem izbrušenem dialogu, vled česar se priporoča tudi v čitanje.

Kraigher Al. dr. Školjka. Drama v 3 dejanjih. Broš. K 2.—, vez. K 3.—. Doslej neznan slov. dramatik je posegel z veliko smelostjo v življenje sedanje, v lažjivi morali živeče družbe in nam jo predstavil v prizorih, nad katerimi se bodo moralisti zgražali polni ogorčenja. Drama izzvini dissonančno in gotovo zapusti globok sled v vsakem mislečem čitatelju.

Milčinski Franc, Pravljice. Z izvirnimi risbami Maksima Gasparija in F. Birolle. Cena eleg. vez. K 4.—. Knjiga, kakršna še ni izšla v naši literaturi. Polna prave slov. poezije, primerna otroški fantaziji, pa tudi doraslemu človeku, ki se ob nje čitanja ne more ubraniti onemu posebnemu občutku, kakršen nam polje v duši, kedar se zamislimo in utopimo v mlada leta. Duša slov. ljudstva gleda iz te knjige. Najlepša hvala, ki se more o nji izreči!

Beg A., Slovensko-nemška meja na Kočevskem. Z zemljevidom. Cena broš. 80 vin. Pisatelj je že poznan po drugih sličnih razpravah, v katerih nam je zabeležil z nenavadno natančnostjo in podrobnostjo položaj Slovencev v narodnem, gospodarskem in političnem oziru tam, kjer mejé s tujci. Na podstavi Begovih spisov bo šele mogoče sestaviti pregledno celotno sliko našega položaja, ki, žalibog, ni tak, da nas ne bi navdajal s skrbjo glede bodočnosti.

Trdina Janez, Zbrani spisi. Izšla je že deveta knjiga z zanimivimi, doslej nepribečenimi pripovedmi. Zanimanje za Trdinove spise raste, lahko se reče, od knjige do knjige. Slov. narod spoznava, kako neizmerno ga je ljubil pokojni pisatelj, s kako skrbnostjo je studiral njegove vrline in napake. Zato pa postane Trdina nedvomno ljubljeneč narod, eden izmed onih, ki si jih zapiše narod v srce. Trdinove spisi v roke, kdor hoče kaj govoriti o Slovencih!

Cena IX. knjigi broš. K 2.50, eleg. vez. K 3.70.

Založništvo L. Schwentner vabi nadalje na naročbo Novih Akordov, ki so se razširili z devetim letnikom tudi v glasbeno revijo, v nastopajočem, desetem, pa dobe novo, elegantnejšo opremo z izvirnimi inicialami in vinjetami. Novi Akordi so edini slov. glasbeni zbornik, ki se pod spretno redakcijo dr. J. G. Kreka vzdržuje že celo desetletje in častno izpolnjuje svoje kulturno poslanstvo.

Cena se vkljub znatnim stroškom za lepšo zunanjo obliko ni nič zvišala in znaša za vse leto K 10.—, za pol leto K 5.—, za posamezne številke K 2.—.